L I M B A R O M Â N Ă

Anul LVII 2008 Nr. 2
aprilie – iunie

SUMAR

VIAŢA CUVINTELOR

PÂRVU BOERESCU, Note, completări şi comentarii etimologice (2). Din nou despre: *ciopată, ciob, hahaleră* 117
IULIA MĂRGĂRIT, Note lexical-etimologice 131

GRAMATICĂ

MONICA BUSUIOC, Aspecte semantice particulare în „sinonimia" prepoziţională 145
ADINA DRAGOMIRESCU, Notă asupra conceptului de *alautemie confixal-sufixală-inclusivă* la Marcu Gabinschi 150

LEXICOLOGIE

CĂTĂLINA MĂRĂNDUC, Perspective noi deschise cercetării lingvistice de informatizarea bibliografiei *Dicţionarului academic al limbii române* (DLR) 157

FILOLOGIE

DORU MIHĂESCU, Alte elemente lexicale necunoscute (cuvinte, variante, semnificaţii) din aşa-numitul „Cronograf Danovici" 167

LR, LVII, nr. 2, p. 115–238, Bucureşti, 2008

TOPONIMIE

MARIA DOBRE, Precizări şi interpretări etimologice privind unele nume de sate din Muntenia şi Oltenia 181
VIORICA GOICU, Nume de familie de origine toponimică din ţinutul Beiuş 186
ALEXANDRU MAREŞ, Vechimea toponimului *Oltenia* 198
ADRIAN REZEANU, Toponimie urbană. Terminologie viconimică 203

UN AN DE LA DISPARIŢIA TERESEI FERRO

MARIUS SALA, Teresa Ferro (1956–2007) 219
ENZO AGLIATA, Teresa Ferro şi România 226
IOAN-AUREL POP, Teresa Ferro sau amintirea unei Doamne a culturii româneşti 229

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

ANDRA ŞERBĂNESCU, *Cum gândesc şi cum vorbesc ceilalţi, Prin labirintul culturilor*, Bucureşti, Editura Polirom, 2007, 404 p (Irina Nicula); GORAN FILIPI, *Istrorumunjski lingvistički atlas – Altasul Lingvistic Istroromân – Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pula, Znanstvena udruga Mediteran = Societas studiorum Mediterraneum, 2002, I., 785 p., II., 317 p. (Carmen Ioana Radu); LUMINIŢA BOTOŞINEANU, *Graiul de pe valea superioară a Someşului Mare*, Iaşi, Editura „Alfa", 2007, 402 p.; *Fonetică şi Dialectologie*, XXIV–XXVI, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005–2007, 344 p. (Iulia Mărgărit); 233

SEMNALĂRI

IONEL CÂNDEA, *Mănăstirea Măxineni*. Lucrare apărută cu binecuvântarea Preasfinţitului dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Editura Dunării de Jos, Brăila, 1996, 280 p.; MIHAI SORIN RĂDULESCU, *Genealogia românească. Istoric şi bibliografie*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2000, p. 251 + un pliant cu 16 arbori genealogici. (Cristina-Ioana Dima); SERGIU MANOLACHE, *De la Cucorăni la Eminescu – monografie ilustrată*, Editura Axa, Botoşani, 2007, 269 p.; LAURA MANEA, *Dosoftei – viaţa şi petrecerea svinţilor*. *Studiu lingvistic*, partea I, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2006, 548 p.; DORU MIHĂESCU, *Episcopia Romanului – 600 de ani de istorie*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, 392 p.; *In honorem – Gabriel Ştrempel*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu-Mare, 2006, 850 p. (Marius Mazilu) 237

Pârvu Boerescu

NOTE, COMPLETĂRI ŞI COMENTARII ETIMOLOGICE (2)
Din nou despre: *ciopată, ciob, hahaleră*

În cele ce urmează, mă voi referi la unele contribuţii din volumele recent publicate de Andrei Avram[1] şi Emil Suciu[2], în seria *Etymologica*, sub egida Academiei Române şi a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", precum şi la câteva dintre articolele mele mai vechi, cu privire la etimologia cuvintelor *ciopată*[3], *ciob*[4] şi *hahaleră*[5].

A. Regionalismul ***ciopată*** „bucată de carne, ciozvârtă" a fost explicat eronat, în DA, DEX, MDA şi DEXI, prin magh. *csapat* „ceată, trupă, grămadă"[6], cu o evidentă nepotrivire de sens între etimonul propus şi cuvântul românesc.

Andrei Avram (CIE, p. 50) se întreabă: „dacă nu cumva C. Lacea are totuşi dreptate când susţine că *ciopată* provine din maghiară" (v. etimologia „*ciopată* < *csapat* < *csap(ni)*, din DA). Răspunsul este categoric negativ.

Cuvântului maghiar *csapat* îi corespunde în mod cert doar termenul împrumutat, regional, *ciópot* „ceată" (Tamás, EWUER, p. 224; Király, CL, p. 75, neînregistrat în DA/MDA), identic din punct de vedere fonetic şi semantic cu etimonul maghiar. *Ciopátă* este incontestabil un cuvânt cu totul diferit, nu numai ca înţeles, dar şi în ceea ce priveşte vocalismul, locul accentului şi genul gramatical.

[1] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 23, Andrei Avram, *Comentarii şi ipoteze etimologice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006. În continuare cu sigla: A. Avram, CIE.

[2] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Etymologica* 21, Emil Suciu, *Cuvinte româneşti de origine turcă*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006. În continuare cu sigla: Suciu, CRT.

[3] Pârvu Boerescu, *Ipoteze şi sugestii etimologice* (I), în LR, L, nr. 3–4, 2001: ***ciopată, ciopartă, a ciopârţi (a ciopârti)***, p. 170–172.

[4] Pârvu Boerescu, *Ibidem*: ***ciob***, p. 165–168.

[5] Pârvu Boerescu, *Dificultăţi ale etimologiei limbii române: este* ***hahaleră*** *un cuvânt creat de I.L. Caragiale*?, în LR, LV, nr. 3–4, 2006, p. 133–138.

[6] În DM-R, 2005, cuvântul *csapat* este glosat, mai precis, astfel: 1. trupă, grupă; 2. (peior.) gaşcă, bandă, gloată; 3. (reg.) ceată; 4. echipă, brigadă (de muncă); 5. (mil.) trupă, unitate, subunitate; pluton, detaşament; escadron (de cavalerie); ~ *-ok* (pl.) contingente internaţionale, trupe, armată; 6. (sport) echipă; formaţie; lot; 7. stol; pâlc; cârd (de păsări); 8. pâlc [sic] (de peşti); 9. roi (de insecte). Este limpede că magh. *csapat* se referă, dincolo de diferenţele specifice, la o *grupare* a mai multor *indivizi*, şi nu la o *bucată* desprinsă dintr-un *întreg*.

De asemenea, fără nicio îndoială, magh. *csap(ni)* nu înseamnă „a tăia, a amputa”, aşa cum credea C. Lacea[7]. De la dicţionarul maghiar-latin-german al lui Fr. Páriz Pápai[8], până la cel mai recent dicţionar maghiar-român[9], verbul magh. *csap* (*tsapom*, la Pápai) este tradus prin „Infligo, Peto, Ico, Ferio, Caedo”; „ich gebe einen Streich, schlage”; „a lovi, a pocni, a plesni; a azvârli, a izbi, a trânti, a da (în), a bate; a da o palmă, a da cu pumnul (în masă); a ţâşni”. Etimologia cuvântului *ciopată* trebuie căutată în altă parte!

Soluţia lui Robert Roesler, din turcă (1865, s.v. *čiob*): « *čiopartę* [*ciopa(r)tă*] Bruchstück [„fragment”] – t[urc] p[ersan] *čub* bois, morceau de bois sec ou vert, fétu [lemn, bucată de lemn uscat sau verde, pai!] »[10], nefiind nici ea acceptabilă, am propus în LR, nr. 3–4, 2001 comparaţia cu alb. *copë* [tsopə] „bucată, fragment, frântură”, etimonul comun, probabil autohton, **čop(-a)* „bucată”, specializându-se şi evoluând fonetic (prin amplificare, în urma încrucişării cu sinonimul *bucată*) spre *ciopată* „bucată (tăiată) de carne”.

Respingerea ipotezei mele de către Andrei Avram (CIE, p. 50) se datorează, cred, mai mult faptului că alb. *copë* ar avea o origine „obscură” (cf. Al. Philippide, OR, II, 1927, p. 706), decât soluţiei propuse de Domnia Sa, deoarece comparaţia dintre *ciopată* şi bg. *čupja* „a sparge a sfărâma, a rupe, a desprinde rupând” şi bg. *čupka* „ciob” prezintă evidente dificultăţi fonetice şi semantice. Mult mai potrivită ar fi fost trimiterea la verbul românesc *a ciopli*[11], al cărui sens de bază este cel de „a tăia” (lemnul, piatra), rădăcinile celor două cuvinte fiind identice.

Alb. *copë* a fost explicat de către C. Tagliavini, N. Jokl şi E. Çabej[12] prin *zopa*[13] „brazdă, bulgăre de pământ”, cuvânt dialectal veneţian cu etimologia necunoscută[14], fără înrudiri în domeniile latin, germanic sau slav, dar care ar putea

[7] Probabil prin confuzie cu verbul derivat magh. *elcsap*, care avea şi sensul „praecido, amputo”, astăzi ieşit din uz (cf. Gombocz-Melich, MESZ, I, p. 851).

[8] Fr. Páriz Pápai, P. Bod, *Dictionarium Hungarico-Latinum... Nova huic Editioni... addita est Lingua Germanica*, Cibinii, Martin Hochmeister, 1782 (p. 358).

[9] Reinhart Erzsébet, Lázar Edit, Román Győző (red.), *Dicţionar maghiar-român*, Fundaţia Beatrice Alapítvány, Editura Carocom'94 SRL, Bucureşti, 2005 (DM-R, p. 105).

[10] Dr. E. Robert Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1865.

[11] Cuvânt probabil autohton (cf. P. Boerescu, *a ciopli*, în LR, LI, nr. 1–3, 2002, p. 38–39), înrudit în plan indo-european cu sb. *čòpljiti*, *čòpati* „a rupe cu putere” şi cu bg. *čoplja* „a scobi, a scormoni”.

[12] Cf. Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. III, Tiranë, 1987, p. 36, 400.

[13] Ven. *zopa* „zolla o glebo, zoccolo di terra, pezzo di terra spiccata nei campi lavorati” (Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia, G. Cecchini, 1867, p. 821).

[14] Cf. Angelico Prati, *Vocabolario etimologico italiano*, Garzanti, 1951, p. 1001.

În *Vocabolario etimologico veneto italiano* de GF. Turato şi D. Durante (1978, p. 214, s.v. *sópa*, *zòpa*) sunt date spre comparaţie cuvintele apropiate *zuòppo* (= it. *ceppo* „trunchi de copac, buştean), din vechiul dialect padovan (pavano), şi *zópolo* „barcă construită dintr-un trunchi de arbore scobit”, din dialectul veneţian vorbit în Dalmaţia, care, alături de ven. *zopèlo* „încălţăminte din lemn, sabot”, pot fi puse în relaţie cu rom. *ciomp* „bucată de trunchi rămasă în picioare după retezarea crengilor”, provenit, ca şi *ciopată*, din aceeaşi temă, probabil autohtonă în limba română, **ciopa* / **ciopu* (cf. P. Boerescu, *art. cit.* în nota nr. 3).

avea o proveniență ilirică. Diferențele de înțeles dintre cuvântul albanez, bogat în derivate, şi presupusul lui etimon venețian, mult mai sărac, corelate cu existența formelor româneşti atât de apropiate din punct de vedere semantic şi fonetic de cele albaneze, toate pledează pentru originea comună a celor trei cuvinte, ven. *zopa*, alb. *copë* şi rom, *ciopată*, ținând seama şi de faptul că sunetului *z* aspru ([ts]) din dialectul venețian (identic în cazul nostru cu *c* [ts] din albaneză) îi corespunde în italiana literară şi în română sunetul [č]: *zéna ~ cena ~ cină*, *zéra ~ cera ~ ceară*, *zìnque ~ cinque ~ cinci*[15] etc.

Fără îndoială, *ciopată* lasă impresia unui cuvânt foarte vechi în limbă, cea mai bună dovadă fiind necesara succesiune în timp a încrucişărilor temei **ciopa*, mai întâi cu *bucată*, apoi cu *parte* (> *ciopartă*), la care se adaugă apariția verbului *a ciopârți*, rezultat fie al încrucişării ulterioare dintre derivatul mai vechi *a ciopăți* (< *ciopată*) şi varianta mai nouă *a ciopârti* (< *ciopartă*), fie al derivării directe de la pluralul *ciopărți*. Relația etimologică dintre verbul alb. *copëtoj* „a fragmenta, a rupe, a tăia în bucăți, a hăcui, a ciopârți, a sfărâma etc." sau alb. *copëloj* „a tăia carnea în bucăți, a hăcui carnea, a răni grav" şi verbul românesc *a ciopăți* „a tăia (carnea, animalul) în ciopăți, a tăia bucăți-bucăți"[16] este condiționată de modul în care a fost realizată derivarea verbelor în cele două limbi: în albaneză, direct din tema *copë*, iar în română, abia mai târziu, din *ciopată* (< **ciopa*), cu pluralul popular, reduplicat, *ciopăți-ciopăți* (cf. v. alb. *copëra-copëra*), învechit şi aproape cu totul ieşit din uz. Interesante sunt şi evoluțiile semantice din cadrul acestei familii de cuvinte. Sensul lui *ciopată* s-a restrâns treptat numai la cel de „bucată (mai mare) tăiată, de carne sau de slănină", cuvântul fiind cunoscut în prezent doar în sudul Transilvaniei şi în regiunea subcarpatică meridională[17], în timp ce diminutivul *ciopățea*, întâlnit şi în alte regiuni, mai are şi înțelesul de „bucată sau frântură de lemn" (SDLR), păstrat din vremea când *ciopată* nu era un cuvânt strict specializat. Variantele mai recente ale verbului derivat *a ciopăți – a ciopârti*, *a ciocârti* şi mai ales *a ciopârți*, forma literară de azi – pot fi utilizate nediferențiat, inclusiv pentru tăierea (cioplirea, prelucrarea) neîndemânatică a lemnului sau a oricărui alt material.

B. În recenta sa sinteză dedicată împrumuturilor cumane în limba română, Emil Suciu (CRT, p. 216) afirmă că ***ciob*** „bucată, fragment dintr-un obiect de sticlă, de faianță, de lut etc. spart; hârb" este „foarte probabil, de proveniență preosmanlie", „deşi are atestări foarte recente (abia începând din sec. XIX)"[18].

[15] Cf. www.dialetto-veneto.it/Vocabolario. D-l Renato Trevisan (El Mestro), creatorul acestui site, a avut amabilitatea de a-mi comunica pagina din vocabularul citat mai sus, împreună cu comentarii şi cu alte informații deosebit de utile („El Mestro" <scriviqua@dialetto-veneto.it>).

[16] Această apropiere a fost făcută mai întâi de Mircea Mihai Rădulescu: „*copëtoj, ciopăți, ciopârți* descend evidently from a common Ill.-Dac. source" (*Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, [extras], 1980, p. 23).

[17] Cf. ALR, s.n. IV, h. 1094, pct. 130: *ciopată de carne de miel*; h. 1126, pct. 836: *ciopată, fâşie [partal] de slă(n)ină*.

[18] A se vedea totuşi numele satului *Ciobrău*, într-un document din Moldova, din anul 1671, iunie 17 (cf. N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, EA, 1963, s.v. *ciob*).

Citând concluzia din DA: „marea răspândire a cuvântului pe teren românesc şi lipsa lui în idiomele balcanice fac puțin probabilă etimologia turcească”, Emil Suciu foloseşte acest argument, invocat anterior şi de Al. Ciorănescu (DER, nr. 1949), pentru a admite etimologia cumană a termenului, anume: „cum. *çöp, *çop sau *çob „aşchie, surcea; rest, rămăşiță, fragment [?], parte dintr-un obiect [?]”». În privința evoluției semantice spre *ciob*, autorul îşi pune întrebarea «dacă nu cumva sensurile etimologice[19] vor fi existat şi în română, de vreme ce despre un obiect de lemn, de exemplu despre o lingură, se spune, ca şi despre un vas de sticlă sau de faianță, că s-a *ciobit*.”

Remarcăm următoarele aspecte: 1) Este îmbucurător faptul că Emil Suciu respinge ferm vechea şi aproape unanim acceptata etimologie turcă osmanlie dată de Robert Roesler[20] pentru *ciob*[21]. 2) Domnia Sa propune în schimb trei variante cumane, pe care le consideră neatestate şi pe care le reconstruieşte în baza analogiei cu formele cunoscute din turca osmanlie, atribuindu-le un înțeles identic, dar nesprijinit pe dovezi concrete. 3) Imaginând variantele cu *p* final, *çöp şi *çop, autorul acceptă implicit greu explicabila evoluție fonetică a lui [p] (final) > [b], pe teren românesc. 4) Deşi citează (la p. 195 din CRT) ediția diplomatică, din anul 2000, a manuscrisului *Codex Comanicus*, realizată de Vladimir Drimba[22], Emil Suciu nu face niciun fel de trimitere la această sursă esențială pentru cunoaşterea limbii cumane[23] şi nici la utilul instrument de lucru care este *Komanisches Wörterbuch* de K. Grønbech[24].

Marea surpriză pe care ne-o rezervă acest dicționar, apărut în anul 1942, se dovedeşte a fi aceea că termenul *čóbv* [çöp, çöbü (3. pers.)] este sigur atestat în limba cumană[25], fiind identic, din punct de vedere fonetic, cu rom. *ciob*! La fila 81^{r}

[19] Emil Suciu se referă la sensurile variantei culte osmanlii *çob*, cuvânt persan, însemnând: „lemn, cherestea, buştean, grindă, stâlp, retevei, ciomag, băț, mâner din lemn etc. (cf. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, 1921, p. 33, 34: „P. *chūb*, s.: 1. Wood, timber, 2. Firewood, fuel. 3. A log; a baulk; a billet; a stick, staff, switch; a rod; a cudgel; a piece of wood; a bit of stick. 4. Any simple wooden instrument; as, a beam, a joist, a bar, a post, a wooden handle, etc.).”, spre deosebire de varianta populară turcă: „T. *chup* [*çöp*] (from P.) 1. Any little bit of wood, any dry vegetable fragment; a straw; 2. A stalk, peduncle of a fruit. 3. The sweepings of a house, the contents of a dustbin; litter, rubbish.”

[20] «*Čiob* Scherbe [...] – t. p. *čub* bois, morceau de bois sec ou vert, fétu, [lemn, bucată de lemn uscat sau verde, pai]», cf. Dr. E. Robert Roesler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Romänischen*, Wien, 1865, p. 50.

[21] *Ciob* este tradus în limba turcă prin *kırık*!

[22] Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec fac-similés, Bucarest, Editura Enciclopedică, 2000.

[23] Manuscrisul *Codicelui cuman* (cu sigla CC) a fost citat în mod tradițional după vechea ediție: *Codex Cumanicus Bibliothecae ad Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun, Budapestini Editio Scient. Academiae Hung., 1880 (vol. II: *Additamentum ad Codicem Cumanicum*. Budae, 1883).

[24] K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*. *Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen, Einar Munsgaard, 1942. (B.A.R., cota II 253 478.) În continuare cu sigla KW.

[25] Cf. K. Grønbech, KW, p. 76, s.v. *çöp*.

din *Codex Comanicus*[26], rândul 7, stânga, întâlnim propoziția **tírkí čóbv tīdæ tatlí**[27], în care **čóbv** [*çöbü*] este tradus de K. Grønbech prin germ. „Überbleibsel" („rămăşiță") sau „Abfälle" („resturi, deşeuri")[28].

Ipoteza originii cumane a acestui cuvânt cu etimologie controversată dobândeşte astfel o neaşteptată consistență. Rămân însă de lămurit două probleme esențiale. Prima ar fi felul în care s-a produs restrângerea de sens, de la cel de „rămăşițe", în general, la cel foarte strict particularizat al fragmentelor sparte din ceramică sau sticlă, care, numai ele, primesc numele de *cioburi*. Cea de a doua problemă priveşte specificul cuvântului *ciob*, în cadrul foarte puținelor împrumuturi cumane sigure ale limbii române.

Pentru a înțelege mai bine originea cuvântului *ciob*, pornim de la constatarea că sensul de „bucată spartă" dintr-un vas de lut, dintr-un obiect din faianță sau sticlă etc. este, aproape pretutindeni, secundar în raport cu înțelesul de bază al cuvântului respectiv, indiferent de limba sau de familia de limbi căreia acesta îi aparține.

Dacă încercăm o clasificare, pentru a obține o vedere de ansamblu, vom observa că, în latină, *testa* şi *testu* mai însemnau, alături de „olan", „vas de pământ ars" şi de „țeastă", respectiv „țest", în plus, *ciob de oală*, *hârb*. Spre deosebire de sp. *tiesto*, atât „ciob", cât şi „craniu, țeastă" (cf. fr. *tête* „cap", *têt* „vas de pământ ars" şi derivatul *tesson* „ciob", REW[3] nr. 8646, 8682), *țeastă* şi *țest* nu au păstrat în româneşte sensul de „ciob", acesta preexistând, probabil, între înțelesurile unui cuvânt autohton, care, cred, a făcut o puternică concurență termenilor latini *testa* şi *testu*, conform ipotezei mele mai vechi.

Din rădăcina protosl. **čerpъ*[29], limbile slave au moştenit cuvinte cu înțelesuri asemănătoare celor din latină: slavon. *črĕpŭ* „ciob", bg. *čerep* „craniu", *čirep* „vas spart, ciob"; sb. dial. *črep* „vas de lut, hârb", sb., cr, *crêp* „ciob, sfărâmătură"; ceh. *střep* „ciob, hârb"; slovac. *črep* „ciob, sfărâmătură, ghiveci de flori, țeastă, olan"; sorab. sup. *črjop* „ciob"; pol. înv. *trzop*, *strzop* „găoace, înveliş, vas de lut, ciob, oală veche"; pol. *czerep* „craniu", „ciob"; rus. *čerep* „craniu etc.", *čerepnița* „olan", *čerepok* „ciob". Urmându-l pe Al. Cihac, H. Tiktin a sugerat pentru etimologia lui *ciob*, comparația cu v. pol. *trzop*.

Maghiara a preluat din substratul slav panonic cuvântul *cserép*, împreună cu sensurile sale etimologice: „țiglă, olan, ghiveci (de flori), ciob, hârb".

[26] Din ediția Vl, Drimba. În numărătoarea lui K. Grønbech (KW), pag. 161, r. 7 st., din manuscris, ori pag. 224 din ediția Kuun, 1880.

[27] În transcriere modernă: *tirki čöbü tyndan tatly* „die Überbleibsel vom Opfer sind süßer als die Seele?" (traducere germană de K. Grønbech, *l. cit.*) = „rămăşițele jertfei sunt mai dulci decât sufletul?".

[28] G. Kuun tradusese cuvântul *čöbü* prin „ramus virens" – „ramură înverzită" (p. 224, nota 2). Vl. Drimba se mulțumeşte să dea transcrierea modernă a cuvântului, cu trimitere la dicționarul cuman al lui K. Grønbech (KW), acceptând astfel, tacit, traducerea acestuia (CC, ed. 2000, p. 289).

[29] Cf. O. N. Trubacev (red.), *Etimologičeskiĭ slovar' slaveanskih iazykov. Praslaveanskiĭ leksičeskiĭ fond*. vol. 4, Moscova, 1977, p. 72–73.

Înrudite în plan indo-european cu protosl. *čerpъ şi cu cuvintele moştenite din această rădăcină de limbile slave sunt germ. *Scherben* „argilă arsă, teracotă”, (reg.) „ghiveci, glastră, strachină de lut”, *Scherbe*[30] „ciob”; v. ol. *scarf*, *sce(e)rf* (ol. *scherf*) „ciob”, let. *škirpta* „spărtură, ciobitură”, *škērpele* „țandără, surcea” etc., toate raportate la răd. i.-e. **sker* „a tăia”. St. Mladenov era de părere că şi bg. *hărbel* „oală (de pământ) ştirbită, ciobită sau spartă, hârb” aparţine aceleiaşi rădăcini indo-europene (cf. germ. *Scherbe* „ciob”, ahd. *scarbōn* „a tăia în bucăți” sanscr. *karpara-s* „țeastă”, v. prus. *kerpetis*)[31], fără însă să citeze cuvântul românesc *hârb*, care păstrează rădăcina sud-slavă nesufixată. O. N. Trubacev[32] face trimitere, pentru acelaşi bg. *hărbel*, la rădăcina slavă **xъrb-* < protosl.**skъrb-*.

Relația semantică dintre obiectele casabile şi cioburile rezultate mai poate fi întâlnită şi în limba italiană: *còccia* „ghioc, scoică, carapace” şi *còccio* „teracotă, vas de pământ, cochilie a melcului de mare; ciob, hârb” < lat. *cochlea* / **cŏcia* „cochilia melcului” (REW[3], nr. 2011), în engleză: *crock* „urcior, oală de lut; ciob, hârb” < protogerm. **krōgu-* „oală” (Chambers DE, p. 236), în limbile iberice: sp. *cacho* (şi *cacharro*) „fărâmă, bucată, ciob etc.” < lat. **caccŭlus* „vas pentru gătit” (Corominas-Pascual, DCECH, I, p. 725), pg. *caco* „ciob, hârb” < lat. *caccăbus* „ceaun, cratiță” (germ. „Tiegel”, în REW[3], nr. 1445); în română: reg. *troace* „cioburi” < germ. reg. *Trock* „troacă etc.” (ALRM s.n., II, h 861), Ban. *tioc* „cutie, teacă, vas, ceaun etc.” şi „ciob” < magh. (cf. sb.) *tok* „id.” (MDA), reg. *bocne* ”cioburi” (ALRM s.n., II, h. 861; MDA: et. nec.), cf. *bocnă* „pământ ars” (SDLR); în aromână: *hrup* „ciob” (Caciuperi, 1996), cf. ar. *crup* „oală” < ngr. *κουρούπι* „pot de terre” (Papahagi, DDA, s.v. *crup*), mai puțin probabil < v. slav. **hrŭbŭ* (cf. Th. Capidan, 1925, p. 70), ngr. reg. (Macedonia) *χουρμπί* [hurbí], *χροῦπι* „ciob” < ar. *hrup* (cf. Murnu, 1902, p. 46); ori în albaneză (ghegă, înv.): *bërskot* (inițial) „pezmeți marinăreşti, galeți”[33] (cf. Meyer, EWAS, s.v. *berskot*, p. 33), apoi doar „tesson, éclat (de verre)” (FSh, 1954; Kokona, 1966, 1967) < it. *biscotto* (Çabej, SE, II, p. 245), probabil specializat semantic prin apropiere de alb. *bërsij* „a sfărâma” şi *kot* „de prisos”.

Tot atât de firească este asocierea dintre acțiunea de „a sparge” ceva şi produsul acestei acțiuni – cioburile, de exemplu în spaniolă: *cascar* „a crăpa, a (se) sparge” (< lat. **quassĭcare* „a sparge”, REW[3], nr. 6941) > *casco* „coif, ciob, hârb”; în franceză: *(dé)briser* (< celt.) „a sparge, a distruge” > *débris* „morceau d’une chose brisée, détruite en partie (Larousse), [pl.] „resturi, rămăşiţe, ruine”; *éclater* „a exploda, a (se) sparge, a sări în bucăți” (< francic **slaitan* „a despica, a crăpa”) >

[30] Fr. Kluge, W. Mitzka, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin, 1963, p. 644–645.

[31] St. Mladenov, *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, H. G. Danov, [1941], p. 673–674.

[32] O. N. Trubacev (red.), *Op. cit.*, vol. 8, 1981, p. 145.

[33] Fr. Blanchus [Bardhi], *Dictionarium Latino-Epiroticum*, Romae, 1635, p. 82: „*Panis nauticus*, *bifcotto*”.

éclat „fragment, ţandără, ciob” (DEHF, p. 242); în italiană: *rotto* „rupt, spart” > *rottàme*[34] „cioburi etc.”; în neogreacă *θρύψαλο* „ciob” < v. gr. *θρύπτω* „a sparge, a zdrobi, a sfărâma” (Andriotis, ELKN, p. 79); în sârbă: *òdlomak* „capăt, parte, bucată (ruptă din ceva), ciob, ţandără, frântură” cf. sb. *òdlom* „spargere etc.” (Tomici, DS-R) < sb. *lomiti* „a sparge” (Skok, ER, II, p. 316); în turcă: *kırık* 1. (adj.) „rupt, spart, frânt”, 2. (s.) „frântură, bucată, fragment”, „ciob, spărtură” (Baubec, Grecu, DT-R); în română: (înv., pop.) *zdroburi* „cioburi” (sg. „bucată, bulgăre” etc.) < *a zdrobi* (< v.sl.); în bulgară: *čupja* „a sparge, a sfărâma, a rupe” > *čupka* „ciob” (Iovan, DB-R), (comparaţia dintre *ciob* şi bg. *čupka* a fost sugerată de A. Avram, CIE, p. 50).

Asocierea dintre sensul de „bucată” sau „fragment” şi cel de „ciob” poate fi întâlnită în spaniolă: *pedazo* „bucată, fragment”; uneori şi „ciob, spărtură” (< lat. *pittacium* „bucată de piele sau pânză”, „petic” – REW[3] nr. 6547); în engleză: *shiver* „bucăţică, ciob”, cf. germ. *Schiefer* „ardezie” (*schiefern* „a se desface în foi [ca ardezia]”), v. island. *skifa* „felie” (Chambers DE, p. 998); în neogreacă: *θρύμμα* „fărâmă, ciob” < v. gr. *θρύμμα* „bucată, fragment” (Andriotis, ELKN, p. 79); în sârbă: *komadić* „bucăţică, feliuţă etc., ciob” < sb. *komad* „bucată” < ngr. *κομμάτι* „parte, bucată, fragment” (Tomici, DR-S; Skok, ER, II. p. 131); în română: (ocazional) *bucăţi*, *bucăţele*, (reg.) *dăraburi / dărabe* „cioburi” < magh. *darab* „bucată” (ALRM s.n., II, h 861); în meglenoromână: *cumat* „ciob” < ngr. *κομμάτι* „parte, bucată, fragment” (Capidan. *Megl.*, III.); în bulgară: *kăs* „bucată”; uneori şi „ciob” (Arnaudov, Mişu, R-BR); în sârbă şi croată: *kûs* 1. (s.) „bucată, bulgăre etc.”, 2. (adj.) „ciobit, berc” (> istrorom. *cúsure* „cioburi” - ALRM s.n., II, h 861); slovac *kus* „bucată”, „fărâmătură” (în celelalte limbi slave, ceh., *kus*, pol. *kęs*, rus. *kusok*, având doar sensul de „bucată” < protosl. **kǫsъ*)[35]; de asemenea, în albaneză, unde *copë* (pl. *copa*) „bucată, fragment, parte, frântură”; „ciob, hârb”, dar şi „butaş, altoi etc.” este cuvântul cel mai uzual pentru fragmentele mai mari rămase după spargerea unui obiect casabil.

Alb. *copë* are o etimologie controversată. G. Meyer (EWAS, p. 442, s.v. *tsopε* „Stück, Brocken, Stumpf”) îl consideră împrumutat din tc. *tšop* [*çöp*] „Holzstück, Holzsplitter”. În dicţionarul său etimologic al limbii albaneze (SE, III, p. 55–56, 400), E. Çabej preferă, în locul vechii soluţii a lui G. Meyer, pe cea dată de C. Tagliavini: *copë*: «plutôt du ven. *zopa* „motte de terre” (alb. *plis dheu* „bulgăre de pământ”, p. 56) que du turc *çopa* [sic, corect *çöp*] „morceau de bois”»[36]. În sprijinul ipotezei mele, conform căreia *copë* ar fi un element autohton în limba albaneză, se poate invoca lipsa vreunei legături de sens verosimile între acesta şi presupusul lui etimon venețian *zopa*, în timp ce asocierile lui *copë* cu alte cuvinte albaneze apropiate din punct de vedere formal, uneori şi semantic,

[34] Nina Façon (red. resp.), *Dicţionar român-italian*, Bucureşti, EŞ, 1967.

[35] O. N. Trubacev (red.), *Op. cit.*, vol. 12, 1985, p. 67.

[36] Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. III, Tiranë, 1987, p. 36 şi 400; cf. Carlo Tagliavini (RIEB, I, 45), N. Jokl (Arch. Rom. XXIV, f. 41), ap. Çabej, *lucr. cit*.

considerate autohtone de către E. Çabej (*op. cit.*), par să fie destul de numeroase (cf. *cip*, *cipë*, *cup*, *cub* etc.). Aşa cum am arătat în discuţia despre *ciopată* (v. supra), ven. *zopa* ar putea fi un cuvânt iliric, în acest caz înrudirea dintre alb. *copë* şi ven. *zopa* explicându-se mai uşor printr-o descendenţă comună iliro-tracă.

În sfârşit, să notăm confuzia semantică dintre „cioburi" şi „fărâme", „ţăndări" sau alte obiecte de dimensiuni foarte mici, în română: (reg.) *fărâmele*, *ţăndări*, *ţâre* (ALRM s.n., II, h. 861); în neogreacă: *σύντριμμα* „sfărâmătură, ţandără", *συντρίμμια* „cioburi, ruine", cf. ngr. *συντρίβω* „a zdrobi" (Peţinis, DGr-R; Brad-Chisacof, DNgr-R); în albaneză: *cifël* „ţandără, ciob, aşchie, schijă, ţeapă" (v. şi derivatul *cifloj* „a ciobi, a ştirbi, a face ţăndări") < *cefël* „pieliţă, coajă, scoarţă, pleavă, bucăţică desprinsă de la suprafaţă, ţandără" < ngr. *τσέφλι*, *τσόφλι* „coque, écorce" (Çabej, SE, III, p. 15; Andriotis, ELKN, p. 266, 270; Papahagi, DDA, p. 352, s.v. *čeflă*). Din aceeaşi categorie, alb. (rar) *cimbël* „1. fărâmiţă, firimitură, bucăţică, ruptură, ciob; 2. frunzuliţă în partea de jos a tulpinei tutunului; 3. lăstăraş, mlădiţă, rămurică, crenguţă abia răsărită"[37], rom. (înv. reg.) *breanc* „ciob" (MDA: et. nec.) şi arom. (pl.) *ţivale* „ţăndări, cioburi" nu sunt explicate din punct de vedere etimologic şi nici nu pot să le clasific în tipologiile europene exemplificate anterior.

În urma acestui examen comparativ se pot constata următoarele fapte:

1. Nicăieri, nici în limbile romanice şi nici în celelalte limbi mai mult sau mai puţin învecinate, nu găsim o tranziţie semantică dinspre domeniul obiectelor confecţionate din „lemn" spre domeniul obiectelor casabile din „lut ars" şi spre sensul de „ciob". De asemenea, nu întâlnim în celelalte limbi europene restrângerea şi specializarea sensurilor, pornind de la cel de „rămăşiţe, deşeuri", ca să se ajungă la „cioburi"[38].

2. Cuvintele care includ sensul de „ciob" aparţin în mod normal fondului lexical autohton străvechi, lucru valabil pentru o mare parte dintre limbile europene citate mai sus, cu excepţia limbii maghiare şi cu neclarităţi în privinţa limbilor albaneză şi română.

Caracteristica generală, enunţată, se explică mai ales prin locul unde se produc „cioburile", anume în gospodăria fiecărei familii, în casă, cel mai adesea în bucătărie. Spre deosebire de alte obiecte, cioburile au o circulaţie exclusiv casnică şi nu au deloc o valoare de schimb. Nu există practic nicio altă cale de împrumutare a cuvântului care denumeşte „cioburile" decât aceea a contactului lingvistic datorat unei convieţuiri îndelungate în aceeaşi familie, sub acelaşi acoperiş, în aceeaşi comunitate sedentară. Excepţia pe care o reprezintă limba maghiară întăreşte această constatare. Maghiarii, ca popor migrator, au preluat cuvântul *cserép*

[37] Vezi Topciu-Melonashi, DA-R.

[38] Cu o singură excepţie, reg. (rar) *drojdii* „cioburi" (< v.sl.), cf. ALRM s.n. II, h. 861, pct. 250, lângă Cluj-Napoca. În limba franceză, la pl. *débris* întâlnim o altă evoluţie, o extensie a sensurilor, de la sg. „bucată dintr-un obiect spart sau parţial distrus" etc., la pl. „dărâmături", „ruine" şi (fig.) „resturi" sau „rămăşiţe".

(„ciob") de la populaţia slavă sedentară pe care au asimilat-o cu începere din momentul aşezării lor pe teritoriul Ungariei. Cât timp au fost migratori, este puţin probabil ca maghiarii să fi avut un cuvânt fino-ugric suficient de specializat pentru sensul de „ciob", întrucât este evident că un asemenea cuvânt nu s-a putut impune şi nu s-a păstrat în limba maghiară, după anul 896.

3. Populaţia est-romanică şi apoi românească a fost adesea nevoită să se retragă din calea năvălitorilor, în munţi sau în codri, în decursul aşa-numitului mileniu „întunecat", lucru care nu a rămas fără urmări în plan lingvistic. Unul dintre sinonimele lui *ciob*, cunoscut de toţi românii – *hârb* este un împrumut sud-slav care păstrează o formă arhaică, mult mai veche decât cea a cuvintelor înrudite din limbile bulgară şi sârbă. Larga răspândire a lui *hârb*, mai ales în Transilvania, parţial în Moldova şi în nordul Munteniei (cf. ALR s.n, IV, h. 1036), s-ar putea explica prin faptul că, în secolul VI, presiunea slavă la nordul Dunării a fost desosebit de puternică, ea slăbind abia după ce triburile slave s-au deplasat în masă la sudul Dunării, unde au dat naştere actualelor popoare sârb, bulgar şi macedonean. *Hârb* este o dovadă a intensităţii convieţuirii şi a sintezei româno-slave.

Pe de altă parte, este foarte greu de crezut ca un număr totuşi relativ mic de cumani cuceritori să fi putut avea pretutindeni o influenţă atât de profundă asupra vieţii casnice a românilor, astfel încât să aducă cu ei în fiecare casă de pe un teritoriu atât de vast, noul lor nume turcic pentru vasele şi oalele sparte de vorbitorii de limbă română, cu atât mai mult cu cât cumanii au stăpânit efectiv, de la sfârşitul secolului al XI-lea până în anul 1239, doar centrul şi sudul Moldovei, Muntenia şi părţi din Oltenia. După plecarea cumanilor în câmpia Tisei şi la sud de Dunăre, sub ameninţarea iminentei invazii mongolo-tătare, influenţa cumană asupra limbii române, în aria sudică, a scăzut considerabil şi este puţin probabil că, mai târziu, ar fi avut cum să crească, semnificativ, în nordul Transilvaniei. De altfel, împrumuturile cumane sigure, în română, sunt extrem de puţine şi fără legătură cu gospodăria omului de rând, de exemplu: *gorgan*, *oină*, *toi* (iniţial: „banchet, petrecere").

O ipoteză mai cuprinzătoare ar trebui să ţină seama şi de forma regională *ciorb*, atestată în nordul Crişanei, între Zalău şi Satu Mare[39], care nu cred că ar putea fi rezultatul contaminării dintre *ciob* (dacă îi atribuim exclusiv o origine cumană) şi *hârb* (< v.sl.), deoarece cumanii nu au avut niciodată în stăpânire această zonă, nefiind probabilă nici colonizarea acestora, după anul 1241, în număr mai mare, prin aceste locuri.

Aria în care este utilizat cu precădere cuvântul *ciob*, în Muntenia, în Oltenia şi în regiunile învecinate, Bârsa, Făgăraş, Haţeg, Banatul de Severin[40], precum şi vechimea dezetimologizării familiei de cuvinte formată din *ciob*, *ciomp* şi *ciopată*

[39] În punctele cartografice 167 – Cizer, 175 – Ghenetea, 176 – Săuca, 178 – Bobota, 179 – Bocşa, 188 – Babtu, 194 – Sânmiclăuş, 195 – Moftinu Mic, 196 – Doba, 197 – Mădăraş, 198 – Homorodu de Mijloc, 199 – Asuaju de Sus, 206 – Groşi, 209 – Ardusat, 210 – Valea Vinului, 211 – Odoreu (NALR, *Crişana*, vol. II, h. 366).

[40] Cf. *Micul atlas lingvistic român*, Partea II (ALRM II), serie nouă, EA, 1967, vol. II, harta nr. 861.

ne îndreptățesc să presupunem că termenul *ciob*, de origine cumană, cu sensul de „rămășițe" sau „deșeuri" (de orice fel), s-a interferat cu un cuvânt paronim de origine autohtonă, care avea deja înțelesul de „bucată, fragment" şi „ciob", împrumutându-i acestuia ocluziva bilabială sonoră şi cauzându-i o restrângere semantică maximă.

Având în vedere că soluțiile etimologice anterioare: tc. *çöp* (Roesler etc.), pol. înv. *trzop* (H. Tiktin), bg. *čupka* (A. Avram) nu sunt acceptabile din punct de vedere fonetic, ca etimoane directe ale lui *ciob*, ipoteza pe care o reformulăm acum poate avea şanse de a fi mai aproape de adevăr.

În latina dunăreană, învingătoare în concurența cu lat. *testa* şi *testu*, au supraviețuit formele de origine autohtonă **ciopa* / **ciopu* „bucată, fragment, spărtură", feminin şi neutru, care au păstrat sensurile specializate de „bucată spartă / rămasă după retezarea vârfului / tăiată din ceva", comune cu alb. *copë*, acesta fiind foarte probabil de origine iliro-tracă. Am arătat mai demult că există o perfectă corespondență fonetică între rom. [ĉ] şi alb. [c] (= rom. [ț]), cf. *ciung – cung*, *cârcel – kërcell*, *cergă – cergë* etc., sunetul albanez reprezentând în aceste cazuri o evoluție mai nouă a unui *ç* (= [č]) arhaic, comun cu româna.

În urma cuceririi cumane, termenul cel nou – *çöbü* (forma posesivă, persoana a 3-a) – s-a suprapus în ariile sudică şi nord-estică peste mai vechiul **ciop(u)* protoromân, contaminarea datorată atracției sinonimice având ca efect izbânda din punct de vedere fonetic a cuvântului turcic, păstrându-se însă vechiul înțeles al cuvântului autohton, mult restrâns şi strict specializat.

Forma populară nordică *ciorb* s-a născut cel mai probabil prin contaminarea dintre mai vechiul **ciop* şi s.-sl. *hârb*, *ciorb* circulând şi azi în paralel şi în aceeaşi arie cu *hârb*.

C. În numărul 3–4, din anul 2006, al revistei „Limba română"[41] am susținut, pe bună dreptate şi de bună-credință, etimologia corectă a cuvântului ***hahaleră***: din ngr. *χάχας* „prost[ănac]" şi *λέρα* (fig.) „lichea". La o nouă lectură a revistei „Dacoromania", anul I (1920–1921), nu mică mi-a fost surprinderea să constat, în articolul lui Vasile Bogrea intitulat *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română*[42] (p. 277), că aceeaşi etimologie fusese dată încă de atunci, într-un paragraf în care autorul discuta mai întâi despre adverbul de origine turcă (onomat.) *haihui*:

> „– Cf. megl. *hahă*, „hai-hui, gură-cască" (Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. *χάχας*, *ὁ*, „badaud, bouche-béante, gobe-mouches, nigaud, benêt" (Byzantios). – Ca o contaminație între acest *χάχας* şi ngr. *λέρα*[43], „vaurien, coquin", s-ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea *(Poreclele la români*,

[41] V. supra, în nota nr. 5, *art. cit*.

[42] Studiu reeditat în volumul: Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Mircea Borcilă şi Ion Mării, Cluj, Editura Dacia, 1971 (despre *hahaleră*, v. p. 263).

[43] Theodor Hristea consideră că, în acest caz, nu este vorba de o contaminație propriu-zisă, ci de un cuvânt compus rezultat în urma juxtapunerii a două „parasinonime" (termen utilizat în ultimele decenii pentru cuvintele apropiate sau înrudite ca sens) [comunicare transcrisă cu permisiunea autorului].

p. 76, după Baronzi) îl aduce din Spania (prin evreii „sefardin", în acest caz, ca turc. *palavra*)."

Prima atestare a apelativului *hahaleră* este, deocamdată, cea semnalată de I.-A. Candrea, în lucrarea astăzi aproape uitată, *Limba română şi tradiţiunile ei*, de George Baronzi (1872, p. 22)[44], într-o listă de cuvinte româneşti cărora li se atribuie o origine spaniolă [!]: „*chachalera* – ([sp.] *chacharero* – flecar, toacă-gură)" şi (p. 83): „[sp.] *chacharero* – hahaleră, flecar, toacă-gură". Apropierea făcută de Baronzi între cuvântul românesc şi cel spaniol se datorează, probabil, ignorării de către acesta a valorii fonetice pe care digraful *ch* o are în spaniolă, ceea ce lasă fără obiect conexiunea cu iudeospaniola balcanică[45], imaginată de Bogrea, dar atribuită lui Candrea, fără ca acesta din urmă să fi făcut o astfel de referire.

Termenul *hahaleră* nu apare în *Dicţionarul Academiei* (tom II, fasc. V, 1914), deşi lucrarea lui G. Baronzi este citată în bibliografia tomului I al DA. Fusese considerat, probabil, un cuvânt marginal în lexicul limbii române. Înregistrarea lui de către I.-A. Candrea, în vol. *Poreclele la români*[46] (p. 76) a rămas fără urmări, întrucât *hahalera* nu figurează în lista de cuvinte a cunoscutului său dicţionar (CADE, 1931). Între anii 1921 şi 2007[47], nimeni nu a utilizat pentru acest cuvânt indicele volumului I din „Dacoromania",[48] motiv pentru care, în tot acest răstimp, etimologia corectă dată de V. Bogrea a rămas necunoscută – o stare de lucruri regretabilă care a permis apariţia tuturor bâjbâielilor etimologice ulterioare, enumerate de mine în articolul citat[49], din LR, nr. 3–4, 2006.

Nefiindu-mi cunoscute atestările date de V. Bogrea (1895, la I.-A. Candrea şi 1872, la G. Baronzi), am crezut că era posibil ca I.L. Caragiale să fi fost creatorul acestui apelativ vesel şi în acelaşi timp batjocoritor. Ipoteza mea, deşi „coerentă", nu avea niciun fundament real, întrucât, printre altele, am făcut greşeala de a avea prea multă încredere în aşa-zisa primă atestare a cuvântului, semnalată de Cristina

[44] George Baronzi, *Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, G.D. Nebunely, Brăila, Typ. Triangulŭ, P.M. Pestemalgioglu, 1872. Conţine, între altele, o listă cu termeni argotici, sub titlul *Limba cărăitorilor* (p. 149–151) şi o alta cu termeni de origine rromă: *Aproposito de limba romnilor* [sic], (p. 199–200), liste neincluse în bibliografia dată de Iorgu Iordan, în *Limba română actuală. O gramatică a greşelilor*, 1948, p. 492, nota 2.

[45] Nu se poate presupune că litera *ch* spaniolă, din *chacharero*, ar fi fost citită ca un *h* grecesc sau românesc, întrucât iudeospaniola balcanică era scrisă în mod normal cu alfabetul ebraic.

[46] I.-A. Candrea, *Poreclele la români*, Bucureşti, Socec, 1895.

[47] Etimologia corectă a cuvântului *hahaleră* a fost înregistrată, în sfârşit, în DEXI, 2007, p. 833. Ar mai trebui precizat, dacă va fi posibil, locul unde a luat naştere acest compus format din două elemente greceşti.

[48] Şi nici indicele volumului *Dacoromania. Bibliografie*, coordonat de I. Pătruţ şi V. Breban, 1983, p. 436! Este semnificativ faptul că nici V. Breban nu a folosit indicele cuprins în lucrarea pe care o coordonase, lăsând cuvântul *hahaleră* fără etimologie (cf. *Dicţionar general al limbii române*, [1991], vol. I, p. 126).

[49] Articolul meu despre *hahaleră* a apărut cu mare întârziere, deşi fusese predat editurii cu câţiva ani în urmă.

Florescu[50], la I.L. Caragiale[51] (în 1897!). Fără să constituie o scuză, trebuie să arăt totuşi cât de nesigure şi cât de derutante pot fi „primele atestări" în sursele de informare de care dispunem, iar pentru aceasta e suficient să citez ceea ce găsim la cuvântul *hahaleră*, în MDA, II, 2002, p. 593: „P. Coman, *Glosar dialectal*", publicat în anul 1939!!!

Studiul lui Vasile Bogrea este precedat de o scurtă introducere, a cărei concluzie îşi păstrează şi în zilele noastre o extraordinară actualitate:

> „Misterele lexicografiei româneşti, ca şi revelaţiile ei recente, ar fi, desigur, mult mai puţine, dacă cercetătorii noi s-ar osteni să străbată prealabil, integral, opera înaintaşilor."

În rezumat:

– ***ciob*: cf. cum. *çöbü*** „rămăşiţă" (Drimba, CC, 81[r].7g, 141, 289; Grønbech, KW, 76), **cf. alb. *copë*** „bucată, ciob";
– ***ciopa(r)tă*: cf. alb. *copë*** „bucată"**; cf. *bucată*, cf. *parte*;**
– ***a ciopăţi (ciopârti, ciopârţi)*** „a tăia (carnea) în ciopăţi": derivat **din *ciopa(r)tă*; cf. alb. *copëtoj*** „a fragmenta, a rupe, a tăia în bucăţi, a ciopârţi".

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALR s.n. IV	=	Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de Lingvistică, *Atlasul lingvistic român,* Serie nouă, vol. IV, EA, 1965.
ALRM s.n. II	=	Academia R.S.R. *Micul atlas lingvistic român* Partea II (ALRM II), serie nouă, Vol II, EA, 1967.
Arnaudov, Mişu, R-BR	=	Valentin Arnaudov, Lucreţia Mişu, *Rumăno-bălgarski rečnik*, Sofia, 1954.
Baubec, Grecu, DT-R	=	Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicţionar turc-român*, Bucureşti, EŞE, 1979.
Brad-Chisacof, DNgr-R	=	Lia Brad-Chisacof (coord.), Margarita Kondoghiorghi, E. Dobroiu, Antiţa Augustopoulos-Jucan, *Dicţionar neogrec-român*, [Bucureşti], Demiurg, 1996.
Caciuperi, 1996	=	Apostol N. Caciuperi, *Dicţionar român-aromân*, editat de Katharina Caciuperi-Titz & Herbert-Werner-Mühlroth, Ed. Atlas [1996].
CADE	=	*Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească",* Partea I: I.-A. Candrea, *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1931.

[50] În articolul *Note lexicale şi etimologice:* ***hahaleră, a holba*,** „Limba română, L, 3–4, 2001, p. 189–195. Remarcăm faptul că autoarea şi-a corectat singură greşeala de etimologie din acest articol, cu ocazia conferinţei intitulate: *Consideraţii cu privire la limbajul familiar românesc*, Bucureşti, EA, 2005, p. 15.

[51] I.L. Caragiale, chiar dacă nu a fost creatorul cuvântului *hahaleră*, a avut totuşi o contribuţie importantă la impunerea şi la păstrarea acestui termen familiar în limba literară.

Capidan, 1925 = Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, Bucureşti, Cultura Națională, 1925.

Capidan, *Megl.* III = Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicţionar meglenoromân*, Academia Română, Studii şi cercetări, XXV, Bucureşti, f.a.

Chambers DE = Chambers *Dictionary of Etymology*, Editor Robert K. Barnhart, Edinburgh, New York, 2004.

Ciorănescu, DER = Al. Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Tenerife, Universidad de la Laguna, 1958–1966 (versiunea românească: *DER. Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Saeculum I.O., 2001).

Corominas-Pascual, DCECH = Joan Corominas, José A. Pascual, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, I-VI, Madrid, Editorial Gredos, 1993.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (A – De, F – Lojniță), Bucureşti, Socec şi Sfetea, (1907)–1913–1949.

DEHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse [1994].

DEX = Academia RSR, Institutul de Lingvistică, *Dicţionarul explicativ al limbii române*, EA, 1975; Supliment, 1988, reeditare: UE, 1996 (continuare de tiraj: 1998).

DEXI = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române*, Bucureşti, Arc, Gunivas, 2007.

DM-R = Fundația Beatrice Alapítvány; (red.) Reinhart Erzsébet, Lázar Edit, Román Győző, *Dicţionar maghiar-român*, Editura Carocom' 94 SRL, Bucureşti, 2005.

DLR s.n. = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, VI–XIV (M – Z), Bucureşti, EA, 1965–2004.

DR = *Dacoromania*, Buletinul «Muzeului limbii române», condus de Sextil Puşcariu, Cluj, 1920–1948.

Gombocz-Melich, MESZ = Gomboch Zoltán, Melich János, *Lexicon critico-etymologicum linguae Hungaricae. Magyar etymologiai szótár*, I. *A –érdëm*. Budapest, 1914–1930.

Guțu, DL-R = G. Guțu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, EŞE, 1983.

Iovan, DB-R = Tiberiu Iovan, *Dicţionar bulgar-român*, Bucureşti, EŞ, 1994.

Király, CL = Király Francisc, *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor româneşti de origine maghiară*, Timişoara, Ed. Facla, 1990.

Kokona, 1966 = Vedat Kokona, *Fjalor Frengjisht- Shqip*, Tiranë, 1966.

Kokona, 1977 = Vedat Kokona, *Fjalor Shqip-Frengjisht*, Tiranë, 1977.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Micul dicţionar academic*, 4 vol., Bucureşti, UE, 2001–2004.

Meyer, EWAS = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.

Murnu, 1902 = Dr. Georg. G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter in Neugriechischen, mit historischen Vorbemerkungen*, München, 1902.

NALR *Crişana* = Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de cercetări socio-umane „Titu Maiorescu”, Université York, Toronto, Canada, Collège universitaire Glendon, Ionel Stan, Dorin Uriţescu, *Noul atlas*

lingvistic român, *Crişana*, Vol. II, *Familia (rude, naştere, căsătorie, moarte)*, *Casa (părţile casei, mobilier, obiecte casnice)*, Cluj-Napoca, EAR, Ed. Clusium, 2003.

Papahagi, DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân*, *general şi etimologic*. Ediţia a doua, augmentată. [Bucureşti], EA, 1974.

Peţinis, DGr-R = Lambros Peţinis, *Dicţionar grec-român*, Bucureşti, Ed. Vox, 1995.

Philippide, OR, II = Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, *Ce spun limbile romînă şi albaneză*, Iaşi, Tip. Viaţa Romînească, 1927.

REW[3] = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neu bearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935.

SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, Institutu de arte grafice „Presa bună", 1939.

Skok, ER = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971.

Şăineanu, IO, II = Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. II (1–2), *Vocabularul...*, Bucureşti, Socec, 1900.

Tamás, EWUER = Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischer Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, 1966.

Tiktin, DRG = H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti, Imprimeria Statului, (1895)–1903–1925.

Tomici, DR-S = Mile Tomici, *Dicţionar român-sârb*, Bucureşti, EA, 2005.

Tomici, DS-R = Mile Tomici, *Dicţionar sârb-român* (3 vol.), Temišvar, Savez Srba u Rumuniji, 1998.

Topciu-Melonashi, DA-R = Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicţionar albanez-român.Shqip-rumanisht fjalor*, [Iaşi], Polirom, 2003.

Turato-Durante, VEV-I = GF. Turato, D. Durante, *Vocabolario etimologico veneto italiano*, Padova, La Galiverna, 1978.

NOTES, SUPPLEMENTS AND ETYMOLOGIC COMMENTS (2)

(Abstract)

A. Rom. *ciopată* "chunk, cut of meat or ham" is an amplified form (on the model of *bucată* „piece") of the Proto-Romanian **ciopa*, etymologically related to Alb. *copë* "piece, fragment" and to Ven. *zopa* "clod", probably of Illiric origin. The derivative *a ciopăţi* "to cut into pieces" corresponds to Alb. *copëtoj* "idem".

B. The true etymology of the Rom. *ciob* "crock, shiver" is not the Turkish loanword (Pers.) *çöb* "wood, stick, any wooden instrument", but the Cumanian *čöbü* "remnant, leavings" (Drimba, CC, 81[r].7g; Grønbech, KW, 76), probably influenced by a Proto-Romanian **ciopu*, etymologically related to Alb. *copë* "piece, crock, shiver".

C. V. Bogrea has given in "Dacoromania", I, 1920–1921, p. 277 the correct etymology of *hahaleră* "booby, rogue, prattler" (unfortunately fallen into oblivion up to the issue of the new DEXI, in 2007!): from NGr. *χάχας* and *λέρα*.

Bucureşti, Şoseaua Iancului nr. 10, apart. 40.

Iulia Mărgărit

NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

BRÂNZOVÉNIE

Absent din dicționare şi din diverse glosare, *brânzovenie* figurează în Gl. Argeş, 23. Cele două sensuri cu care a fost înregistrat ne îndreaptă atenția către posibila modalitate de creare a termenului: 1. [familiar] „brânză în cantitate mare". 2. [depreciativ] „om de nimic": *Ce* ***brânzovenie*** *de om mai e şi ăsta?* Prin semantism (1.), cuvântul, de altfel, analizabil[1] (cf. *brânză*) poate fi apropiat de *grozăvenie*, care, în combinație cu un nume realizează superlativul cantității (cf. *grozăvenie de lume* „foarte multă lume"). Nu excludem posibilitatea ca după modelul acestuia să fi fost creat analogic, prin pseudoanaliză, *brânzovenie*. Prin separarea unui fals formant (*-ăvenie*) şi alipirea acestuia la baza identificată (*brânză*), ar fi putut apărea *brânzăvenie*, modificat în partea de început a presupusului afix prin acomodare (recte: vocală la caracterul labial al consoanei): *brânzovenie.* Relația analogică presupusă se susține şi prin semantismul „modelului": „mulțime (de ...)" *: Erau şoareci şi cloțani ...* ***grozăvenie****!* (I. Pop-Reteganul, v. DA s.v. *grozav*). Sensul al doilea, prin derivarea nucleului nominal al expresiei *a nu face nicio brânză* [fig.] „a nu realiza nimic; a nu izbuti (într-o acțiune)" (v. MDA s.v. 3.), evocă semantismul construcției amintite. În plus, atestarea termenului se dovedeşte prețioasă, întrucât presupunem că tocmai acesta a fost valorificat de Caragiale în nomenclatorul personajelor sale. Înclinăm să credem că apelativul Brânzovenescu nu reprezintă expresia fanteziei autorului, ci preluarea creatoare a lexicului din zonă. Prin aceasta nu atingem în vreun fel arta inegalabilă a scriitorului, ci remarcăm valorificarea magistrală a vocabularului uzual, prin elementele cele mai expresive pentru mesajul scriitorului, probând profunda cunoaştere şi prețuire, de către acesta, a limbii vorbite la nivel dialectal.

CREZÁRE, PRÂNZÁRE, VÂNZÁRE

Pentru a explica originea termenului **crezare**, majoritatea dicționarelor trimit la verbul corespunzător: *crede* sau *crez* + suf. *-are*. Considerăm insuficientă minima explicație amintită, pentru faptul că ne aflăm în fața unui derivat-excepție între infinitivele lungi, specifice conjugării a III-a, în cazul unor condiții fonetice

[1] Formal, termenul cu analiza *brânză* + suf. *-ovenie* s-ar explica, mult mai simplu, prin derivare cu afixul corespunzător (cf. Pascu, *Sufixe*, 243), dacă nu ar exista impedimente de ordin semantic.

identice (*ardere, aprindere, întindere, prindere, radere* etc.). În temeiul acestei observații, probabil, NŞDU prezintă o soluție etimologică mai „completă": „*crez* + suf. *-are*, după *aşezare*". La prima vedere, şi chiar revenind, motivația apropierii *crezare / aşezare* rămâne absconsă, în afara tranşei finale, identice în mod cu totul întâmplător, fapt ce nu constituie un argument suficient.

Reconstituind „traseul" verbului moştenit din latină (*credo, credere*), constatăm existența formei infinitivale „normale" *creadere*, începând din secolul al XVI-lea, cu înțelesul „acțiunea de a crede": *Că dereptu e cuvântul Domnului şi tot lucrul lui în credință (**creadere**)* (Psaltire 56/31 – DA s.v. *crede*). *Nu-i **credere** / credință şi s-a scurtat vacul oamenilor* (Conv. lit. XLIV, I, 657).

Cea dintâi atestare pentru termenul în discuție, valorificată în multe dintre dicționare (v. DA, TDRG), datează de la începutul secolului al XIX-lea, într-un text din Moldova: *Nu să poate da **crezare** că s-au plătit* [datoria] / (*Pravila* 1814 = *Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărateştilor pravile ...* Alcătuită cu osteneala şi osârdia boiarului Moldaviei Andronaki Donici, Iaşi, 1848, 12).

Ipoteza noastră privind modelarea termenului are în vedere factorul atracției sinonimice. Acțiunea acestuia poate fi identificată în chiar cadrul aceleiaşi familii lexicale: *crezământ, a da ~ > a da crezare*. „Deviația" către infinitiv a fost înlesnită de contiguitatea contextuală cu expresii centrate pe categoria modală amintită a unor verbe de conj. I: *a (nu) fi de mirare / a (nu) fi de crezare* sau expresii nominale: *de mirare, vrednic ~ ~ : Era foarte ascuțit la minte şi vrednic **de mirare*** (N. Costin, *apud* G. Cr. II, 13/4): *Am să fiu istoric mare publicând la documente deplin demne **de crezare*** (I. Negruzzi, I, 50 v. DA s.v. *crede*).

Refacerea unui nou infinitiv duce, pe de o parte, la regularizarea completă a derivatelor verbului *crede*: *crezut, crezământ, crezător* (v. *Pontbriant, Dicț.* s.v.), *crezare*, iar, pe de altă parte, la impunerea vechiului infinitiv lung în variantă prefixată *încredere*, prin dezvoltarea de construcții sinonime cu verbe diferite: *a da **crezare** (cuiva) / a avea încredere (în cineva)* „a crede (pe cineva); a se încrede (în cineva)".

Dintre alte lexeme, reprezentând infinitive lungi atipice, cu soluții etimologice, de asemenea, nesatisfăcătoare în dicționare, prezentăm încă două cazuri:

prânzare „mâncare de prânz; prânz", inovație, pentru momentul creării, în raport cu infinitivul primordial *prânzire*, figurează în dicționare cu etimologii diferite: CADE indică *prânzi*, iar DLR „v. *prânza*". SDLR integrează cazul în seria corespunzătoare „după *prânz*, după *crezare, vânzare*". Într-adevăr *prânzare* poate sta alături de formele indicate de Scriban, deoarece şi-n cazul lui este vorba de schimbarea conjugării, în exclusivitate, la infinitiv. Modificarea a avut loc, probabil, prin atracție sinonimică contextuală a unui verb de conjugarea I, cu care se întâlneşte, frecvent, asociat: *Te-am întârziat, / Cu **demâncare** / Cu vin de **prânzare*** MAT. FOLK., 26. În cazul versurilor, rima constituie un factor suplimentar în favoarea modificărilor. În plus, trebuie să adăugăm că investirea

infinitivului lung *prânzare* cu semantismul „mâncare” are avantajul că, prin aportul semantic suplimentar „a mânca *de prânz*”, termenul sugerează un anumit moment al zilei: *îşi isprăviră şi ei* ***prânzarea*** *din pită neagră şi brânză în scoarţă de brad* (M. Sadoveanu, *Opere*, IX, 193). Cât priveşte infinitivul indicat în DLR, ca punct de plecare a formei discutate, nu excludem posibilitatea remodelării ulterioare a acestuia prin derivare regresivă: *prânza* < *prânzare*.

Pentru *vânzare* „acţiunea de a vinde şi rezultatul ei”, DLR, în loc de etimologie, prezintă sugestia cf. *vinde*. În cristalizarea infinitivului *vânzare* avem în vedere efectul a t r a c ţ i e i a n t o n i m i c e a unui verb de conjugarea I cu care este corelat mai întâi la nivelul derivatelor adjectivale: *De-ar fi dorul* ***vânzător****, / Şi badea* ***cumpărător****, / Eu pe dorul vinde-l-aş, / Pe bade cumpăra-l-aş* (V. Alecsandri – *Poesii poporale ale românilor*, 1866, 300). De aici până la formula *vânzare-cumpărare* (cf. *act de ~*), implicând simultaneitatea celor două acţiuni pentru părţile angajate în „strămutarea proprietăţii unui lucru de la *vânzător* la *cumpărător*, în schimbul unui preţ” (v. DEX s.v.), distanţa a fost minimă, opoziţia *vânzare / cumpărare* având ca element de sprijin derivatele adjectivale menţionate. Consacrarea compusului prin alăturare a contribuit decisiv la desprinderea şi impunerea noului infinitiv (cf. DLR s.v. *preemţiune*: „Drept pe care îl are cineva, printr-un contract sau printr-o lege, la o *vânzare-cumpărare*, de a fi, în condiţii egale, cel preferat dintre mai mulţi cumpărători”).

Forjat într-o astfel de structură „de solidaritate lexicală” (Coşeriu 2005, 41), cunoscând o largă răspândire, *vânzare* a câştigat teren în detrimentul infinitivului originar: *vindere,*

Totodată, trebuie să precizăm că şi alte verbe de conj. I cu care *vinde* apărea asociat la infinitiv, au contribuit la conturarea variantei discutate. În acest sens amintim cuplul *schimba / vinde*, creat prin practicarea modalităţii respective de desfăşurare a târgurilor[2]: *Măi, tu frate, măi, mocane, / Nu ţi-i pagul* ***de vânzare****? / Ori, poate,* ***de preschimbare*** */ Să-ţi dau căluşei de-ai mei, / Să-ţi dau unul, să-ţi dau doi!* [...] / *Nu mi-i calul* ***de schimbare*** */ Şi nu mi-i nici* ***de vânzare****!* (Tudor Pamfile, *Cântece de ţară*, 1913, 40/25). *Da ist colac frumos / Ca faţa lui Hristos / Niş ni-i îndăruitor, / Niş ni-i vânzător, / Atâta cât ni-i schimbător!* (*Bug II,* 29). Tot aici adăugăm şi observaţia lui J. Byck (*Studii şi articole*, 1967, 144): „Infinitivele verbelor de conjugarea a III-a devenite substantive, ca *pierzare*, *crezare, vânzare* [...] pentru *pierdere, credere, vindere* ...trebuie să fie explicate, şi ele, prin tendinţa de a trece accentul pe terminaţie”. Motivaţiile pe care le-am adus, de la caz la caz, se alătură tendinţei semnalate, ca elemente de sprijin.

[2] Vezi, în acest sens, Nicolar Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc*, 77 = vol. III din *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, 1906, care precizează faptul că până la 1400 chiar boierii obişnuiau să cumpere prin „schimb în natură”, iar, mai târziu, „făceau socoteala în bani de aur şi zloţi de argint, dar plăteau în cojoace, în vite şi ogoare. Cea mai obişnuită plată trebuie să se fi făcut în capete de vită”.

FERECÁR

Termenul, neînregistrat în dicţionare sau glosare, aparţine calendarului popular şi denumeşte luna februarie, după cum atestă ALRR - Munt. şi Dobr., IV, h. 506 / pct. 768, 769, 771, 773, 791, 796,797, 799, 801, 826. Formarea lui s-ar putea explica prin derivarea unei baze nominale create, la rândul ei, prin conversiune gramaticală de la forme din paradigma verbului *fereca* (şi a antonimului acestuia: *desfereca*): *ferecă* (< *fereca*) „nume al lunii februarie”: *Luna lu* ***ferecă*** *şi* ***desferecă*** (*ibid.*, pct. 842). Textul ar putea reprezenta o refacere a sentinţei preexistente: *faur ferecă şi desferecă* (Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, I, 1895, 31). DA (s.v. *faur* şi s.v. *fereca*) explică numele prin identificarea lui *faur* < *făurar* „numele lunii februarie” cu *faur* < lat. *faber* „fierar”. Atestarea zicalei originale în Bucovina (v. S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I, *Cârnilegile*, 1898, 95), iar în varianta refăcută în partea sudică a ţării probează, pe de o parte, răspândirea mai largă a celor doi termeni omonimi moşteniţi din latină, iar, pe de altă parte, conservarea lor, deopotrivă, şi în graiurile munteneşti.

Crearea derivatului *ferecar* se explică prin analogie cu altă denumire a aceleiaşi luni, moştenită din latină, în care *-ar* a fost identificat, prin falsă analiză: *făur****ar*** < *februarius*.

FOITÓR

Cu pluralul *foitoare* şi înţelesul „sucitor (pentru tăiţei”), termenul a fost notat în ALRR - Munt. şi Dobr., II, h. 221 / pct. 730. Neatestat până în prezent, *foitor* a apărut prin schimbare de sufix de la sinonimul *foier, ~-iere*, înregistrat, pe aceeaşi hartă, într-un punct din apropiere: 732. Propunem această explicaţie, dată fiind incompatibilitatea dintre formant, eminamente verbal, şi caracterul nominal al bazei. Adăugăm faptul că sensul mult mai apropiat de realitate ar fi „sucitor (pentru *foaia* de tăiţei)”, de unde şi numele.

GHERLÁN, BIRLÁN, BIRLÁNTĂ

Inclus în Gl. Olt. / pct. 930, 933, 983 şi atestat şi în anchetele pentru AFLR / pct. 937, *gherlan* „coroniţă purtată de mireasă în timpul nunţii”; reprezintă varianta dialectală a unui împrumut neologic *ghirlandă* < fr. *guirlande*, pătruns din varianta literară în graiuri prin mijlocirea vestimentaţiei şi a accesoriilor corespunzătoare, achiziţionate împreună cu denumirile lor de la oraş. Trebuie să precizăm că este vorba despre una dintre multiplele variante în care a fost preluat termenul. Cea mai răspândită în lexicul dialectal sudic, conform atestărilor, pare a fi *gherlantă* (Gl. Munt. / pct. 770, 775, 807, 809, 817, 827, 833; TDM III / pct. 806), urmată de *gherlandă* (Gl. Munt. / pct. 789); *ghirlantă* (TDO / pct. 956, 240), *gherantă* (Gl. Munt. / pct. 774). De la *gherlantă* s-a creat o primă variantă *gherlant*, modificarea genului gramatical explicându-se prin atracţia unor termeni din acelaşi domeniu de referinţă, chiar în

imediata vecinătate: *vol, voal* sau *sovon*. Interesant este faptul că şi *vol*, sub influenţa unor piese de genul feminin din costumul miresei (cf. *rochie, gherlantă*) a dezvoltat varianta *voală*. *Gherlan* a rezultat prin neperceperea consoanei finale din *gherlant*, fiind vorba de un cuvânt nou.

Alături de *gherlan* întâlnim şi alte reflexe ale neologismului menţionat în lexicul dialectal. Prin falsă interpretare şi identificare a unui presupus proces fonetic de palatalizare (cf. Ion Ionică, *Palatalizarea labialelor în Oltenia*, în FD, 8, 79–119) au apărut variantele hipercorecte *bierlantă* (Gl. Olt. / pct. 971): *Mireasa o-nvălea, avea voal şi* ***bierlantă*** (Sărbătoarea, fostul raion Craiova) şi *birlantă*: *Gătim mireasa cu volu,* ***cu birlantă****, cu cercei* (AFLR / pct. 842, Giurgeni, Ialomiţa).

Termenii nu figurează în dicţionare sau alte glosare.

MĂSUÍT

Cuvântul-titlu, neatestat de sursele lexicografice, se întâlneşte în sintagma *pământ măsuit* „pământ afânat”, notată în ALRR - Munt. şi Dobr., V, h. 607 / pct. 764. Morfologic, *măsuit* reprezintă un fals participiu, în absenţa verbului de la care, ipotetic, provine, categorie discutată de Hristea 1980, 497. Baza virtualului verb este confirmată în expresia referitoare la un teren agricol: *e masă, e neted (ca) masa*, înregistrată în aceeaşi lucrare I, h. 81 / pct. 678. Despre *un pământ neted ca masa* se poate spune că este *măsuit*, când acesta excelează, în primul rând, prin netezime[3]. Sensul subsecvent dezvoltat ar putea să descindă din calitatea amintită, căci *netezimea* unui teren agricol bine lucrat garantează şi *afânarea* acestuia. Spre încredinţare, substantivul *masă* ca element de comparaţie, cu valoare adjectival-adverbială apare în expresii înregistrate în Gl. Munt. / pct. 785, 817, 820, 853: *Dacă-l semănam* [grâul], *d-acilea-l grăpam de două ori cu grapa, cu atelaju cu boii. Îl grăpam, îl* ***făceam masă*** / pct. 735, Odăile, Buzău. Un teren arat, semănat, grăpat devine *masă*, fiind neted şi afânat. *Pregăteam locu, după ce-l aram, îl lăsam aşa de-l prăjea soarele. Când venea ploi, după ce făceam arăturile băgam boroana şi dădeam ... fărâmam toţi bolovanii,* ***făceam*** *locu* ***masă*** (TDM I, 921, pct. 853, Poiana, com. Ciulniţa, Ialomiţa).

[3] Pentru termenul aflat la baza comparaţiei nu excludem posibilitatea extragerii acestuia din sintagma *faţă de masă*, cum rezultă din următoarea atestare: *Şi atâta a pălit* [Aghiuţă] *cu muchea ciocanului în pământul lui Dumnezeu, c-a rămas bietul pământ bortit cum se vede, nu* ***neted şi drept ca o faţă de masă****, cum era la începutul începutului* (Pamfile, *Povestea*, 18). Totodată atragem atenţia şi asupra celeilalte posibilităţi de a fi fost avut în vedere *masă* cu semantismul, învechit şi regional, „faţă de masă” (v. DLR s.v. *masă* I, 5): „Românii din Bucovina cred că munţii s-au născut după potop, înainte de care pământul era peste tot neted ca *o masă*” (Pamfile, *op. cit.*, 152). În acelaşi timp, verbul *făţui* „a face f a ţ a unui obiect (perete, lemn, piatră etc.) presupune a desăvârşi aspectual acel obiect, astfel încât să devină neted (fiind plan sau sferic), de netezimea unei f e ţ e . De altfel, la rândul lui, *faţă* are înţelesul „faţă de masă” (v. DLR s.v. III. 5). Pentru posibilitatea de a fi raportat la *faţă* „aspect, aparenţă, imagine”, înţelesul primordial al verbului *făţui* „a face neted, fără asperităţi ca (*faţa de*) *masă*”, determinatul a fost tot mai „ecranat”.

NOÁJĂ

Ca termen învechit şi regional, urmat de determinări introduse prin prepoziția *de, noajă* „grup de animale domestice sau sălbatice (care merg în cârd, ca un cârd de păsări călătoare)”: *Aşe le-u dat turcii năvală, ca o **noajă** de lupi într-o turmă de oi* (Neculce, Letopiseț, 238), figurează în DLR şi MDA cu „etim. nec.”. Prin semantismul său („mulțime de ...”: *Duşmanii, duşmanii ulii, / Parcă-s haite de câni răi, / Nişte sluți, nişte dihănii, / Parcă-s **noaje de jigănii***, T. Pamfile, *Cântece de țară*, 1913, 225), *noajă* „haită” atestat pentru fosta „regiune” Baia Mare şi „cireadă”, pentru aceeaşi zonă (v. Lexic reg., 12, 15), dar şi pentru Crişana (Teaha, *Crişul Negru*, 246), ar putea să fie raportat la ucr. *nuža* „roi de muşte sau de păduchi” (colectiv), sugestie avansată de S.B. Semčinskyj în *Note etimologice*, SCL XVII, 1972, nr. 1, 112. Un argument pentru originea propusă ar fi aria de răspândire a termenului Moldova, Maramureş, cu prelungiri în Crişana, de altfel, zone în care s-a exercitat influența ucraineană. Probabil este vorba de un termen dialectal, dicționarele generale ale limbii ucrainene neînregistrând lexemul. Pentru reflexul din limba română, mai convenabilă ar fi o potențială variantă *noža*, de la care, prin metafonie, să fi apărut *noajă* (cf. v. sl. *koža* > *coajă*).

PĂSĂTÍC

Este vorba de un termen specific Maramureşului: *păsătic* „caltaboş (preparat cu sânge)” (v. DLR s.v.). La început, preparatul a fost obținut pe baza produsului, prin care este analizabil, până la un punct, şi la care dicționarul-tezaur face referire, în exclusivitate, de altfel, în alineatul privind etimologia (cf. *păsat*). Față de indicația laconică a dicționarului considerăm că se impune un adaos, referitor la procedeul de creare a termenului. Pseudodiminutiv, atât formal, cât şi semantic, în realitate *păsătic* reprezintă o creație analogică, după modelul sinonimului *măiétic* „mezel de casă preparat din *mai* «ficat»” + suf. *-atic*, cu atestări încă din secolul al XIX-lea (v. DLR s.v.), din acelaşi domeniu de referință al preparatelor de porc, specific graiurilor nord-vestice. Deplasarea de accent se explică, probabil, prin asimilarea derivatului la categoria diminutivelor în *-ic*, conform analizei: *copilíc, străiníc* (*Antologie de folclor din județul Maramureş*, Baia Mare, 1980, 103).

PIELIŞOÁICĂ

Înregistrat în Gl. Munt. / pct. 716, ca diminutiv (*Ne-am retras, da ... vai de **pielişoaica** noastră ce-am pățit cu ei, ne bătea poate!* (Fântânele – Prahova, AFLR), cu evident caracter afectiv (Puşcariu 1937, 310), *pielişoaică* a fost creat prin schimbare de sufix: *pielişoară* (v. DLR s.v.) + suf. *-oaică* (asupra dublei valori augmentativ-diminutivale v. Florica Dimitrescu, *Note asupra relației dintre diminutive şi augmentative în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*. Cu prilejul a 70 de ani, 1958, 241–255).

Pielişoaică reprezintă un termen inedit.

PILANGÍU, PILIGÍU

Pentru *pilangiu* „om beţiv”, DLR, ca, de altfel, majoritatea dicţionarelor sau a autorilor care au tratat termenul (Graur 1929, 129; Creţa 1967, 186) propun etimologia *pili* + suf. *-angiu*. Pascu, *Sufixe* nu înregistrează formantul, ceea ce nu constituie un argument peremptoriu pentru a contesta soluţia unanim acceptată. Totuşi suspectăm analiza propusă, întrucât din peste 200 derivate aparente, înregistrate în DI, este adevărat, multe neidentificabile, am reţinut ca virtuale deverbale *declamagiu, reclamagiu* (v. nota omonimă) şi lexemele în discuţie. Pentru derivatele anunţate în titlu prezentăm propuneri etimologice diferite, în sensul neacceptării calităţii lor „evidente” de formaţii deverbale.

În primul caz, *pilangiu*, considerăm că punctul de pornire l-ar putea constitui un derivat preexistent, format pe terenul limbii române: *pilaci*, cu analiza *pili* + suf. *-aci*[4] (*Dascălul Iordache, fiind cam* ***chilaci****, a început a ne ridica de urechi ... şi a ne prea îndesi la spinare cu Sfântul Neculai, un bici de curele* – Ion Creangă, *Opere*, 253). Întrebuinţat ca substantiv, forma articulată enclitic *pilaciu(l)* ar fi putut dezvolta o variantă cu sonorizarea secvenţei terminale: *pilagiu(l)*. Cu această modificare, termenul ar fi putut suferi atracţia numeroaselor derivate în *-giu* (împrumuturi din limba turcă sau creaţii interne). Prin proximitate semantică şi contextuală, *chiolhangíu, chiulangíu* au putut exercita o influenţă de neneglijat, întâlnindu-se cu *pilagiu* într-un domeniu comun de referinţă: cel al petrecăreţilor. După modelul formaţiilor preexistente menţionate, *pilagiu* s-ar fi remodelat, prin schimbare (sau adecvare de sufix), fapt ce a atras după sine o accentuare diferită. *Piligiu*, în raport cu *pilangiu* s-ar explica prin refacerea acestuia din urmă, avându-se în vedere verbul de referinţă: *pili*.

PISEÁ

Cu înţelesul „piuliţă”, *pisea, ~-ele*, notat în ALRR - Munt. şi Dobr., II, h. 241 / pct. 705, 737, s-a creat prin etimologie internă, probabil, corupt din sinonimul *piselniţă, ~-e*, înregistrat în pct. 708, 754, 851, pe aceeaşi hartă din sursă citată. În mod similar a apărut *sărea, ~-ele*, alături şi, în mod special, prin desprindere din *sărelniţă, -e* „solniţă” (v. ALRR - Munt. şi Dobr., II, h. 223 / pct. 696, 699, 711, 716, 730–732, 734; Mărgărit, CES, 244). Grigore Brâncuş ne-a semnalat omonimul *pisea* „chisea”, împrumut din limba turcă, creat prin falsă depalatalizare (ca şi *piftea* „chiftea”, de asemenea cuvânt de aceeaşi origine).

Nu figurează în dicţionare şi nici în glosare.

[4] Cf. un alt derivat, cu acelaşi formant, atestat, de asemenea, în Moldova: *chitaci* „priceput, isteţ” < *chiti* (refl.) „a se gândi îndelung, a plănui” (v. DA s.v. 5): *Ar fi vrut tot el să fie mai* ***chitaci*** *şi să-l puie în cofă* [pe fârtatu-său] (Pamfile, *Povestea*, 15).

PITÚC, PITÚCĂ

Atestat în ALRR - Munt. şi Dobr., I, h. 36, 37 / pct. 801, 807, 818, 830, 834, 835 şi în Gl. Munt. / pct. 818 *pituc*, termenul din titlul notei, având înţelesul „pitic", înregistrat anterior în Lexic reg. II, 18, 71, a fost preluat de DLR şi explicat etimologic „de la *pitic*, cu schimbare de suf." Soluţia dicţionarului-tezaur nu ni se pare îndeajuns de convingătoare şi pentru faptul că în Gl. Argeş, 40 figurează *chituc, ~-i, ~-e* [fig.] „om scurt şi gras, îndesat". Precizăm, pentru credibilitate, că în aceeaşi zonă a fost atestat şi sensul de bază pentru *chituc* „bucată scurtă şi groasă de lemn" (Lexic reg., II, 12). Presupunem că prin contaminaţie sinonimică (*chituc / pitic*), termenul *pitic* ar fi putut să se modifice în partea finală percepută ca afix, astfel încât să dezvolte varianta *pituc*. Răspândirea ulterioară a termenului prezentat este confirmată de Dicţ. olt., 154, în variantele *pitoc, ~-oacă; pitonc, ~-oancă*.

PIŢÚR

Cu pluralul *piţuri* şi cu sensul „ardei iute", termenul înregistrat în ALRR - Munt. şi Dobr., III, h. 342 / pct. 809, a fost introdus în DLR ca regionalism s.v. *piţur*[2], pe baza unei atestări din Piatra-Olt, Slatina (cf. LR, VIII, 1959, nr. 1, 65), dar fără rezolvare etimologică. Conform materialului dialectal, *piţur* reprezintă, fără îndoială, o variantă creată prin metateză de la *ţepur(e) (ţăpure)*, cu acelaşi semantism, consemnat în Dicţ. olt., 209. NALR - Olt., precum şi Gl. Olt., atestă indirect termenul întrucât îl identificăm în baza derivativă a sinonimelor *ţăpuran, ~-i* (v. NALR - Olt., III, h. 466 / pct. 978), *ţăpurel, ~-ei* (*ibid.*, pct. 974; Gl. Olt. / pct. 974). Presupunem că *ţepur* s-a infiltrat din graiurile olteneşti, în partea stângă a Oltului, pătrunzând în jud. Olt (v. LR, VIII, 1959), mai apoi în Teleorman (v. ALRR - Munt. şi Dobr., III, h. 392 / pct. 809). Necunoaşterea temeinică a cuvântului a determinat reorganizarea corpului fonetic sub acţiunea metatezei *ţepur* > *piţur*. Oricum, asocierile de felul *coarne (ţâţe) ţăpure*, sugerând similitudinea cu *ţeapă*, ne îndreptăţesc să considerăm termenul discutat o metaforă pentru *ardei*.

Pentru *ţupurlui* semnificând tot „ardei iute", notat în ALRR - Munt. şi Dobr., III, h. 334 / pct. 834, mai precis, pentru a explica originea acestuia, se impune corelarea cu aceeaşi bază *ţepur(e); ţăpur(e)*. Derivatul adjectival *ţăpurliu* [cu referire la păr] „creţ (şi din această cauză), ridicat, ţepos" (avându-se în vedere poziţia determinată de semantismul bazei *ţeapă*), notat în ALRR - Munt. şi Dobr., I, h. 22 / pct. 834, prin metateză la nivelul formantului ar fi devenit *ţăpurlui*. Asimilarea vocalică regresivă la distanţă [ă] – [u] > [u] – [u] ar fi dus la un nou complex sonor: *ţupurlui*. Faptul că cele două cuvinte *ţupurliu, ţupurlui* au fost întâlnite în acelaşi punct 834 constituie un argument în plus pentru credibilitatea modificărilor propuse în cazul discutat.

RECLAMAGÍU, DECLAMAGÍU

DLR, ca de altfel şi alte dicţionare care înregistrează *reclamagiu* „persoană care obişnuieşte să facă reclamaţii reîntemeiate”, consideră termenul un deverbal, conform analizei *reclama* + suf. *-giu*. Soluţia ni se pare discutabilă, dată fiind competenţa formantului de a selecta teme nominale. În DI, dintr-o listă bogată de derivate, se întâlnesc, ca suspecte, din punctul de vedere al bazei derivative, lexemele menţionate în titlul notei, precum şi *pilangiu, piligiu* (v. *supra*).

Deşi DLR înregistrează *reclamagiu* „reclamant” < *reclama* + suf. *-giu* şi *reclamagiu*[2] „persoană care îşi face multă publicitate” < *reclamă* + suf. *-(a)giu*, înclinăm să credem că este vorba de un singur derivat, cel de origine denominativă. Faptul că dicţionarele mai vechi (CADE, SDLR) îl înregistrează în exclusivitate pe acesta din urmă constituie un argument pentru preexistenţa denominativului în raport cu deverbalul. Ca apariţie ulterioară, omonimul „reclamant” s-a creat *atipic*. Presupunem că procesul de conturare a acestuia a avut loc nu printr-un suport lexical propriu, ci prin extensiunea de sens a denominativului existent deja, prin „reactualizarea” semantismului acestuia.

Deşi DLR nu face nicio menţiune referitoare la circulaţia actuală a denominativului, ordinea în care sunt prezentate cele două omonime ni se pare diagnostică: *reclamagiu*[1] „reclamant” are prioritate, fapt, de altfel, explicabil. Atribuirea unui sens nou derivatului princeps a fost favorizată atât de omonimie, cât şi de posibilitatea de raportare la verb ca potenţială bază derivativă, cu menţiunea schimbării de scop: *reclamagiul* nu îşi mai face *reclamă*, ci *reclamă ceva* sau *pe cineva*. O altă posibilitate ar fi tentativa de a atribui un sens peiorativ, prin formantul propriu limbii române, neologismului *reclamant*. Modificarea terminală *reclamant* > *reclamagiu* prezintă un grad înalt de probabilitate, de multe ori întâmplându-se ca prin insistenţe în dobândirea câştigului de cauză *reclamantul* să devină *reclamagiu*.

Formaţie ulterioară în raport cu *reclamagiu*, conform atestărilor, *declamagiu* „persoană care vorbeşte mult, emfatic sau cu patos” (cf. BL IX, 54; Iordan, L.R.A., 158; SMFC IV, 187; VI, 173) în DLR dispune de aceeaşi origine deverbală, ca şi *reclamagiu*.

Etimologia propusă nu ni se pare acceptabilă, fie şi pentru faptul că *declamagiu* ca derivat peiorativ reprezintă o creaţie relativ recentă, a cărui apariţie s-ar putea explica prin schimbare de sufix. În acest sens, avem în vedere numele de agent *declamator*, atestat pentru secolul al XIX-lea. Modificarea de afix a avut loc pentru a marca sensul peiorativ al termenului, bazei derivative lipsindu-i o astfel de accepţie (Creţa 1967, 187). S-a făcut observaţia (Ciobanu 1972, 73) că *-giu* are numai câteva derivate de la verbe: substantive, nume de agent *combinagiu* (care este verbul?), *confecţionagiu, piligiu* şi *pilangiu, pontagiu* „pontator”, *reclamagiu*. După cum se poate constata, multe dintre derivatele citate „la origine” neologisme

sau provenind de la teme neologice reflectă tendința de „indigenizare” a acestora, respectiv, prin substituția cu afixul mai vechi: *combiner, confecționer, pontator, reclamant*. Rămân în afara discuției *pilangiu* şi *piligiu*, explicabile prin etimologie internă (v. nota omonimă).

SPETEÁLĂ

Discutat de Claudia Tudose, *Derivarea*, 145, în seria derivatelor cu sufixe care „se ataşează la teme verbale mult mai frecvent decât în limbajul cult”, *spetează* „platcă (la cămaşa bărbătească)”, răspândit în nord-vestul Transilvaniei (v. ALRM, S.N., III, h. 986 / pct. 250, 325); Teaha, *Crişul Negru*, 266, a fost preluat în DLR unde este analizat în *spată* + suf. *-eală*. Soluția dicționarului-tezaur nu poate fi admisă prin incompatibilitatea constituenților (cf. *spate* + suf. *-eală*). În repetate rânduri am făcut demonstrația că *-eală* creează, eminamente, deverbale, chiar şi puținele exemplificări nominale, în număr de patru (Elena Ciobanu 1960, 131) fiind discutabile prin posibilitatea raportării la verbe sau expresii verbale, cu nucleu nominal: *băială* < *a avea* ***bai****, cămăşuială* < *cămăşui*, *negureală* < *(în)negura, dinteală, spată cu* ~, probabil, o formație analogică după *năvădeală, urzeală* (v. Mărgărit, ISE, 127; *idem*, CES, 96). De asemenea, analiza prezentată de către Claudia Tudose este discutabilă prin incompatibilitatea semantică derivat / temă derivativă, verbul *speti* având sensuri îndepărtate în raport cu *spetează* (cf. DLR s.v. *speti* 1. [mai ales despre animale de tracțiune] „a-şi îndoi, a-şi frânge spinarea cărând poveri prea mari sau din cauza unor lovituri puternice”; „a fi silit să cheltuiască peste posibilități” 2. [regional, despre spata de la războiul de țesut] „a sări de la locul ei”). Înțelesul de sub 1. îl regăsim în deverbalul *spetează* din DLR „boală la animalele de tracțiune, faptul de a se speti etc.”, fără nicio legătură cu „platca de la cămaşa bărbătească”!

Tot în DLR figurează *spăcel*, cu analiza *spate* + suf. *-el*, cunoscut în „Banat, Transilvania şi Maramureş”, cu mai multe sensuri, dintre care, în cazul de față interesează. 2. „nume ale unor părți ale cămăşii țărăneşti purtate de femei”. Între variantele pentru acest sens întâlnim *spăceală* „ie”, termen atestat pentru Hunedoara în Lexic reg., II, 100. Prin recorelare cu *spate* sau prin hipercorectitudine, prin refacerea dentalei afectate, *spăceală* ar fi putut deveni *spetează*.

În privința derivatului *spăcel*, cuvântul-titlu pentru *spăceală*, DLR indică etimonul *spate* + suf. *-el*, cu o regretabilă scăpare privind afixul, de vreme ce în lista variantelor figurează *spăticel*, primitivul de la care descinde, prin sincopă, *spătcel* (cf. CADE s.v. *spăcel*), devenit prin reducerea grupului [tĉ] > [ĉ]: *spăcel*. Aşadar pentru *spetează*[2], alineatul rezervat etimologiei ar trebui să conțină indicația „prin hipercorectitudine de la *spăceală* (var. s.v. *spăcel*)”.

STRICĂTOÁRE

În Gl. Munt. / pct. 724 a fost înregistrat termenul din titlul notei: *Atuncea umbla lumea cu catrenţe, cu* ***stricători****, adică cum se chema, nu cu rochii ca acuş* (Jitia, Vrancea). Relaţia sinonimică *stricătoare – catrinţă*, evidenţiată de text, este confirmată în ALRR - Munt. şi Dobr., IV, h. 494 / pct. 724; *ibid.*, h. 495 / pct. 724; *ibid.* h. 496 / pct. 737. De asemenea, este atestată de Jipescu, Opincaru, 32: *Cretinţa, mărămile, betili, fota (****stricătoare****) rău croite*, autor nemenţionat în DLR, deşi figurează în bibliografia excerptată. De altfel, dicţionarul-tezaur, în privinţa cuvântului discutat, s.v. *stricător, ~-oare* 5. specifică pentru Oltenia „ţesătură de lână în patru iţe”, iar pentru Muntenia „şorţ uzat”. Pentru etimologie, în aceeaşi sursă, *stricătoare* este analizat în *strica* + suf. *-ătoare*. Comentariul fiind de prisos, prin inadvertenţa semantică bază / derivat, adăugăm faptul că în articolul *strecătoare* 5. regăsim sensul special „catrinţă, fotă”, chiar şi var. *stricătoare*, cu alte atestări şi, evident, cu altă etimologie *strec(ura)* + suf. *-ătoare*.

Prin urmare, pentru DLR, se impune revizuirea articolului *stricător, ~-oare*, prin excluderea sensului 5., tratat s.v. *strecătoare 5.*, aşa cum este firesc.

SUGÁR

Pentru *sugar* „copil sau pui de animal care suge lapte”, dicţionarele curente (DLR, MDA, DM, DEX) indică etimologia *suge* + suf. *-ar*. În acelaşi sens, Ionaşcu 1959, 79 îl consideră printre cuvintele „despre care putem spune precis că sunt formate de la verbe: *argăsar, măcinar, mulgar, ospătar, sugar* etc.”. Pentru celelalte derivate, propunem soluţii diferite: *argăsar, mulgar*, probabil, prin analogie cu *strungar* „cioban care dă oile la strungă pentru muls” şi, prin atracţie cu alte derivate în *-ar*, din acelaşi domeniu: *brânzar, căşar, sterpar, mânzărar*, atestate anterior, dar şi prin atracţia altor formaţii în *-ar* din aceeaşi sferă de activitate: *blănar, cojocar, argăsar*; *brânzar, strungar, mulgar* (= corecţii etimologice faţă de Mărgărit, CES, 30, 186); derivare regresivă: *ospătar* < *ospătărie* < *oaspete* (*id. ibid.*, 196); refacere analogică: *măcinar* după *morar*, de altfel formaţie unică (probabil), creată în poezia populară pentru a denumi diversificat agentul după acţiunea de bază a locaţiei: *Frate morar, / Măi* ***măcinar****!* (*id., ibid.*, 165). Derivatul *sugar*, cu referire la copil, ar fi putut apărea oarecum indirect şi nu atât de simplu cum propune DLR şi cum am propus în CES, 262. Deoarece *sugar* denumeşte, deopotrivă, şi *mieii la vârsta corespunzătoare*, dar în anumite condiţii, avem în vedere posibilitatea unui paralelism. În privinţa puilor de animale, restricţia semantică „(miel) născut mai târziu sau care a rămas fără mamă şi care este dat să sugă la altă oaie”, o considerăm semnificativă, iar explicaţia etimologică ar fi alta decât aceea menţionată în DLR. Presupunem că mai întâi *sugar(ă)* s-a numit oaia: „Se întâmplă însă ca unele oi fătătoare să fete mai târziu de 15 mai ... Acestea se numesc oi **sugări** ... neînţărcate” (Diaconu, *Păstoritul*, 12). „Oaia care fată mai

târziu şi e lăsată «*să lăptărească*» mielul toată vara se numeşte oaie **sugară**" (Stoian, *Păst.*, 46). De la *sugară (oaie ~)*, precum şi de la *mulgară (oaie ~)*, determinantul ar fi putut să se extindă şi pentru miel. Dar calificativul pentru *oaie* nu este exclus să fi apărut ca o creaţie analogică, după un model preexistent: „Oaia pe care o suge mielul se cheamă **mânzare**" (T. Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*, 1914, 244). Cu acest termen, numărul cuvintelor cu tranşa finală identică a sporit: *mânzare, sterpare, sugare* (v. DLR s.v.). După *mielul* denumit într-un anumit fel pentru că *suge lapte*, denumirea s-ar fi putut extinde şi la *copil*, în virtutea aceleiaşi acţiuni, asocierea dintre cele două feluri de pui (de oaie, de om) fiind obişnuită în limba veche, evident pentru altă calitate (cf. textele bisericeşti: *Iată Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumei* – Antim Ivireanul, *Predice*, 27).

TROSCAGÍU

Cu multiple atestări în Gl. Dobr., în pct. 897, 891, 898, 900 şi pl. *troscagii* / pct. 887, termenul în discuţie s-ar putea explica prin etimologie internă. Baza la care îl raportăm: *trăscău* „rachiu tare"; (regional) „vin acru, rău la gust" (v. DLR s.v.), împreună cu formantul – *(a)giu*, le regăsim în virtualul derivat *trăscagiu* „consumator de *trăscău*", refăcut, probabil, prin corelare cu *trosni* din expresia *a bea (cineva)* ***să-i trosnească*** *urechile (sau fălcile)* (v. Gl. Argeş, 271, s.v. *trosni*; 283, s.v. *ureche*): *Ăia care le place ţuiculiţa şi băutura ăia-s* ***troscagii*** AFLR / 891, Sibioara – Mihail Kogălniceanu, Constanţa). Corelarea *trosni-trăscău* este favorizată de relaţia paronimică, la nivelul participiilor, *trosni-trăsni*. Ultimul, calificativ prin semantism „care conţine mult alcool" [referitor la băuturi]: *Dă-mi un* ***trăscău*** *d-ăla* ***trăsnit*** (prin confuzie *trosnit*) (Gl. Argeş, 271 s.v. *trăsnit*), datorită proximităţii contextuale, înlesneşte apropierea *trăscău/trosni*.

Nu figurează în dicţionare şi glosare.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AFLR	=	*Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".
ALRM, I–III	=	*Micul atlas lingvistic român*, serie nouă, vol. I, 1956, vol. II–III, 1967.
ALRR - Munt. şi Dobr.	=	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, I–II, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1996.
BL	=	„Bulletin linguistique", publié par A. Rosetti, Bucureşti, 1933–1948.
Bug II	=	Anton Golopenţia, *Românii de la est de Bug*, volumul II, editat cu Introducere, note şi comentarii de Prof. dr. Sanda Golopenţia, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006.

CADE	=	I..-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea. Partea II: *Dicţionarul istoric şi geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura „Cartea Românească", [1926–1931].
Ciobanu 1960	=	Elena Ciobanu, *Sufixul* ***-eală*** în SMFC, vol. al II-lea, p. 129-139.
Ciobanu 1972	=	Fulvia Ciobanu, *Originea sufixului adjectival* ***-iu***, în SMFC, vol. al VI-lea, p. 69–83.
Coşeriu 2005	=	Eugen Coşeriu, *Limba română, limbă romanică*, Bucureşti.
Creţa 1967	=	Zorela Creţa, *Sufixele peiorative*, în SMFC, vol. al IV-lea, p. 177–195.
DA	=	Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
Dicţ. olt.	=	Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
DLR	=	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
DEX	=	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionar explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1986.
DI	=	*Dicţionar invers*, Bucureşti, 1957.
Diaconu, *Păstoritul*	=	Ion Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*¸1930 (Extras din „Grai şi Suflet").
DM	=	*Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958 (Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din Bucureşti).
FD	=	„Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, I, 1958 şi urm.
Gl. Argeş	=	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.
Gl. Dobr.	=	*Glosar Dobrogea*, de Paul Lăzărescu şi Nicolae Saramandu, în *Dobrogea, Texte dialectale şi glosar* de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, 1987.
Gl. Munt.	=	*Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.
Gl. Olt.	=	*Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe, 1967.
Graur 1929	=	Al. Graur, *Nom d'agent et d'adjectif, en roumain*, Paris.
Hristea 1980	=	Th. Hristea, *Derivarea regresivă postparticipială în limba română*, în LR, XXIX, nr. 5, 497–501.
Jipescu, *Opincaru*	=	Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este şi cum trebuie să fie săteanu*. Scriere în limba ţăranului muntean, Bucureşti, 1881.
Ionaşcu 1959	=	Ecaterina Ionaşcu, *Sufixele* ***-ar*** *şi* ***-aş****, la numele de agent*, în SMFC, vol. I, 1959, 77–85.
Iordan, L.R.A.	=	Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*. [Ed. a II-a], [1948].
Lexic. reg.	=	*Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
LR	=	„Limba română", Bucureşti, 1952 şi urm.
Mărgărit, ISE	=	Iulia Mărgărit, *Ipoteze şi sugestii etimologice*, în ETYMOLOGICA, 18, 2005.
Mărgărit, CES	=	Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice şi semantice*, în ETYMOLOGICA, 27, 2007.

MAT. FOLK.	=	*Materialuri folkloristice*. Culese şi publicate sub auspiciile Ministrului Cultelor şi Învăţământului Public prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (*Poesia poporană*, partea I–II)–II. Bucureşti, 1900.
MDA	=	Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan-Al. Rosetti; *Micul Dicţionar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, Bucureşti, UE.
NALR - Olt.	=	*Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*. Vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică şi Valeriu Rusu, Bucureşti, 1967–1984.
NŞDU	=	Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, vol. I–II, ediţie revizuită şi adăugită de Al. Dobre, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Viorica Zăstroiu, Mydo-Center, 1995–1997.
Pamfile, *Povestea*	=	Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, După credinţele poporului român, 1913.
Pascu, *Sufixe*	=	Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*, 1916.
Pontbriant, *Dicţ.*	=	Raoul de Pontbriant, *Dicţionar român-frances*, 1862.
SCL	=	*Studii şi cercetări lingvistice*. [Bucureşti], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Anul I (1950), ş.u.
SDLR	=	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
SMFC	=	„Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor", 1959–1972.
Stoian, *Păst.*	=	I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicu Sărat*, 1934 (Extras din „Grai şi Suflet").
Teaha, *Crişul Negru*	=	Teofil Teaha, *Graiul din valea Crişului Negru*, Bucureşti.
TDM, I–III	=	*Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987.
TDO	=	*Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967.
TDRG	=	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1895–1925.
Tudose, *Derivarea*	=	Claudia Tudose, *Derivarea cu sufixe în româna populară*, 1978.

NOTES LEXICALES ET ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

En s'appuyant sur les données des atlas linguistiques, des textes dialectaux, des glossaires et des dictionnaires, l'auteur présente la situation de quelques mots discutables du point de vue étymologique.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

Monica Busuioc

ASPECTE SEMANTICE PARTICULARE ÎN „SINONIMIA" PREPOZIȚIONALĂ

Expunerea de față își propune să stabilească în ce măsură posibilitatea de substituire a unor prepoziții ale limbii române în unul şi acelaşi context, fără a antrena o modificare a mesajului, poate fi asimilată conceptului de sinonimie lexicală.

Întrucât trebuie elaborat un sistem normativ referitor la modul de redactare a prepozițiilor, considerăm că soluționarea acestei probleme ar oferi baza teoretică a indicațiilor de tehnică lexicografică privind cazurile de sinonimare între prepoziții.

Sinonimia reprezintă existența unui raport specific între două sau mai multe cuvinte privind planul expresiei şi cel al conținutului: semnificanți deosebiți comunicând aproximativ acelaşi semnificat. Acest raport constituie unul dintre criteriile posibile de ordonare a vocabularului în grupe de unități lexicale, numite de obicei „lanțuri sinonimice".

Apartenența elementelor componente ale unui lanț sinonimic la aceeaşi sferă semantică poate apărea din două cauze:

– *valoarea lexicală*, parțial sau total *comună,* a doi sau mai mulți termeni diferiți;

– *influența unui context* determinat, atrăgând asemănări între valorile lexicale a doi sau mai mulți termeni diferiți.

O asemenea abordare a problemei în funcție de relațiile semantice dintre cuvânt şi contextul în care apare permite o clasificare a sinonimelor în *autosemantice* şi *contextuale.*

Sinonimele autosemantice sunt cele caracterizate prin independență față de context, valoarea lor sinonimică rezultând din sensul denotativ identic sau parțial identic. Sensul denotativ este alcătuit dintr-un fascicul de trăsături distinctive şi are valoare obiectivă, existând independent de intenția vorbitorilor.

Exemple pentru acest caz pot fi oferite fie prin referință la acelaşi stil al limbii, *ceas, pendulă, orologiu,* cuvintele fiind sinonime prin valoarea comună de „instrument de măsurare a timpului", fie între cuvinte aparținând la stiluri diferite, *inimă, cord,* determinate prin valoarea denotativă de „organ al corpului omenesc cu o anumită funcție …".

Indiferent de aportul semantic al contextului, cuvintele care ilustrează lanțurile sinonimice citate beneficiază de o autonomie semantică.

LR, LVII, nr. 2, p. 145–155, Bucureşti, 2008

Sinonimele contextuale se caracterizează prin dependenţă faţă de context, ele căpătând valoare sinonimică numai prin raportări de similitudine decurgând din intenţia vorbitorului.

Spre exemplu: *dovleac, tărtăcuţă* etc. sunt asimilate conotativ lanţului sinonimic al semnificaţiei „cap", deşi pe plan denotativ ele nu au nimic comun.

De asemenea, *moară, ceapă* etc. devin în limbajul argotic sinonime cu *ceas*, numai în funcţie de context, marcând în mod evident o anumită poziţie a vorbitorului.

Pe baza observaţiilor de mai sus, putem opera o nouă generalizare introducând distincţia între *sinonimia liniară* şi *sinonimia radială.*

Tipul liniar de sinonimare priveşte sinonimele autosemantice şi se caracterizează prin existenţa unei valori denotative comune tuturor unităţilor lanţului sinonimic.

Grafic, putem reprezenta sinonimia liniară prin următoarea schemă:

ceas $\rightarrow$ pendulă $\rightarrow$ orologiu $\rightarrow$ instrument pentru măsurarea timpului.

Tipul radial de sinonimare priveşte sinonimele contextuale caracterizându-se prin:

– absenţa unei valori denotative comune tuturor elementelor lanţului sinonimic;

– în schimb, existenţa unor raportări de similitudine între fiecare termen al lanţului şi componente ale sensului denotativ al cuvântului considerat termen-bază al lanţului sinonimic.

Schema grafică a acestui tip de sinonimare ar fi:

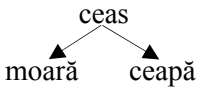

în care,

moară devine sinonim cu *ceas* pe baza unui raport de asemănare sub aspectul sonorităţii: *ceasul* emite zgomote sacadate ca şi *moara,* iar *ceapă* poate fi asimilat sinonimic *ceasului* prin raportare de asemănare formală.

Între cele 3 cuvinte nu există niciun element denotativ comun tuturor.

Este evident că în sinonimia liniară, contextul nu are nicio participare, sinonimele justificându-se prin valoarea lexicală obiectivă, proprie, pe când în sinonimia radială numai în anumite contexte, cuvinte ca *moară* şi *ceapă* pot căpăta semnificaţia „ceas" înscriindu-se într-un lanţ sinonimic.

Raportând rezultatele teoretice obţinute până acum la condiţiile obligatorii ale fenomenului de sinonimie, expresii diferite asociate cu sensuri asemănătoare, obţinem următoarele posibilităţi de formalizare ale celor două tipuri de sinonimare:

Pentru sinonimia liniară

$L_1 \{E_1 + S_1 (\underline{x}, y, z)\} = L_2 \{E_2 + S_2 (\underline{x}, q, r)\} = L_3 \{E_3 + S_3 (\underline{x}, m, n)\}$

Pentru sinonimia radială

$L_1 \{E_1 + S_1 (\underline{x}, y, z)\} = L_2 \{E_2 + S_2 (\underline{x}, q, r)\} = L_3 \{E_3 + S_3 (y, m, n)\}$

unde:

L = lexem S = sens denotativ

E = planul expresiei x, y, z = componente semice ale sensului denotativ.

Descrierea făcută până aici sub aspectul relației cuvânt-context şi care a permis reducerea fenomenului de sinonimie la două tipuri, a fost impusă de necesitatea creării unei baze de comparație cu sinonimarea prepozițiilor, întrucât aceste cuvinte, funcționând ca elemente de relație, se consideră că apar şi capătă semnificații numai în raport cu contextul.

Admițând ca adevărate rezultatele teoretice privind sinonimia lexicală, cercetarea comparativă urmează să analizeze dacă sinonimarea prepozițiilor se subordonează sau nu condițiilor de sinonimie lexicală, reflectate în cele două tipuri expuse mai sus.

Vom folosi în cele ce urmează un context a cărui claritate semantică uşurează exigențele de ordin explicativ ale demonstrației.

Fie contextul *Cânt ... fluier,*

în care relaționarea termenilor poate fi făcută prin cel puțin două prepoziții diferite, *cu* şi *din,* mesajul comunicării rămânând acelaşi, şi anume exprimarea unei *relații instrumentale.*

Unitatea semantică a mesajului relației în cele două contexte ridică în mod normal problema sinonimiei celor două prepoziții, vorbindu-se în mod frecvent despre *cu* instrumenal şi *din* instrumental, în sensul că aceste prepoziții introduc un complement instrumental.

Întrebarea care se pune este dacă cele două prepoziții prezintă asemănări de sens rezultând fie din valoarea lor denotativă, fie sub influența contextului, aşa cum se întâmplă în cazul sinonimiei lexicale.

Pentru a răspunde la această întrebare, să recurgem la două contexte în care *cu* şi *din* nu mai sunt sinonimabile:

(1) *Cafea cu lapte*

(2) *Masă din lemn,*

dar din care valorile semantice ale prepozițiilor pot fi degajate cu destulă claritate şi independent de termenii relației.

În exemplul (1), *cu* indică asocierea, în exemplul (2), *din* indică proveniența.

Comparând aceste valori cu semnificația prepozițiilor din contextul în care sunt sinonimabile, constatăm că ele nu şi-au schimbat valoarea semantică. *Cu* din *Cânt cu fluier(ul)* semnifică *asocierea* unei acțiuni cu un anumit instrument, iar *din* în *Cânt din fluier, proveniența* în sensul indicării instrumentului care produce o acțiune.

Cu alte cuvinte, în procesul de sinonimare existent între cele două enunțuri, sinonimia este adusă de termenii relaționați şi nu de prepoziții, acestea păstrându-şi valorile lor proprii.

Această observaţie permite o primă şi fundamentală deosebire între *sinonimia lexicală* şi ceea ce vom numi *sinonimie funcţională.* În sinonimia lexicală, planurile diferite de expresie ale elementelor lanţului sinonimic sunt asociate cu asemănări pe planul înţelesului. În sinonimia funcţională, deosebirile sub aspectul expresiei sunt asociate cu diferenţe şi pe planul semnificaţiei.

Astfel, *cu* indică *asocierea*, iar *din, provenienţa* şi atunci când ele apar într-un context relaţional instrumental.

Faptul că sinonimia relaţiilor poate fi acceptată, deşi condiţiile necesare sinonimării lexicale nu mai există, îşi găseşte explicaţia în dinamica semantică a relaţiei prepoziţionale. Orice relaţie semantică pe axa sintagmatică a limbii cu ajutorul unui element de relaţie lexical presupune ocurenţa dintre termenii ce intră în relaţie şi termenul care marchează relaţia.

Termenii relaţionabili posedă prin trăsăturile componente ale sferelor lor semantice „capacitatea virtuală" de a exprima diferite tipuri de relaţii: distribuţie, mediere, corespondenţă etc. Aceste relaţii privite ca „invariante" se pot realiza în diferite modalităţi pe care le considerăm drept variante ale unei relaţii invariante.

Modalităţile diferite de realizare ale uneia şi aceleiaşi relaţii sunt actualizate printr-un număr finit de prepoziţii, depinzând fie de componenţa semantică a termenilor relaţionabili, fie de structura proprie a relaţiei respective.

Considerăm deci că prepoziţiile au valori semantice distincte de context şi că sunt specializate în actualizarea unei modalităţi specifice de comunicare a unei relaţii. Ele conferă variabilitate paradigmatică unei sintagme relaţionale.

De altfel, după cum s-a putut constata din articolul[1] privind studiul semantic al prepoziţiei *pe*, fiecare prepoziţie are *o valoare fundamentală* proprie şi distinctă de cea a altor prepoziţii, valoare ce ar putea fi asimilată, pentru simplificarea analizei comparative, unui sens denotativ, cu singura deosebire că, în cazul prepoziţiilor, nu este vorba de un fascicul de trăsături distinctive.

Pe baza acestui mod de a privi rolul funcţional al prepoziţiei în declanşarea relaţiei, putem explica compatibilitatea semantică a celor două prepoziţii cu enunţurile:

Cânt cu fluier(ul)

Cânt din fluier.

Termenii relaţionabili *cânt* şi *fluier* posedă în mod virtual o capacitate combinatorie sub raport instrumental. La rândul ei, relaţia instrumentală se poate realiza fie sub aspectul asocierii unei acţiuni cu un instrument, fie sub acela al rezultării ei din folosirea unui instrument etc.

[1] Este vorba de articolul lui Radu Michăescu, *Probleme privind definirea şi organizarea semantică a relaţiilor exprimate prin prepoziţia pe*, în „Limba română", LVII, 2008, nr. 1, în curs de apariţie.

Condiționat de limitările semnalate mai sus, actul de comunicare a unei sintagme relaționale presupune libertatea vorbitorului de a selecta dintr-un număr finit de modalități posibile, prepoziția corespunzătoare nuanței semantice pe care dorește să o imprime relației.

În concluzie, din analiza efectuată rezultă că între sinonimia lexicală şi sinonimia funcțională există o deosebire substanțială:

Sinonimia lexicală se raportează la înțelesul *cuvântului,* pe când sinonimia funcțională priveşte valoarea semantică a *contextului,* a *sintagmei relaționale* şi nu a cuvântului care marchează relația, adică a prepoziției.

Adevărul acestei afirmații este scos în evidență de următoarele constatări:

– două sau mai multe prepoziții care pot apărea prin substituire în contexte a căror valoare semantică este identică sau asemănătoare, nu pot fi considerate sinonime sub raport lexical, deoarece ele îşi păstrează în această poziție, valoarea proprie;

– prepozițiile, aparent sinonimabile, nu pot fi subsumate sinonimelor autosemantice, pentru că ele, nereprezentând fascicule de seme, nu pot fi considerate ca asemănătoare pe baza unui sens comun;

– în acelaşi timp, ele nu pot fi asimilate nici sinonimelor contextuale, deoarece ele nu îşi pierd capacitatea semantică sub influența unui anumit context;

– posibilitatea substituirii a două sau mai multe prepoziții în contexte identice, fără modificarea mesajului, nu decurge din asemănări pe planul înțelesului între cuvintele prepoziții, ci din coincidența capacităților lor semantice proprii şi distincte cu virtualitățile posibile de declanşare ale aceluiaşi tip de relație.

Considerând ca adevărate concluziile expuse, şi anume că numai contextele relaționale sunt sinonime, nu şi prepozițiile care apar în ele, apreciem că tratamentul lor lexicografic nu trebuie să se subordoneze indicațiilor de lucru privind sinonimele în DLR.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

PARTICULAR SEMANTIC ASPECTS IN PREPOSITIONAL “SYNONYMY”

(Abstract)

The article demonstrates the fact that the possibility of substituting certain prepositions in one and the same context in Romanian without bringing about a modification of the message cannot be assimilated to the concept of lexical synonymy. As a consequence, a distinction is made between lexical synonymy, in which the different levels of expressing the elements of the chain of synonyms are associated with similarities identified on the level of meaning, and functional synonymy, in which the differences concerning the expression are associated with distinctions also occurring on the level of meaning. The conclusion inferred is that only the relational contexts themselves are synonymous, not the prepositions that occur in such contexts.

Adina Dragomirescu

NOTĂ ASUPRA CONCEPTULUI DE *ALAUTEMIE CONFIXAL-SUFIXALĂ INCLUSIVĂ* LA MARCU GABINSCHI

Marcu Gabinschi este cercetător la Institutul de Lingvistică din Chişinău, specialist în lingvistică generală, balcanică şi romanică, autor a numeroase studii despre limba română[1], dintre care multe (începând din 1976 şi terminând cu preocupările sale cele mai recente) privesc *alautemia confixal-sufixală* şi alte fenomene conexe, pe care le vom prezenta în continuare.

Făcând abstracţie de terminologia structuralistă destul de greoaie pe care autorul o foloseşte în descriere, fenomenul *alautemiei* este interesant pentru că oferă posibile explicaţii pentru probleme controversate ale gramaticii româneşti: delimitarea clasei articolului şi a clasei numeralului, structura formelor de genitiv, structura formelor numeralului ordinal, structura infinitivului.

1. Ce este *alautemia*?

Pentru a-şi contura teoria, autorul explică şi aplică pentru limba română câteva noţiuni.

Confixul (noţiune consacrată în descrierea unor limbi precum georgiana) reprezintă „un morf(em) constând dintr-un element antetematic şi unul posttematic, fiecare implicând pe unul dintr-o serie finită a celor opuse, amândouă inseparabile de temă prin ceva acordat, cel puţin unul fiind contiguu cu ea (adică inseparabil de ea printr-un număr infinit de elemente)" (Gabinschi, 2005: 31), sau mai simplu, „un singur morf(em) afixal împărţit în două de temă, pe lângă care cele două părţi

[1] În acest articol, avem în vedere următoarele studii: *Ce este* lui *din* (a) lui Ion?, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", 1997, nr. 1, p. 58−66; *Conjugarea obiectivală şi cazurile de manifestare posesivă a ei în româneşte*, în „Buletinul Institutului de Lingvistică (Chişinău)", I, 2003a, nr. 1, p. 61−62; *Unele comentarii privind confixele genitival şi ordinal din limba română*, în „Buletinul Institutului de Lingvistică (Chişinău)", I, 2003b, nr. 1, p. 62−65; *Contribuţii la definirea general-lingvistică a articolului ca exponent categorial*, în *Omagiu profesorului şi omului de ştiinţă Vladimir Zagaevschi la 70 de ani,* Chişinău, CEP USM, 2003c, p. 280−285; *Alte contribuţii la identificarea articolelor din limba română (Iarăşi despre elementele* al, a, ai, ale *şi* al... lea, a...a), în *Omagiu profesorului şi omului de ştiinţă Anatol Ciobanu la 70 de ani*, Chişinău, CEP USM, 2004a, p. 379−385; *Numeralul şi adjectivul − o clasă de cuvinte sau două? Abordare general-lingvistică*, în „Revista de lingvistică şi ştiinţă literară", 2004b, nr. 1–3, p. 44−50; *Alautemia inclusivă confixal-sufixală − o trăsătură globală a limbii române*, în „Limba română", XV, nr. 10, Chişinău, 2005, p. 31−41; *Паравербальность и ее выражение в албанском языке*, în „Современная албанистика: достижения и перспективы", Sankt-Petersburg, 2007, p. 34−37.

exprimă sensul dat numai şi numai împreună (adică fără un sens propriu al fiecăruia)" (Gabinschi, 2005: 32). Exemplele date de autor − verbe provenite de la adjective − ilustrează situaţii de sinonimie între confix (*a* ***în****lesn****i,*** *a* ***în****drept****a***) şi sufix (*a uşur****a,*** *a strâmb****a***). Confixele pot fi de două feluri: **confixe alomorfice** şi **confixe extraalomorfice**.

Confixul alomorfic (alomorf al sufixului) este definit după formula **a/Tp**, ceea ce înseamnă că „dacă morfoelementul **p** postupus temei **T** exprimă în unele tipuri de contexte un anume sens, iar în alte tipuri de contexte ia în mod automat morfoelementul antepus **a** (devenind deci **aTp**), apoi aceste **p** şi **a...p** sunt alomorfe poziţionale, respectiv sufixal şi confixal, ale unuia şi aceluiaşi morfem din **a/Tp**" (Gabinschi 2005: 34−35). Confixele alomorfice ilustrează structura genitivului, care poate apărea atât sub forma *omu****lui*** (Tp), cât şi ***a*** *omu****lui*** (aTp), precum şi structura infinitivului, care poate apărea atât sub forma *fac****e*** (Tp), cât şi sub forma ***a*** *fac****e*** (aTp).

Autemele sunt formele care pot apărea singure în enunţ, deci formele confixale de tipul **aTp** (− *A cui e casa?/* − ***A vecinului.***; ***A învăţa!***).

Anautemele sunt formele care nu pot funcţiona autonom, adică cele sufixale, de tipul **Tp** (*omului, face*).

Autemizatorul este elementul care deosebeşte autemul de anautem, adică, în ambelele situaţii analizate, fonemul *a*.

Alautemia, termen format după modelul lui alofonie şi alomorfie, reprezintă posibilitatea de alternare a autemului cu anautemul, adică a formei cu *a* şi a celei fără *a*. Alautemia este **inclusivă** pentru că „în ambele cazuri examinate anautemul e inclus ca secvenţă lineară în autem" (Gabinschi, 2005: 35). Alautemia este *o trăsătură globală a limbii române* pentru că afectează cele două clase deschise de cuvinte, substantivul (prin formele de genitiv) şi verbul (prin formele de infinitiv), şi este *o trăsătură originală a limbii române*, fenomenul nefiind cunoscut în alte limbi.

Confixul extraalomorfic se deosebeşte de confixul alomorfic prin faptul că nu are drept alomorf un sufix (Gabinschi 2005: 32; 2003b: 62). Se poate identifica în structura adverbelor de tipul ***de-a*** *buş****ilea,*** ***de-a*** *bine****lea,*** ***de-a****-ndărăte****lea*** etc., precum şi în structura ordinalelor: ***al*** *doi****lea,*** ***a*** *dou****a,*** ***al*** *cinci sute douăzeci şi doi****lea.***

2. Cum se aplică aceste concepte la interpretarea faptelor de limbă?

Gabinschi (2005: 36) consideră că introducerea conceptului de *alautemie confixal-sufixală* ar rezolva pe deplin problema falselor articole (*al* din structura genitivului şi a ordinalului) şi a falselor prepoziţii (*a* din structura infinitivului) din limba română. Prezentarea acestor situaţii este însoţită de comentariul interesant

(dacă se trece peste limbajul foarte tehnic) al altor situații de interpretare litigioasă din gramatica limbii române.

2.1. Problema „articolului genitival” este tratată amănunțit de Gabinschi în două dintre studiile pe care le-am avut în vedere (2003c, 2004a). Autorul consideră ca fiind justă teza conform căreia articolul este exponentul categoriei determinării. O categorie gramaticală este „indiciul de opunere reciprocă a două sau mai multe morfocomplexe” (Gabinschi, 2003c: 281). În acest caz, cele două morfocomplexe sunt (Gabinschi, 2003c: 282): **sensul hotărât** („demonstrativitatea nondistanțială care cuprinde şi sensul generalizat”), redat prin articolul hotărât (*cas**a***) şi **sensul nehotărât** („cel ce i se opune lui la aceiaşi purtători, la care cele două sensuri nu se pot exprima totodată”), redat prin articolul nehotărât care, uneori, poate avea şi valoare generică (***o** casă*). Soluția propusă este simplă: *al* de la genitiv şi *al* de la ordinal nu au nimic a face cu articolul, pentru că nu exprimă distincția hotărât − nehotărât (Gabinschi, 2003b: 62).

2.2. Problema „articolului hotărât proclitic *lui*” este dezbătută de Gabinschi în studiul din 1997. Autorul contestă apartenența elementului *lui* din structurile de tipul *(a)* ***lui** Ion* la clasa articolului pe baza aceluiaşi principiu: nu realizează nicio opoziție în cadrul categoriei determinării. Tratarea „articolului hotărât proclitic” îi permite autorului să reia problema delimitării clasei articolului, al cărei etalon este articolul substantival hotărât. Concluziile la care ajunge sunt:

− *-lui* postpus este o formă oblică a articolului hotărât;

− statutul de articol este uşor de recunoscut pentru formele *un* şi *o*, atunci când nu se opun unui numeral şi când la plural nu le corespund formele *unii, unele*;

− *nişte* este recunoscut ca articol doar atunci când se opune unei forme de singular (în *nişte oameni,* nu şi în *nişte făină*); autorul aduce un argument suplimentar pentru încadrarea lui *nişte* în clasa articolului[2]: spre deosebire de *unul, una*, *nişte* nu poate apărea singur;

− *cel* este articol în situațiile în care a pierdut legătura cu demonstrativul, deci în care nu mai exprimă ideea de „distanță”[3] − în structura *băiatul mare şi **cel** mic*, *cel* are aceeaşi valoare ca şi *-ul* din *omul*.

După ce enumeră opt trăsături ale articolului, întemeiate pe fapte din mai multe limbi (albaneză, macedoneană, bască), autorul ajunge la concluzia că există

[2] Soluția separării celor două valori ale lui *nişte* − articol (*nişte oameni*) vs adjectiv cu rol de cuantificare (*nişte peşte*) este adoptată şi de noua gramatică a Academiei (*Gramatica limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005). Calitatea de articol a lui *nişte* (determinant slab, omisibil în unele situații) este însă contestată de studii mai recente de orientare generativă − vezi Camelia Stan, *„Articolul” nişte*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română − stadiul actual al cercetării,* Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, 2007, p. 199−205.

[3] Vezi *supra* definiția *sensului hotărât*.

două trăsături fundamentale ale articolului hotărât: (a) reducerea fostului pronume demonstrativ la elemente mai scurte, de cele mai multe ori monosilabice, la nominativ, forme atone şi (b) creşterea ocurenţelor sale în texte. Articolul nehotărât există în multe limbi „în calitate de element antepus separabil de purtător printr-un număr nelimitat de elemente" (Gabinschi, 1997: 65).

2.3. Statutul numeralului (clasă de cuvinte sau adjectiv?) este discutat într-un articol din 2004(b). Autorul abordează problema numeralului din perspectiva lingvisticii generale, considerându-l o invariantă glotică generală ale cărei variante sunt numeralele diferitelor limbi particulare. Pentru a ajunge la o definiţie a numeralului (care este, de altfel, negativă) autorul defineşte pe rând celelalte clase de cuvinte, urmând principiul conform căruia substantivul şi verbul se definesc independent unul de altul, iar cuvintele din celelalte clase se definesc prin relaţia lor cu primele două clase.

Reţinem din definirea claselor de cuvinte numai pe cea a adjectivului, utilă pentru delimitarea de numeral − adjectivele sunt cuvinte nonsubstantivale şi nonverbale care (a) determină substantivul, nu şi verbul, *sub raport nonnumeric* şi (b) determină substantivul *sub raport numeric* în acelaşi mod categorial ca în cazul (a). Prin urmare, numeralele sunt cuvinte cu sens numeric, neacoperite de definiţiile cuvintelor din alte clase. Această definiţie exclude din clasa numeralului: substantivele (*mie, milion, doime, dublet, trio* etc.), adjectivele (*dublu, triplu, îndoit, întreit*), adverbele (*îndoit, întreit*), verbele (*a îndoi, a întrei*). Din clasa numeralelor ordinale sunt excluse, pentru limba română[4], numai *prim, întâi, secund* şi *terţ*.

Autorul acordă atenţie, separat, problemei statutului adjectival al cardinalelor. Numeralele cardinale se caracterizează fie prin *mononumericitatea determinantului*[5] (adică admit o singură formă de număr a determinantului − singular, plural sau dual), fie prin *binumericitatea determinantului* (adică admit două forme de număr pentru determinantul lor). Această proprietate a numeralului cardinal permite o clasificare tipologică a limbilor:

− limbile romanice (inclusiv româna), limbile slave, limbile germanice, latina, greaca, albaneza se caracterizează prin faptul că numeralele mai mari de *unu* cer pluralul determinantelor (cuantificatelor)[6]; în aceste limbi (cu plural adnumeral), adjectivul, aşa cum e definit mai sus, nu cere o singură formă de număr; faptul că adjectivele sunt adbinumerice, iar cardinalele, admononumerice

[4] Gabinschi notează că, în alte limbi, niciun ordinal nu are statut de numeral.

[5] Gabinschi înţelege prin determinant termenul dependent sintactic de numeral.

[6] Rusa este uşor diferită sub acest aspect: numeralele de la *doi* la *patru* cer genitivul singular, iar cele mai mari de *cinci*, genitivul plural.

constituie o deosebire categorială care confirmă apartenența adjectivului şi a numeralului la două clase de cuvinte distincte;

− în găgăuză, în turcă, în maghiară şi în georgiană, cardinalele cer singularul cuantificatelor, însă distincția e aceeaşi − cardinalele sunt admononumerice, iar adjectivele, adbinumerice.

Dacă în privința cardinalelor româna se aseamănă cu alte limbi, comportamentul ordinalelor reprezintă o trăsătură originală a limbii române. Originalitatea constă în ambiguitatea categorială a tipului *al doilea − a doua*, care poate apărea în două ipostaze: în prezența articolului nehotărât sau a celui demonstrativ, ca orice adjectiv (*un al doilea caz, cel de-al doilea caz*, comutabil cu *un nou caz*) sau, ceea ce îl diferențiază de adjectiv, fără articol (*Al doilea a venit*), situație în care nu-şi pierde sensul „determinat". Prin urmare, ordinalele româneşti, a căror structură este confixală, au un specific categorial care le deosebeşte de adjective, drept care pot fi considerate numerale.

3. Există o conjugare obiectivală în limba română?

Deşi nu este legată în mod direct de problema *alautemiei*, ideea existenței unei conjugări obiectivale în română nu e total străină de aceasta, întrucât este tot rezultatul încercării de aplicare a unor concepte descriptive din unele limbi balcanice la limba română.

Într-un articol din 2003 (a), Gabinschi aduce argumente în favoarea existenței conjugării obiectivale în limba română:

− pronumele atone (*mă, te, îl*), care nu pot constitui enunțuri eliptice, având nevoie de prezența unei forme verbale (omonimul formei subiectivale), sunt exponenți categoriali pentru persoana, genul şi numărul obiectului direct sau indirect;

− pronumele atone formează împreună cu verbul un morfocomplex cu un grad mare de contiguitate, în care nu se pot intercala decât câteva elemente (*cam, mai, şi, tot, prea*);

− pronumele atone nu sunt o clasă de cuvinte, pentru că nu pot purta nici accent logic, nici accent fonic;

− ca şi în limbile în care este recunoscută conjugarea obiectivală, şi în română se poate produce, rar, popular, aglutinarea mărcilor conjugării obiectivale şi a celei subiectivale (*închide-vă-ți, crede-mă-ți*);

− la aceste argumente se adaugă tratarea tradițională inconsecventă a formelor pronominale atone, cele reflexive fiind considerate „flexiuni din logoforme" (mărci lexico-gramaticale), iar cele personale fiind tratate drept cuvinte aparte, deşi statutul morfologic al tuturor acestor forme este acelaşi.

Gabinschi îşi continuă teoria arătând că, în timp ce conjugarea obiectivală este comună limbilor romanice şi balcanice, *conjugarea obiectivală posesivă* este

specifică românei[7] − exponenții obiectivali indirecți anticipează prin dativ nu persoana respectivă, ci ceea ce îi aparține acesteia: *a nu-**şi** crede ochilor şi urechilor, a-**şi** pune capăt zilelor, a-**i** fi ruşine obrazului; un fapt pe care **vi**-l propun atenției.*

Contribuția lui Marcu Gabinschi la surprinderea unor particularități specifice românei în ansamblul romanic şi în cel balcanic, precum şi încercările sale de a găsi soluții pentru problemele cele mai controversate ale gramaticii româneşti sunt remarcabile. În legătură cu studiile pe care le-am avut în vedere (vezi nota 1), se pot face însă câteva observații: în general, terminologia folosită de autor este foarte complicată, îngreunând destul de mult accesul la ideile (multe, foarte interesante) expuse; introducerea noțiunii de confix (şi a celor legate de acesta) nu este absolut necesară, în condițiile în care în lingvistica românească de factură structuralistă circulă de multă vreme termenul de *morfem discontinuu*[8], care acoperă aceeaşi realitate lingvistică; observația că alautemia este o trăsătură globală a limbii române se sprijină pe un inventar destul de redus de fapte lingvistice, chiar dacă implică, aşa cum spune autorul, cele mai importante clase de cuvinte, substantivul şi verbul; delimitarea numeralului de adjectiv se face în cadrul unui sistem propriu (uneori bazat pe criterii semantice, alteori, pe criterii relaționale) de definiții ale claselor lexico-gramaticale şi nu poate fi susținută cu aceleaşi argumente în afara acestui sistem; introducerea noțiunii de conjugare obiectivală (chiar dacă uneori se sprijină pe exemple nu foarte convingătoare) pentru descrierea limbii române este bine-venită, în contextul în care se vorbeşte tot mai mult de existența unui acord al verbului şi cu obiectele, nu numai cu subiectul, dar ar fi interesant de comparat şi de completat cu datele oferite de studiile recente privind cliticele.

NOTES ON THE *INCLUSIVE CONFFIXAL-SUFFIXAL ALAUTEMY* IN MARCU GABINSCHI'S CONCEPTION

(Abstract)

In this paper, I present Marcu Gabinschi's notion of *conffixal-suffixal alautemy*, and a few notions related to this. I also comment upon the consequences of the application of these notions to the Romanian language.

[7] Autorul precizează că o situație asemănătoare a fost descrisă pentru limba nemepu, vorbită de un trib din Canada.

[8] Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1967, p. 51.

Cătălina Mărănduc

PERSPECTIVE NOI DESCHISE CERCETĂRII LINGVISTICE DE INFORMATIZAREA BIBLIOGRAFIEI *DICŢIONARULUI ACADEMIC AL LIMBII ROMÂNE* (DLR)

La aproape o sută de ani de la începerea redactării marilor dicţionare academice ale limbii române, înainte de a începe o reluare a primelor litere în formă actualizată, se impune un efort de modernizare a metodelor de lucru. Una dintre direcţiile de sincronizare a cercetării româneşti cu lexicografia internaţională este informatizarea căutării de ocurenţe şi prime atestări ale cuvintelor şi a extragerii de citate din sursele bibliografice.

Din păcate, datorită fondurilor insuficiente care se pot investi în această vastă întreprindere, deşi s-a început în urmă cu opt ani introducerea în calculator a textelor din bibliografia dicţionarului, la ora actuală nu avem în corpusul de texte în format electronic decât aproximativ 10 procente din vasta bibliografie, cam 90 de titluri.

S-a început acum la Iaşi scanarea cărţilor şi periodicelor din bibliografie. O etapă ulterioară ar fi transpunerea din format fotocopiat în format text, proces numit ocerizare după numele programului utilizat, OCR (Optical Character Recognition). Se obţin texte care pot fi prelucrate, atât manual cât şi de către calculator. Această transpunere se poate însă aplica numai textelor mai recente, în alfabet latin, şi chiar şi atunci comportă numeroase erori care se corectează prin confruntarea textului ocerizat cu textul tipărit.

Echipa de la Bucureşti s-a axat în special pe transpunerea manuală în format electronic a celor mai vechi texte tipărite, scrise cu alfabet chirilic sau de tranziţie (mixt), pentru care nu dispunem de programe adecvate de interpretare (OCR), combinaţia de litere fiind diferită de la carte la carte. Şi aceste texte, introduse manual, conţin diferite greşeli de interpretare a literei sau de dactilografie şi necesită un complicat proces de corectură (proces de rutină, care nu se poate face decât într-un ritm foarte lent).

Totuşi, investirea de timp în corectarea textelor, fie ocerizate, fie dactilografiate, se dovedeşte necesară; calitatea (acurateţea) şi conformitatea (dintre textul electronic şi textul din ediţia de bază) fiind esenţială pentru utilizarea lor. Actualmente, o parte din texte nefiind colaţionate, citatele pe care le găsim cu ajutorul calculatorului în corpusul de texte trebuie supuse unei confruntări cu cartea, care adeseori ne duce la concluzia că sunt inutilizabile şi că nu am făcut economie, ci risipă de timp şi de efort.

LR, LVII, nr. 2, p. 157–166, Bucureşti, 2008

De pildă, în *Anonimul brâncovenesc*, din *Cronicarii munteni*, vol. II, format electronic, am găsit două atestări ale cuvântului *domenii*, dar, după ce le-am găsit în volum cu destulă dificultate, am constatat că era vorba de două greşeli de dactilografie, în ambele cazuri fiind vorba despre cuvântul *domnii.* La fel, căutând atestări pentru verbul *a dezice,* am găsit una în *Cazania* lui Varlaam, de la 1642, în format electronic, dar confruntând cu textul cărții, am constatat că era vorba de o dactilografiere eronată a cuvântului *dzice,* variantă arhaică des întâlnită a lui *zice.*

În cazul în care un cercetător mai grăbit nu ar recurge la astfel de verificări ale citatelor găsite în format electronic prin confruntare cu cartea, ar putea furniza rezultate viciate, uneori ajungându-se la concluzii absolut eronate.

Deşi greoaie, datorită calității îndoielnice a dactilografiei unora dintre textele corpusului nostru electronic, pe care abia acum suntem în curs de a le colaționa, metoda este mult mai rapidă şi mai eficientă decât lectura şi fişarea clasică a cărților. La numeroase cuvinte recent publicate în volumele I–III ale literei D a DLR, prin căutarea computerizată a ocurențelor în cele 90 de titluri din bibliografia în format electronic, primele atestări au fost împinse cu un secol mai înainte sau chiar mai mult.

Am procesat aceste 90 de titluri, împreună cu alte aproximativ 200 de ediții în format electronic, ce nu aparțin bibliografiei dicționarului, dar în cazul în care găsim aici un citat interesant, îl putem transpune în edițiile din bibliografie. Procesarea s-a efectuat folosind programul Concordanțier LUCON, în varianta 5.0.[1]

Cu ajutorul acestui program se poate obține, în câteva minute, un document care să conțină toate contextele în care apare cuvântul căutat în cele 90 (sau 300) de texte din corpusul nostru. Contextele sunt segmentate automat de calculator, luându-se un număr de unități lexicale înainte şi după cuvântul căutat. Urmează ca aceste contexte să fie citite de cercetător şi, după ce sunt alese cele mai relevante, să fie decupate în conformitate cu regulile sintaxei şi logicii şi verificate cu cartea. Cu ajutorul acestei metode, am găsit prima atestare a cuvântului *domeniu* la Gh Şincai[2].

Alte citate, selectate automat din baza de texte[3], s-au dovedit a nu fi utilizabile, la o confruntare cu textul cărții, deoarece cuvântul *domeniu* apărea nu în documente, ci în comentariile editorului pe marginea documentelor. Această eroare nu este proprie metodei, nu este a calculatorului, ci ține de modul în care volumele de documente au fost introduse în baza de texte, fără a adnota în mod diferit fragmentele de document şi fragmentele de comentariu. Căutarea automată a atestărilor, în texte astfel introduse, este neproductivă.

[1] Programul, al cărui autor este Cătălin Mititelu, poate fi accesat în varianta 6.0, de pe adresa de internet: http:/sourceforge.net/projects/lucon.

[2] *Cetățile: Muncaciului, Făgăraşului şi Tocaiului cu dominiurile.* ŞINCAI, HR. III, 18/31.

[3] *Marturi: oameni din domeniul Bistriței. Iscăliți: Goian i Creciun, boiarii Jadovei* (cca 1650). HURMUZACHI, XV$_2$. *Să întîlneşte cu locurile ce se țin de Domeniul Cîmpulungului şi unde începe satul Sadova* (a. 1783). STEFANELLI, D. C. 138.

Obținerea indicelui de cuvinte al unei cărți sau al mai multora, la care odinioară cercetătorii lucrau ani de zile, se poate realiza cu ajutorul calculatorului în câteva secunde. Desigur, rezultatul trebuie prelucrat de cercetător, deoarece textele noastre nefiind încă adnotate la nivel de cuvânt, calculatorul nu distinge formele flexionare ale aceluiaşi cuvânt şi nu deosebeşte numele proprii de celelalte cuvinte ale limbii.

O problemă foarte importantă care se pune este stabilirea unor principii şi norme, după care să se efectueze transpunerea în format electronic a textelor din bibliografia dicționarului, deoarece această operație este efectuată de multe persoane şi rezultă un aspect neunitar al corpusului de texte.

Până acum, s-a acordat o importanță mai mare introducerii în corpus a textelor vechi, pentru a urmări prima atestare şi frecvența arhaismelor, în vreme ce majoritatea regionalismelor nu pot fi regăsite în lucrările introduse până acum în formatul electronic, studiul lor urmând să fie urmărit într-o etapă ulterioară.

Textele la care s-a lucrat, provenind din secolele de la al XVI-lea până la prima jumătate a secolului al XIX-lea, aparțin unei perioade în care normele ortografice nu erau fixate, se foloseau diverse forme de litere chirilice, sau diverse combinații de litere chirilice şi latine, care diferă de la un volum tipărit la altul.

Transpunerea în formă scrisă a diverselor particularități fonetice ale limbii române sau transpunerea unor particularități dialectale se face de diferiți autori în diferite moduri, fie că este vorba despre literele â, î şi ă, fie că este vorba de unii diftongi pentru care alfabetele chirilice dețin o singură literă, ea, ia, iu, io etc.

Lipsa normelor morfologice şi ortografice face ca fiecare autor să aleagă formule originale de scriere sau chiar să oscileze în aceeaşi carte între mai multe modalități grafice de transpunere a aceluiaşi fenomen fonetic. Este interesant de studiat modul în care s-a petrecut acest proces laborios de cristalizare a normei ortografice, şi indicele de cuvinte realizat de calculator ne oferă o mare bogăție de informație.

După eliminarea din lista de cuvinte a tuturor formelor inexplicabile fonetic, fie că sunt greşeli de tipar, fie de dactilografie sau de ocerizare, se obține o listă a formelor flexionare, ordonate strict alfabetic şi în funcție de numărul de atestări (de frecvența lor).

De pildă, în volumul *Manual de anatomie descriptivă,* de N. A. Kretzulescu[4], al cărui format electronic l-am îngrijit, şi care foloseşte un alfabet de tranziție[5], găsim numeroase greşeli de tipar şi inconsecvențe ortografice.

După o confruntare atentă cu cartea a formelor inexplicabile din indice, am remediat greşelile de dactilografie, care nu existau în volumul tipărit, iar în cazul greşelilor de tipar, am folosit în formatul electronic al cărții următoarea notație:

[4] N. A. Kreţulescu, *Manual de anatomie descriptivă,* Bucureşti, tipografia lui Eliade, 1843, Biblioteca Academiei, cota II 3535.

[5] Se foloseşte un alfabet de tranziție, care conține litere latine (a, d, e, i, m, n, o, r, s, t, z) şi litere chirilice (**в, ц, г, к, л, п, в, щ,** ¶, **ꙗ, ѫ, ф,** ¥, ß, ä, ç, þ, x).

ordin, (tip. *ardin*), *sau* (tip. *suu*), *singur* (tip. *singut*) etc. Acestea au fost eliminate din indicele de cuvinte şi forme morfologice. În unele cazuri, interpretarea unor grafii ca erori tipografice şi nu inconsecvenţe ortografice necesită mult discernământ şi este discutabilă: forme ca *idividul*, *dinaitea* ar putea fi sau nu transcrieri ale unei pronunţii simplificate.

Deci indicele de cuvinte şi forme din text, realizat de calculator, a fost folosit mai întâi la corectarea erorilor din formatul electronic al textului. După eliminarea erorilor din document şi din indice, se pot observa în materialul rămas, diverse oscilaţii ortografice. Fără să ne propunem acum aprofundarea unui asemenea studiu, am extras un număr de exemple, scriind între paranteze numărul de atestări ale fiecăruia. Am grupat exemplele în funcţie de diverse probleme care se pot pune în evidenţă.

În următoarele exemple sunetul *j* este concurat cu pronunţia arhaic-regională *gi*:

agiung (1), *ajung* (1);

diregind (1), *dirigind* (1), *dirigiate* (1), *dirijat* (1), *dirijată* (1), *dirijaţi* (1);

împregiuru (1), *împregiurate* (1), *împrejurul* (1).

După cum mărturiseşte autorul în cuvântul introductiv, lucrarea este o traducere şi o rezumare a două cărţi de anatomie, „a lui Cruveilie în patru volume şi a lui Lot într-un volum”, prin urmare, preluarea termenilor ştiinţifici este din limba franceză. Sub influenţa ortografiei acestei limbi, autorul are tendinţa de a dubla (inconsecvent) consoanele:

De pildă, găsim în document 511 atestări ale formei *află* şi 582 atestări ale formei *afflă.* Formele *ammestecătura* (1), *ammestecate* (2), *ammestecându-se* (2), *ammestecă* (13) sunt concurate de o singură atestare a ortografiei *amestică.* La fel, formele cu dublă consoană predomină şi la: *adduc* (1), *addusă* (1), *adductori* (2), *adductorii* (2), *adductoru* (2), *adducţie* (2), *aductorul* (2), *aduc* (2).

Formele *apparatu* (1), *apparatului* (1), *apparaturi* (1) alternează cu *aparatul* (11), *aparatele* (1), *aparatului* (1), de astă dată predominând numeric formele fără dublarea consoanei.

Atestările ne permit şi studiul unor probleme de morfologie, cum ar fi cele privitoare la flexiunea pronumelor şi la sudarea pronumelor compuse: *acelor-l-alte* (1), *celor-l-alte* (1), *cei-l-alte* (1), *celei-l-alte* (1).

Formele de plural în *-uri* sunt mai frecvente decât în limba actuală: *instrumenturi* (2), *licuiduri* (1), *diametruri* (1), *obiecturi* (1), *obrazuri* (1). De asemenea, apar forme cu sufix de întărire la conjugarea I şi la verbe care astăzi preferă forme fără sufix: *îndeseză* (1), *îngroşază* (1).

Pluralul substantivelor feminine oscilează între forma cu desinenţa *-e* şi cea cu *-i*:

capsuli (1), *capsulile* (1), *capsule* (10), *capsulele* (4);

cameri (1), *camerile* (1), *camere* (1), *camerele* (1).

Pluralul sau femininul ar trebui să antreneze alternanța între vocală şi diftong, *o/oa,* ceea ce de cele mai multe ori nu se întâmplă, nu ştim dacă e vorba de o pronunție a neologismelor sau de o transcriere ortografică prin analogie cu singularul:

arteriore (1) „artere mai mici", *interioră* (1)*, spinosă* (1)*, tendone* (1).

Această carte este în mod deosebit interesantă pentru marele număr de neologisme din domeniul medical pe care le introduce în limba română[6]. Forma neologismelor este apropiată de limba din care sunt preluate şi oscilantă, în curs de fixare:

accesoar (1), *accesoor* (1), *acsesoaru* (1);

acueduc (1), *acueducul* (2), *acheduc* (1), (unde am notat grupul de litere ке = che, spre deosebire de че = ce);

cuadrilater (1), *cuadrilatiră* (1);

degetații (1), *degitații* (1), *degetațiile* (1), *degitațiile* (2), *degetală* (1), *digitală* (3), *digitale* (5);

cartelagiu (1), *cartelagiuri* (1), *cartelagiurile* (1), *cartilagiul* (23), *cartilag* (1), *cartilagiu* (12), *cartilagiuri* (12), *cartilagiurile* (20), *cartilagiului* (24);

larecsul (1), *larencsii* (1), *larencsului* (1), *laricsul* (1), *laricsului* (1), *larigea* (1), *larigs* (1), *larincsului* (1), *laringea* (1), *laringsu* (1).

Se poate observa şi o tendință spre adoptarea unor calcuri lexicale de structură, nu totale, ci parțiale, păstrând prima parte a cuvântului în forma românească:

carnevorilor (1), dar şi *carnivore* (1), *întrecostală* (1), dar şi *intercostala* (1) sau *întrecostoasa* (1), care ar putea fi considerat un calc lexical de structură total, *întreclavicular* (1), *întremetacarpiene* (1), *întreososului* (1), *întrespinoase* (1), *întremetacarpiene* (1), *întrevertebral* (1). Acestea s-au impus mai târziu în limbă cu prefixul neologic *inter-*.

Cuvintele *măduvoasă* (1), *măduvos* (1), *moşchiuloasă* (1) sunt calcuri totale, care nu s-au impus în limbă, fiind înlocuite cu *muscular, medular.*

Găsim şi câteva pitoreşti calcuri semantice, care nu s-au impus în limba română:

ligheanul (26), *lighean* (28), *ligheanului* (33) „bazin";

lighenuț (2), *lighenuțul* (2) „bazinet";

mitrii (22), *mitrei* (8), *mitră* (11) „uter";

ouşoare (1), *ouşoarele* (1), *ouşorul* (1) „ovul";

luniță (1) „semilună".

În acest text inovator există însă şi elemente care prezintă ortografie sau, poate, pronunție arhaizantă, care se pot remarca mai ales în cazul cuvintelor care oscilează între grupul inițial *îm-* sau *în-*:

[6] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1962.

îmflat (1), *îmflată* (1), *îmflate* (1), *înflate* (1), *îmflăturile* (1), *înflături* (1).
întrat (1), *întră* (1);
îmvăli (1), *învăluită* (1), dar şi *învelişuri* (1).

Nu am dat decât câteva exemple pentru a ilustra marea bogăție de fapte de limbă pe care le putem găsi în tipăriturile din această epocă şi uşurința cu care pot fi utilizate, în cazul în care textele sunt accesibile în format electronic.

În ce ne priveşte, considerăm esențială pentru studiu o cât mai fidelă redare a textului documentului în forma electronică, nefiind vorba despre o ortografie interpretativă, ca cea din edițiile critice tipărite, care se adresează unui public mai larg şi este necesar să aibă o formă cât mai accesibilă lecturii, unificând inconsecvențele ortografice şi apropiindu-le de ortografia actuală.

Ortografierea diplomatică (adică aceea care respectă cu strictețe toate particularităţile textului vechi), dacă este folosită pentru transpunerea textelor în format electronic, conservă la îndemâna specialiştilor toată bogăția de fapte de limbă, laboratorul în care s-a format vocabularul neologic românesc şi s-a cristalizat norma ortografică actuală. Desigur, specialiştii nu vor fi dezorientaţi de mulțimea variantelor şi vor şti să le clasifice în variante ortografice, morfologice, lexicale sau de pronunție, alegând din mulțimea faptelor de limbă pe acelea care prezintă interes pentru un studiu sau altul.

O altă lucrare pe care am introdus-o în formatul electronic al bibliografiei dicționarului este traducerea unei lucrări istorice de către Gh. Asachi[7]. Acest volum este tipărit mai îngrijit, erorile tipografice sunt mai rare şi o mare parte din ele sunt menționate într-o erată la final. Modificările din erată au fost operate în formatul electronic al cărții, iar în cazul celorlalte am folosit aceeaşi notație ca mai sus.

Deşi dimensiunile celor două cărți sunt comparabile, indicele de cuvinte şi forme al cărții lui Asachi este de dimensiuni mult mai mari, datorită faptului că lucrarea conține un foarte mare număr de substantive proprii, pentru care nu am prevăzut un marcaj recognoscibil de către calculator şi acestea apar intercalate printre cele comune.

Credem că, pe viitor, stabilirea unei modalități de adnotare a substantivelor proprii şi de excludere a lor din indicele de cuvinte format de calculator ar fi prioritară.

În ce priveşte substantivele proprii, se poate observa chiar o şi mai mare variație a modalității de ortografiere decât la substantivele comune. Iată câteva exemple (menționez că în exemplele care vor urma, pentru simplificare, lipsa menționării în paranteză a numărului de atestări semnifică faptul că este vorba despre o singură atestare): *Basarabiei, Beserabia; Magdolend, Magdonald, Macdonald; Peching, Pechingului, Pechinul; Sveziei, Sveții, Sveția.*

[7] I. Kaidanov, *Istoria Imperiii rosiene,* Tradusă de aga Gheorghe Asachi, mădular Academiii de Roma, Partea I, Ieşi, în Privileghiata Tipografie a Albinei, 1832, Partea II-a, 1833.

Lucrarea este, ca şi cea discutată anterior, importantă pentru introducerea a numeroase neologisme, de astă dată din domeniul politic (*republică, canțelerie, avtocratic, conciliul, consilierul*), dar şi din cel militar (*cavalerie, comandiri, companii, admiralitate, asedie, ofensive, ofițirii*), juridic (*iurisconsult, giudicători, denonțiația*) sau social-economic (*mânufăpturi, bancorupte, banchier, monopolii, administrația*). Caracteristic stilului lui Asachi este amestecul acestora cu un mare număr de arhaisme (*agiunsese, agiun, aşezemântul, canoniri, cerşutul, chitai, condeiul, covărşitoare, crăeşti, cuminecare*, *cumpenire*), ortografii şi pronunțări regionale (*aşişdere, betejiți, carâtă, chitirea, cimilitura, cimotiile, cimpoaile, clevetiri*), preferarea unor sufixe şi prefixe arhaice, *-ui* (*arestui, comandui*)*, -arisi* (*corespondarisi*)*, -ație* în loc de *-re* pentru abstracte verbale (*colonizația, confiscații, coronația*), ortografia *go* pentru *gu* şi *av-* pentru diftongul *au-,* (*avangvardia, avtocratorică*), pronunția *țe-* a sunetului *ce-* (*canțalerii, comerțială*) ceea ce influențează forma neologismelor, mai greoaie decât la Kretzulescu; puține dintre ele s-au impus în limbă în forma preferată de Asachi.

Remarcăm importanța deosebită acordată de scriitor introducerii cuvintelor noi, ilustrată şi de prezența la finalul volumului a unui *Vocabular* în care o parte dintre neologisme sunt explicate succint:

Amuniția (pentru *muniție*) *Material de oştire: plumb, iarbă de puşcă.*

Anuscrisu (pentru *cronică*) *Descrierea întâmplărilor anilor, slavineşte Letopisițu.*

Armistare (pentru *armistițiu*) *Încetarea armilor seau a oştirilor* etc.[8]

Forma neologismelor variază, mai ales în ce priveşte interpretarea grafică a unor vocale sau diftongi: *biblioteci, bibliotice; brilanturi, brilianturi; cabenetului, cabineturile* (2), *cabinet* (3), *cabinetului* (4); *canțalerii, canțelerii; canțelarului, canțelariului, canțileriei; cetățan, cetățeneşti, cetățesc, cetăținesc, cetățănesc; curtizan, curtezenii, curtizenii; comendantul, comandiri, comandor, comanduia, comenduit* etc.

Lipsa diftongării la unele cuvinte alternează cu forma diftongată: *coroană, coronă; floatei, fometea, persoane, persoană* etc.

Unele substantive sunt utilizate cu alt gen sau altă formă de plural decât cea din limba actuală: *clasului, clasurile, codruri, codrurile, exerciția, exerciție, favor, finanțului, finanțurilor, tarifă, proecturi, garnizonul, microscopilor, ghenie* (unde am notat grupul de litere ге = ghe spre deosebire de џе = ge).

Lipsa fixării normelor ortografice se remarcă şi într-un foarte mare număr de forme ale pronumelor şi adjectivelor demonstrative: *acestuie, aceştei, acialantă, acista, acee, aceea, aceaste, acestori, cialalți* etc.

Din marele număr de neologisme, vom selecta câteva dintre cele care se diferențiază de formele actuale, de obicei prin forme arhaice ale sufixelor:

[8] *Op. cit.,* p. IV.

fortunoasă „norocoasă”, *gheneralnicul, gheograficesc, destronitul, clironom* (16) „moştenitor al tronului”, *clironomia* (11), *giuruință, grosietate, haractiriul, monopoliile, oaspitălime, organisirea, personalnica, practisire, reglementul, răspectui, scoposul* (57), *scoposuri* (6), *politii* (67) „oraşe”, *tirănuia, treptalnica, treptăluirea, triamvului* etc.

Alte neologisme au forma cuvintelor compuse calchiate total (acolo unde limba actuală calchiază parțial) sau parțial (acolo unde limba română utilizează împrumutul): *împreunăfăptuitori, dizcuviința, împreunălucrat* (pentru *conlucrat*)*, înaintecuvântare* (pentru *prefață*)*, armistări, vițecraiului* (pentru *vicerege*)*, bancorupte* (pentru *bancrută*)*, mânuscripturi* (pentru *manuscrise*)*, buninimoşii, mareinimie,* (cu antonimul *michinimie*)*, disțerarea, disțerații* (pentru *expatriere*, *expatriați*)*, istorioscriitor* (dar şi *istoriograful*) *locoțiitor* (dar şi *leitenant*) *manufăpturi* sau *mânufăpturi* (pentru *manufactură*) etc.

O caracteristică stilistică este formarea unui mare număr de cuvinte cu prefixul *ne-,* dintre care enumerăm pe cele mai neobişnuite: *necruțarea, necurmată* (2)*, neapărată* (21), *neapărat* (9), *necumpenită, necumpătare, necăire, nedeplin, nefățarnice, nemfrănată, nenumăroase, neominire, neorânduelile, nepractisire, nepriincioasile, nesmintită, nesălită, netemeinice, nevoință, nevărstnicul* etc.

Tot atât de numeroase (unele probabile creații personale) sunt derivatele cu prefixul *în-,* care uneori variază liber cu varianta sa *îm-: îmbunătățit* (9), *îmbunătățite* (9), *îmbărbătățit, îmfocata* (şi *în-*), *îmforma* (şi *în-*), *îmfricoşarea* (şi *în-*), *îmfrumusățarea* (şi *în-*), *îmfățoşatu* (şi *în-*), *împiedecări* „piedici”*, împizmăluire, împoporata, împregiurare* (35), *împresurarea, împustia, împăceluit, împvinovățit* (şi *în-*), *împăpăet, înavuțit, închizeşluia, înduplicări, înşălătoriu, înțălepțind, înstrămbătățiți, înrăutățiți, înluminat, înnimici* etc.

În sfârşit, exemplificăm cu câteva arhaisme desprinse parcă din cronicarii moldoveni: *adinsu, atmanul, cerşutul, frupturi, frăține, oborirea* (3), *oborit* (3), *ocărmesc, prisosința, pregiudețe, giudicăți* (care alternează cu *judecătoare* sau *iurisconsult*), *răpegiunea, scărbirile, struncinării, suruparea, voroavă, zavistuitorii* etc.

O problemă specifică multor tipărituri cu alfabet chirilic sau mixt este ortografierea literelor ă şi î. Ambele texte discutate aici utilizează semne distincte pentru ă = ß, î = ä, â = õ. Uneori însă, litera specifică pentru â apare la început sau la final de cuvânt, cazuri în care prin transliterare s-ar obține complexe grafice neatestate în limba română, deci am putea accepta convenția de notare de a transcrie acest semn prin î la inițială, la finală de cuvânt sau chiar între prefix şi rădăcina cuvântului, context în care de obicei apare semnul ä, dar inconsecvent.

Această modalitate de scriere, explicabilă prin aceea că grafemul ä transcria în slavonă un sunet uşor nazalizat, specific inițialei de cuvânt, ar putea fi considerată un argument în favoarea actualei norme ortografice, care se bazează pe o veche tradiție a notării diferite a celor două tipuri de contexte.

Deoarece textele noastre în format electronic au la bază cărţi tipărite în diverse epoci, după norme ortografice diferite, ele au caracter neunitar. Ar trebui din nou să se stabilească principial o modalitate de unificare. Pentru moment, s-a apelat la o variantă simplificată, cu â = î, a tuturor textelor, ceea ce, prin abaterea de la norma actuală, este o soluţie puţin convenabilă. Ar fi necesară elaborarea unui program pe calculator care să transpună automat textele cu semn unic pentru sunetul î în texte conforme cu ortografia actuală.

O altă convenţie de introducere a textele vechi în baza de texte, mai discutabilă, apărută prin analogia cu îngrijirea acestora în vederea publicării, ar fi unificarea variantelor ortografice cu ă şi â în interiorul cuvântului, căci de obicei aceste semne alternează şi (cu toate că unii cercetători, ca Ion Gheţie şi Andrei Avram, au scris cărţi pe această temă) nu putem şti cu certitudine care era în epocă diferenţa de pronunţie. Totuşi, eliminarea alternanţei ă/â ar duce, credem, la o prea mare sărăcire a bogăţiei variantelor grafice caracteristice acelei epoci. În aceeaşi carte cuvântul *gât* sau *lână* poate fi scris când cu *ă*, când cu *â,* deoarece nu se fixase încă o normă de scriere şi pronunţie. Deşi nu putem şti care era pronunţia în acea epocă, considerăm că, dacă nu ar fi existat diferenţe de pronunţie, limba nu ar fi folosit semne distincte şi mai ales, în cursul evoluţiei lingvistice, ele nu s-ar fi diferenţiat din ce în ce mai clar, ci una dintre acestea ar fi dispărut.

Există o diferenţă de utilitate şi obiective între îngrijirea în vederea publicării, care se adresează unui număr mai mare de cititori şi este necesar să fie accesibilă, şi îngrijirea în vederea introducerii în corpusul electronic de texte, care se adresează specialiştilor, este realizat în scopul efectuării unor căutări avansate cu calculatorul şi trebuie să conserve cât mai multe informaţii lingvistice.

Prin exemplele de mai sus, selectate din doar două texte din prima jumătate a sec. al XIX-lea, am dorit să demonstrăm vastitatea posibilităţilor pe care lucrul cu textele în format electronic îl oferă cercetării.

O altă idee care apare cu claritate este aceea că, pentru validarea rezultatelor oricărei cercetări asupra acestui material, este necesar să existe certitudinea corectitudinii şi fidelităţii transcrierii, pentru care nu trebuie precupeţit niciun efort, iar convenţiile de notare stabilite între participanţi, (de felul: nu vom transcrie decât prin *î* literele *â* sau *î* la iniţială sau la final de cuvânt), să fie cât mai puţine şi să fie urmărite cu consecvenţă de toate persoanele care prelucrează textele corpusului electronic.

În cazul în care vom unifica variantele fonetice, ortografice, morfologice etc., îi vom trimite pe viitorii cercetători înapoi la cartea veche tipărită şi mai ales, îi vom priva de posibilitatea de a efectua în text căutări avansate cu ajutorul computerului, efectuând în câteva minute o muncă pe care prin mijloace clasice ar fi posibil să o desfăşoare în luni sau ani.

NOUVELLES PERSPECTIVES OUVERTES À LA RECHERCHE LINGUISTIQUE PAR L'INFORMATISATION DE LA BIBLIOGRAPHIE DU *DICTIONNAIRE ACADÉMIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE* (DLR)

(Résumé)

On présente ici le stade de l'introduction dans un format éléctronique de la bibliographie du dictionnaire académique de la langue roumaine, à laquelle on travaille déjà depuis longtemps. Nous nous sommes axés premièrement sur les vieux textes, pour établir d'une manière plus précise les premières attestations des mots. On continuera par introduire les principales sources pour les régionalismes et les néologismes.

On présente aussi les possibilités de travail avec ce corpus restreint de textes que nous détenons et le programme de concordances pour les recherches avancées que nous utilisons.

Enfin, on donne des exemples à partir de deux livres de la première partie du XIX-ème siècle, importants pour l'aquisiton des néologismes, que nous avons récemment soignés du point de vue de la conformation avec le texte édité.

On remarque la nécéssité de la parfaite correctitude du texte éléctronique et la richesse des donnés concernant la cristalisation de la norme ortographique, de l'adoption de nouveaux mots, des changements morphologiques.

Notre opinion est qu'on a vraiment besoin d'une unité formelle de notre corpus de textes, qu'il faut établir des principes pour transposer les textes, principes respectés par tous les opérateurs, mais sans sacrifier la richesse d'informations linguistiques utiles aux spécialistes en modifiant trop les textes, conformément à ce caractère unitaire.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

Doru Mihăescu

ALTE ELEMENTE LEXICALE NECUNOSCUTE (CUVINTE, VARIANTE, SEMNIFICAȚII) DIN AȘA-NUMITUL „CRONOGRAF DANOVICI”

1. Am semnalat şi în unele contribuții anterioare[1] existența în textul acestui cronograf a mai multor elemente lexicale neînregistrate până atunci în dicționarele limbii române.

Noutățile anunțate acum vin să se alăture celor despre care a fost vorba, între altele, în contribuțiile respective.

Dat fiind numărul mare de cazuri în care atestarea unui cuvânt în cele dintâi manuscrise ale aşa-numitului „Cronograf Danovici” devansează, uneori cu mult, cea mai veche atestare din dicționare, această categorie de informații noi, utile acum şi pentru *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), aflat în curs de elaborare, va face obiectul unei prezentări separate.

Şi tot separat vor fi prezentate, clasificate şi analizate măcar o parte dintre numeroasele, diversele şi nu de puține ori, surprinzătoarele slavonisme (nume comune, supranume, toponime, antroponime, componente ale unor sintagme ori sintagme întregi, expresii, texte ale unor inscripții greceşti reproduse exclusiv în traducere slavonă, fragmente religioase etc.), multe dintre ele inexistente în alte scrieri în limba română din perioada traducerii ori copierii, în primă fază, a acestui cronograf (substituite ori omise în copiile de mai târziu), inexistente în dicționarele româneşti, absente uneori chiar şi din dicționare ale limbilor slave. Prezența lor apropie, într-un fel, această traducere de aceea pe care, prin 1650–1660, reuşea să o ducă până la capăt, cu mari dificultăți, utilizând un original slavon, de redacție rusă, grămăticul Staicu de la Mitropolia din Târgovişte[2].

[1] A se vedea, spre exemplu, *Cronografele româneşti* (*cu privire specială asupra tipului Danovici*) II, „Memoriile Secției de Ştiințe Filologice, Literatură şi Arte”, tomul II, 1979–1980, p. 127–146; *Cronografele româneşti*, Bucureşti, 2006, p. 212–218.

[2] *Ibidem*, p. 51–92 (cap. II, *Cronograful grămăticului Staicu*). Apropierea între traducerile celor două cronografe trebuie înțeleasă numai din punctul de vedere al prezenței masive a slavonismelor, dar nu şi din acela al cauzelor (evidente sau probabile) ale acestei prezențe. Este un subiect asupra căruia vom reveni însă atunci când va fi vorba despre elementele slavone.

LR, LVII, nr. 2, p. 167–180, Bucureşti, 2008

Pentru a putea urmări, măcar până la un punct, modul în care au reacţionat o parte dintre copişti în astfel de situaţii, vom cita după cel mai vechi manuscris cunoscut, copia din ms. rom. 3517 BAR, despre care am apreciat cândva că ar data aproximativ din perioada ante 1672–1682[3], dar vom trimite şi la copia sa fidelă din ms. rom. 86 BAR, pe care am datat-o (1672–1682) – 1689[4], ambele realizate în Moldova, precum şi la alte patru copii, din perioada 1707–1758, două moldoveneşti (ms. rom. 108 BAR, anul 1707 şi ms. rom. 1469 BAR, anul 1732) şi două muntene (ms. rom. 2757 BAR, anul 1736 şi ms. rom. 1070, anul 1758). Cele şase copii menţionate aparţin unor grupe (familii) diferite din clasificările de până acum ale zecilor de manuscrise conţinând traducerea celui mai popular cronograf românesc, având, după cum se ştie, ca principal punct de plecare culegerea istorică *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν*, a lui Mattheos Kigalas (Veneţia, (1637), 1650)[5], la care de asemenea vom face trimiteri, mai cu seamă pentru a identifica sursa unora dintre noile cuvinte.

2. Prezentăm, în cele ce urmează, în ordine alfabetică, anunţatele noutăţi lexicale (termeni, variante, semnificaţii):

achefali (pl.): *den eresie a unor oameni ce să chema achefali, carii dzâcea că nu mai iaste Dumnedzău* (ms. 3517, 262^{r}, ms. 86, 213^{r}). Denumind pe ereticii monofiziţi, îndepărtaţi din biserica creştină în anul 451, la Sinodul de la Calcedon, cuvântul a fost preluat, cu acest sens, din originalul grecesc (Kigalas, NS, p. 269). Îl regăsim şi în manuscrise mai noi (ms. 108, 185^{v}; ms. 1469, 173^{r}, ms. 2757, 220^{v}; ms. 1070, 232^{v}). În DA (I, 1, 14) există numai *acefal* (Zool.), atestat în anul 1841; ulterior, s-a adăugat varianta *achefal*, atestată în 1837, cu acelaşi sens, din domeniul zoologiei[6];

[3] *Cronografele româneşti*, p. 219. Recent, Mioara Dragomir, într-o contribuţie semnificativă asupra acestui cronograf şi a manuscrisului 3517, ajunge la concluzia că a fost copiat în perioada 1661–1672 (*Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Iaşi, 2007, p. 171). Nu este imposibil să se fi întâmplat aşa. Totuşi, pare mai uşor de crezut că al doilea copist (pe bună dreptate, din nordul Moldovei) să-şi fi încheiat munca după 1678, an în care, în prima parte a Cronografului românesc de la Sigmaringen (Sigm 5), regăsim numai partea copiată de primul copist în ms. 3517, dar înainte de 1682–1683, când, în Cronograful românesc de la Harkov, regăsim şi partea copiată, în acelaşi manuscris, de cel de-al doilea copist.

[4] Cel mai probabil, 1680–1682, pentru prima parte a manuscrisului şi 1687–1689, pentru a doua (*Cronografele româneşti*, p. 199–200). De remarcat, în legătură cu cele două părţi ale acestui manuscris, copie fidelă a manuscrisului 3517, că prima are acelaşi conţinut ca şi prima parte din ms. 3517 şi Sigm 5, iar cea de-a doua, corespunzând celei din ms. 3517 şi din manuscrisul de la Harkov, nu i se adaugă imediat, ci abia după un număr de ani.

[5] Iulian Ştefănescu, *Cronografele româneşti: tipul Danovici*, partea I, în *Opere istorice*, Bucureşti, 1942, p. 135–163; Paul Cernovodeanu, *Filiaţia cronografelor româneşti de tipul Danovici*, I–II, în „Biserica Ortodoxă Română", anul CV (1987), nr. 9–10, p. 180–196, anul CVI (1988), nr. 7–8, p. 116–129; III, în „Revista de istorie şi teorie literară", anul XL (1992), nr. 3–4, p. 387–395.

[6] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 140.

africhiani: *să plecă Africhiia toată cu pace ... şi să împlură de tot binele de la africhiani* (ms. 3517, 409^{v}; ms. 86, 310^{v}–311^{r}). Toponimul corespunde grecescului *Αφρική* din original (KNS, p. 369). A fost creat sub influenţa acestuia sau reproduce o posibilă variantă slavonă (mediobulgară) *Африкиꙗ* (LLP, I, 61). La rândul său, derivatul *africhiani* reprezintă mai degrabă o creaţie a traducătorului. Apare şi în copii mai noi (ms. 108, 278^{r}; ms. 1469, 272^{r}; ms. 2757, 335^{v}; ms. 1070, 349^{v}). Varianta actuală, *african*, a putut fi atestată cu acest sens în 1726, iar ca adjectiv, în 1691–1697 (DÎLR, p. 92);

ambac, ambăcar: *oameni cărtulari şi sameşi mari de cumpăta împărăţâia cu scrisorile şi cu ambacul grecesc* (ms. 86, 366^{v}); *era astronom deplin ... şi ambăcar foarte adâncu, a luaré sama mii de legheoane şi de întunéréce* (ms. 3517, 433^{r}; ms. 86, 337^{v} – 338^{r}). *Ambac* reproduce ngr. *ἄμπακος* „aritmetică” (< it. *abbaco*; cf. rom. *abac* „tablă de calcul” (< fr. *abaque*), atestat în anul 1906, DA, I, p. 3). *Ambăcar* (*hambăcar*, anul 1785, Ursu, ÎL, II, p. 61) „cel care numără (măsoară)” corespunde lui *γεωμέτρης* din original (KNS, p. 385); îl putem regăsi şi în copiile mai noi (ms. 108, 299^{r}; ms. 1469, 281^{v}; ms. 2757, 357^{v}; ms. 1070, 374^{r});

bail „ambasador al Veneţiei” < ngr. *μπά(γ)ιλος* (mgr. *βαΐουλος* < lat. *baiulus*): *era pre acéia vréme acolo la Anapli mai mare bail şi căpitan anume Vitorie Garţoni* (ms. 3517, 515^{r}; ms. 86, 387^{r}). Şi acest cuvânt provine din originalul grecesc (KNS, p. 462). Este utilizat şi în copiile de mai târziu, o singură dată în variantă coruptă (ms. 108, 368^{r}; ms. 1469, 358^{r}: *baim*; ms. 2757, 430^{v}; ms. 1070, 457^{r});

băiaţi (pl.): *şi-au fost făcând râs de băiaţii creştinilor, de li-au fost dezbrăcând băiaţii cu trupurile goale* (ms. 3517, 222^{v}; ms. 86, 183^{v}). În DA (I, 1, 429) este menţionat numai pluralul (înv.) *băiate* al lui *băiată* „copilă, fetiţă, fată”, nu şi *băiaţi* (= *băieţi*) al lui *băiat* (< *băia*). Îl regăsim numai în copii din Moldova (ms. 108, 162^{r}; ms. 1469, 150^{v}). Copiştii munteni îl substituie (uneori, fără a-l înţelege): *bieţii creştini* (ms. 2757, 189^{r}), *copiii creştinilor* (ms. 1070, 189^{r});

candilar „cel care aprinde candelele (lămpile, torţele)” < mgr., ngr. *κανδυλάριος* < lat. *candelarius* < *candela* (Sophocles, GL, 2, p. 626; Lampe, PGL, p. 700): *Theodor, ficiorul candilariului, pre la împărăţâia lui Mihail Făicavul şi-a Tomei Tiranul* (ms. 3517, 587^{r}; ms. 86, 433^{v}). Corespunde lui *σπαθαρο – κανδιλάτος* din originalul grecesc (KNS, p. 193), care ar fi trebuit să fie de fapt *σπαθαρο – κανδιδᾶτος* „titlu bizantin mai înalt decât cel de spătar” (Sophocles, GL, 2, p. 1002; Lampe, PGL, p. 1247). Ca urmare, îl regăsim interpretat astfel în versiunea românească, ceea ce face ca originea patriarhului menţionat, în dreptul cifrei 56, în lista patriarhilor de Constantinopol să devină cu mult mai modestă. La fel stau lucrurile şi în manuscrisele mai noi (ms. 108, 421^{v}; ms. 1469, 407^{r}; ms. 2757, 496^{v}; ms. 1070, 530^{v});

catadisă (pl.) „scufundare în apă” < ngr. *κατάδυση* „idem”: *botedzarea pruncului cu trei catadisă, adică de trei ori să-l udză preste tot într-apa botedzului* (ms. 3517, 565^{r}; ms. 86, 470^{r}). Şi acest termen provine din originalul grecesc (KNS, p. 515), fără a fi fost modificat însă în vreun fel. Copiştii de mai târziu îl preiau cel mai adesea, cu tot cu explicaţia traducătorului (ms. 108, 410^{r}; ms. 1469, 397^{r}; ms. 1070, 510^{v}). Numai autorul copiei muntene din 1736 îl substituie prin *afunduri*: *a boteza pruncul cu trei* ***afunduri*** *în apa botezului* (ms. 2757, 479^{v});

chentinar < mgr., ngr. *κεντηνάριον* „măsură de greutate” (< lat. *centenarium*): *cumpăniră aurul şi ieşi o mie şi noadzăci de chentinare, adecă cântare, iară argint să aflară trei mii de chentinari* (ms. 3517, 396^{r} (v. şi 407^{r}); ms. 86, 301^{v} (v. şi 309^{v}). Traducătorul explică termenul, pe care l-a luat şi de această dată din original (KNS, p. 366), prin *cântar* (< tc. *kantar* „idem”), un sinonim cu mult mai bine cunoscut, atunci ca şi acum, intrat prin comerţ, dar având, în fond, ca punct de plecare, acelaşi lat. *centenarium*. Numai în copia munteană din 1758, dar şi aici doar în primul caz, mai întâlnim varianta *chintinar* (ms. 1070, 338^{r}). În rest, este utilizat *cântar* (ms. 108, 269^{r}, 276^{v}; ms. 1070, 338^{v}), a cărui variantă, *chentar*, folosită mereu în ms. 1469 (263^{v}, 270^{v}), reprezintă un compromis al copistului din 1732, între ceea ce vedea în original şi ceea ce ştia din vorbirea obişnuită. Mai devreme, în copia din 1620 a Cronografului Moxa, a fost semnalată varianta *chindinar*, preluată, în cazul respectiv, din originalul slav (< slavon *кендинарь* < mgr. *κεντηνάριον* < lat. *centenarium*)[7];

chinson < mgr., ngr. *κῦνσος* „impozit; taxă” (< lat. *census*): *şi pre Domnul Hristos, când l-au întrebat ucenicii săi: au iaste a să dare chinson lui chesaru, adecă poclon* (ms. 3517, 565^{v}; ms. 86, 470^{r}). Este vorba din nou de un cuvânt de origine latină, trecut în greaca bizantină şi, într-o anumită măsură, în neogreacă, ajuns în textul românesc din originalul traducerii (KNS, p. 516). Însoţit de explicaţia traducătorului, care nu este chiar cea mai bună, apare şi în copii mai noi, chiar dacă, mai des, sub forme corupte (ms. 108, 410^{r}; ms. 1469, 397^{r} (*chison*), ms. 1070, 511^{r} – *chirson*), cu excepţia, din nou, a copiei muntene din 1736, unde este substituit prin *dajde*;

cumpătareţ „om care ştie să îndrume, să sfătuiască, să decidă etc.” ← *cumpăta*: *om harnic şi viteaz, bun şi îndrăzneţ a fi cap şi cumpătareţ oştilor şi împărăţâei* (ms. 3517, 358^{v}; ms. 86, 276^{v}). Derivatul există şi în manuscrise mai noi (ms. 108, 245^{r}; ms. 1469, 240^{r}; ms. 1070, 308^{v}), cu excepţia aceluiaşi ms. 2757, al cărui copist îl substituie prin *cumpătător* (297^{v});

destrămţată „ruptă, zdrenţuită” ←**destrămţa* ← *strămţa* ← *stramţă* = *zdreanţă*: *de-ţ(i) va fi credinţa păgână şi destrămţată, Domnul Dumnădzău de sârg*

[7] Mihăilă, ed. Moxa, p. 181.

să facă plată (ms. 3517, 544^{v}; ms. 86, 405^{v}). În copii moldoveneşti din 1707 şi 1732 este utilizat verbul *strămța* (ms. 108, 392^{v}; ms. 1469, 381^{v}), de asemenea inexistent în dicţionarele limbii române, în timp ce copiştii munteni substituie cuvântul (*de nu-ț va fi credința curată*, ms. 2757, 459^{r}; *de-ț va fi credința păgână şi de strâmbătate*, ms. 1070, 488^{v});

domestih „ofiţer al gărzii, la Bizanţ” < mgr., ngr. *δομέστικος* < lat. *domesticus*: *un boier pre anume Costantin, ce-i era boiariia de să dzâcea domestih de şcoale* (ms. 3517, 428^{r}; ms. 86, 333$^{r–v}$). Aici este vorba, după cum vedem, de *domestihul de şcoale* (< mgr., ngr. *δομέστικος τῶν σχολῶν* < lat. *domesticus scholae*), care era, de fapt, un înalt ofiţer, un fel de comandant de divizie (Sophocles, GL, I, p. 392; Lampe, PGL, p. 380). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 380), cuvântul apare în toate copiile pe care le-am examinat, de fiecare dată în variantă corectă (ms. 108, 293^{v}; ms. 1469, 286^{v}; ms. 2757, 352^{r}; ms. 1070, 368^{r});

ermice „emir” – probabil după ngr. *ερ(η)μικός* „(om) care trăieşte izolat, pustnic”: *să féce un améstec foarte mare întru persî căce că nu avea cap unul să le fie mai mare. Şi trimisésă persâi să aducă pre un ermice să-l puie să fie cap persâlor ... oblicind acesta, şah Ismail, că vor să aducă pre acel ermice, s-au rădicat cu oamenii casâi lui* (ms. 3517, 506^{r}; ms. 86, 382^{r}). Corespunde lui *εμιρτζέ* (< *εμίρης* „emir”) din originalul grecesc (KNS, p. 454) şi a fost redat astfel, fie de către traducător, fie de către un copist (poate sub influenţa cuvântului grecesc pe care l-am menţionat). Apare şi în unele copii de mai târziu (ms. 108, 361^{v}; ms. 1469, 352^{r}; ms. 2757, 423^{r}), în timp ce în copia din ms. 1070 este substituit prin *emir* (449^{r});

gâltan, gâtlan „strâmtoare” < rom. **gâlt* (< v.sl. **гълтъ*) + *-an*: *pren mijlocul Crâmului, pre la Bahcé Sarai ..., la strămtoaré Danei ... că acolé este un gâtlan strâmt, cum ar hi un drum prin stânce de piiatră, de intră şi ies corabiile ..., până a ieşi la larg, veni pân-împotriva Ţarigradului, preste gâltanul mării, la Scutari ... ieşisă împăratul preste gâltanul mării la primblare* (ms. 3517, 469^{r}; ms. 86, 358^{v}, 381^{r}). În toate cele trei situaţii cuvântul este utilizat cu sensul figurat de „strâmtoare”: *Dana*, devenită *Baluclava*, din Crimeea, în primul caz, *Bosforul*, în ultimele două, sens care corespunde aceluia al grecescului *στένωμα* din original (KNS, p. 306, 418). Posibilitatea folosirii sale cu această semnificaţie nu este menţionată în dicţionarele limbii române. Pentru traducător, era un cuvânt la îndemână, căci în altă parte îl foloseşte cu sensul propriu (*bucatele îndulcesc numai gura şi gâtlanul*, ms. 86, 441^{v}). În traducerea *Istoriilor lui Herodot*, atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu), păstrată într-o singură copie, din anul 1816, se află în aceeaşi situaţie termenul înrudit *gât*, folosit însă acolo cu sensul figurat de „istm” (pentru *ισθμός* din original; a se vedea ms. rom. 3499 BAR, 38^{v}, 237^{v} etc. şi *Herodote* I, p. 174; VII, p. 232 etc.).

În cazul de față, când avem la dispoziție mai multe copii, putem observa că soluția propusă, după cât se pare, de traducător şi reluată în manuscrisele cele mai vechi, este arareori acceptată de copiştii de mai târziu (ms. 1070, 447^{v}). De obicei, *gâltan* (*gâtlan*) ajunge să fie redat prin *boaz* (< tc. *boğaz* „idem”; ms. 108, 360^{r}; ms. 1469, 351^{r}; ms. 2757, 422^{r});

ierosâl < ngr. *ἱερόσυλος* „profanator”: *luă plată de la Dumn[e]dzău ca un ierosâl, adecă ca un fur de svânta besérecă* (ms. 3517, 354^{r}; ms. 86, 274^{r}). Ceva mai devreme, în 1645, a putut fi atestat, în *Pravila* lui Vasile Lupu, derivatul *ierosilie* (DA II, 1, p. 455). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 332), termenul este glosat prin *fur*, care, în unele copii de mai târziu, îl înlocuieşte (în ms. 108, 243^{r} şi 1469, 238^{r} apare numai *fur*). Cum în Muntenia *fur* nu mai era un cuvânt obişnuit, în copiile de aici întâlnim fie o formă coruptă, *eresil* (ms. 1070, 305^{v}), fie un alt înlocuitor, *eretic* (ms. 2757, 294^{v}–295^{r});

imaret < tc. *imaret* „zidire binecuvântată”: *şi-l îngropară la imaretiul ce-l făcusă el, adecă megit* (ms. 3517, 516^{r}; ms. 86, 387^{v}). Cuvântul a existat şi în alte limbi balcanice (bg., sb. *imaret* „operă (construcție) de binefacere”, BER II, p. 70; Skok, ERHSJ, I, p. 716). La noi, unde prezența islamului a fost mai redusă, provine, în acest caz, din originalul grecesc (KNS, p. 463). Primii copişti l-au transcris corect, dar mai târziu a fost redat fie printr-o variantă coruptă (*emaret*, ms. 1070, 458^{r}), fie prin termenul cu ajutorul căruia fusese explicat cândva de către traducător (*mecet*, ms. 108, 369^{r}; ms. 1469, 358^{r}; ms. 2757, 431^{r});

iperifanie < ngr. *ὑπερηφάνεια* „mândrie; aroganță; înfumurare”: *Dumnedzău nu l-au mai putut răbda pentru iperifaniia lui, adică pentru văznosâré, ce, venind de la vânat, l-au detunat şi căzu de pre cal* (ms. 3517, 454^{r}; ms. 86, 347^{r}). Traducătorul explică termenul grecesc printr-un slavonism, ceva mai bine cunoscut în epocă (verbul *văznosi* = *văznesi* „a se semeți” a putut fi atestat în 1688, în *Biblia* dela Bucureşti, DLR, XIII, 1, p. 177). Copiştii de mai târziu încearcă să redea cuvântul grecesc (*eperifanie*, ms. 1070, 398^{v}), folosesc slavonismul dat ca explicație mai demult (ms. 108, 319^{v}), dar, cel mai adesea, apelează la sinonime cunoscute (*înălțare*, ms. 1469, 312^{v}; *trufie*, ms. 2757, 379^{r});

îndovleți „a înzestra; a face să prospere” ← *dovleți* ← *dovlet*: *pre mulți preuți săraci au întărit de i-au îndovlețât* (ms. 3517, 443^{r}; ms. 86, 330^{r}). În altă parte este folosit *dovlétii* „nobili” (ms. 86, 281^{v}), la a cărui origine se află tc. *devlet, dovlet* „stat; imperiu”, dar şi „fericire; bunăstare” (cf. şi bg. (înv. dial.) *довлет*, în expresia *на довлет дръжа* „a se îngriji de cineva”, BER, I, p. 404). Dacă primul cuvânt a mai putut fi atestat, în 1652, în *Îndreptarea legii* (TDRG^{3}, II, p. 91), derivatul verbal, creat pe teren românesc, nu a mai fost atestat în altă parte. Este utilizat şi în copii mai noi (ms. 108, 308^{v}; ms. 1469, 301^{v}; ms. 1070, 385^{r}); doar în ms. 2757 a fost înlocuit, prin sinonimul *i-au îmbogățit* (367^{v});

întradă < ngr. *εντράδα, ιντράδα* „venit” < ven. *entrada* = it. *entrata* (fig.) „încasare, venit”, Kriaras, LMEDG, VI, p. 77): *şedea dascalul acela în casă împărăteşti, aproape de Svânta Sofiia şi avea întradă, adecă leafă mare şi obroc de la împărăţâe* (ms. 3517, 338^{v}; ms. 86, 263^{r}). Explicat printr-un sinonim de proveniență orientală, bine cunoscut şi astăzi (*leafă* < tc. *ulûfe*), omis în copiile de mai târziu, unde rămâne doar sinonimul, iar slavul *obroc* este înlocuit prin maghiarul *mirtic, mertic* (*avea leafă mare şi mirtic de la împărăție*, ms. 108, 233^{r}; ms. 1469, 228$^{r–v}$; ms. 2757, 281^{v}; ms. 1070, 292^{v}), *întradă* face parte dintr-o categorie aparte de neologisme, de origine venețiană, ajunse în limba română prin filieră greacă, datorită traducerilor celor două cronici universale apărute la Veneția în prima jumătate a secolului al XVII-lea;

malamă „aur”, „metal prelucrat” < ngr. *μάλαμα* = *μάλαγμα* „aur”, „metal prelucrat”: *ş-au luat stâlpii cei de malamă, poleiț(i) cu aur, făcuț(i) de Solomon ... uşile-i sunt de malamă galbână, foarte frumoasă…adusără chipul lui Iustiniian împăratul, vărsat de mala(a)mă galbână ... mai luat-au şi caii cei de mala(a)mă galbână şi coronele ce-au fost lăsat împărațâi Svintei Sofiei* (ms. 3517, 107^{r}, 460^{r}; ms 86, 99^{r}, 162^{v}, 222^{v}, 352^{r}). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 308), utilizat în mai multe rânduri, fără a fi glosat vreodată, cuvântul apare numai în manuscrise din Moldova (a se vedea, în afara celor două, deja menționate, ms. 108, 91^{r}, 325^{r}; ms. 1469, 85^{r}, 318^{r}), pe când copiştii munteni îl substituie prin *alamă* (ms. 2757, 385^{r}; ms. 1070, 406^{r});

măgărareț „păzitor de măgari” ← *măgărar* „idem”: *fostu-i-au naşterea de la Isavriia, om de oameni proşti şi de gios; ş-au fost măgărareț, de păştea măgarii Isavriei* (ms. 3517, 325^{v}–326^{r}; ms. 86, 254^{v}). Vorbind despre împăratul bizantin *iconoboreț* (= iconoclast) Leon Isavrul (= Leon III Isauricul, 717–741), cronograful aminteşte acest detaliu al biografiei sale umile, numindu-l apoi chiar *Leon Măgărarețul şi Iconoborețul* (ms. 86, 267^{v}). Dacă *măgărar*, utilizat de asemenea în acest context (ms. 86, 255^{r}), există în DLR, cu mențiunea „rar”, atestat în 1870 (VI, p. 219), *măgărareț* nu a fost încă înregistrat în dicționare. Copiştii de mai târziu acceptă, în general, acest derivat (ms. 108, 224^{r}; ms. 1469, 220^{r}; ms. 2757, 270^{r}; în ms. 1070, 282^{r}: *măgăreț*);

măghistrie „titlul nobiliar sau rangul demnitarului bizantin numit *maghistru*”: *împăratul, dacă-l vădzu pre Roman ..., foarte-i păru bine şi-l primi bucuros şi-l dărui bini şi-l boieri cu măghistriia* (ms. 3517, 441^{v}; ms. 86, 328^{v}). Alt derivat creat pe teren românesc, de această dată, după modelul *dascăl – dăscălie, hatman – hătmănie* etc. Îl regăsim numai în manuscrise din Moldova (ms. 108, 306^{v}; ms. 1469, 299^{v}). În cele două manuscrise muntene este substituit (*şi l-au dăruit cu boierie de l-au făcut maghistru*, ms. 2757, 366^{r}) sau omis (ms. 1070, 383^{v});

mor „maur” < ngr. *Μόρος* < it. *Moro* < lat. med. *Maurus* (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *un moru, adecă un arap de cei negri, ci-au fost subaş pre un*

sat ... morii, adecă oastea neagră, i-au plecat şi pre aceştia după voia lui (ms. 3517, 510^{v}, 512^{r}; ms. 86, 384^{v}, 385^{v}). Un alt cuvânt de proveniență italiană, care a ajuns în limba română prin traducerile cronografelor neogreceşti veneţiene. Preluat din original (KNS, p. 458), este glosat de fiecare dată. Copiştii din secolul al XVIII-lea folosesc cel mai adesea glosa (*un (h)arap de cei negri*, ms. 108, 364^{v}; ms. 1469; 355^{r}; ms. 2757, 426^{v}). Îl regăsim totuşi în copia munteană din 1758, chiar în variantă italiană (*moro*, ms. 1070, 426^{v});

moraiți (pl.) „greci originari din Morea (Peloponez)" – cf. ngr. *Μοραΐτης* „idem" (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *Țara Peloponisul, carea să chiamă Morea, de unde sunt grecii moraiții* (ms. 3517, 476^{r}; ms. 86, 363^{r}). Derivatul a fost creat de traducător, desigur după modelul celui grecesc. Mai înainte, el mersese încă şi mai departe, utilizând pe *Moraiț(i)* ca toponim, în loc de *Morea = Peloponez* (cum am spune, de pildă, *la munteni*, în loc de *în Muntenia*): *la Peloponis, adecă la Moraiț(i), ce iaste țară grecească mare* (ms. 3517, 400^{r}; ms. 86, 304^{v}; ms. 108, 272^{r}; ms. 1469, 266^{r}; ms. 2757, 329^{r}; ms. 1070, 342^{r}: *moraeți*). În mod paradoxal, utilizarea cuvântului ca adjectiv, în sintagma *grecii moraiți*, a avut mai puțin succes: o regăsim în secolul al XVIII-lea doar în copiile muntene (ms. 2757, 398^{v}; ms. 1070, 421^{r}: *grecii moraeții*), nu şi în cele moldoveneşti, unde sintagma este omisă (ms. 108, 338^{r}; ms. 1469, 330^{r});

orgănar „cântăreț din liră sau harpă" ← *organ* „liră, harpă": *dacă să îmbăta* [împăratul Nero – n.n., D.M.], *el lua surlarii şi trâmbicérii şi alăutarii şi toți orgănarii şi să ducea noaptea pre la curve şi pre la crâşme* (ms. 3517, 157^{r}; ms. 86, 136^{v}). În DLR (VII, 2, p. 297) este înregistrat numai derivatul *orgănaş*, atestat în 1825, cu sensul mai nou, „organist". Cel pe care l-am atestat aici, în Moldova, la jumătatea secolului al XVII-lea, poate fi întâlnit mai târziu tot în manuscrise moldoveneşti (ms. 108, 125^{r}; ms. 1469, 121^{r}), pe când în manuscrisele muntene este fie eliminat (ms. 2757, 138^{r}), fie substituit prin *zurnar* „cântăreț din zurnă" ← *zurnă* „instrument de suflat" (< tc. *zurna* „idem"), derivat, de asemenea, inexistent în DLR;

osprii (pl. *tantum*) < ngr. *ὄσπριο(ν)* „bob; boabe": *ş-au dat locul şi mărirea Isaf lui Iacov numai pentru o strachină de bucate de osprii, cum s-ar dzâce linte ... făcu stolnicul pre cuvintele lor şi le aducea osprii şi legumi de mânca* (ms. 3517, 17^{v}; ms. 86, 35^{v}, 94^{v}). Cuvântul este glosat la prima utilizare, într-un context pe care-l regăsim, cu explicație cu tot, şi în copiile din 1707, 1732 şi 1758 (ms. 108, 33^{r}; ms. 1469, 27^{r}; ms. 1070, 25^{v}). Nu există în copia din 1736 (ms. 2757, 27^{v});

pachilă – probabil, după ngr. *παχυλός* (ironic) „mare; deştept" < *παχύς* „gras; îmbuibat": *iar pachila de împărat, ca un om nechitit la trébe ca acéstea, nu ş-au luat sama că-i scrie Elerih otrăvit şi cu vicleşug* (ms. 3517, 352^{r}; ms. 86, 272^{v}). Înrudit, poate, cu ar. *păhnie* „iesle" (DDA, p. 953), cuvântul nu a fost

împrumutat din original (KNS, p. 331). Prezent, după cum se vede, în cele mai vechi copii moldoveneşti, dar nu şi în cele din 1707 şi 1732 (ms. 108, 241^{v}; ms. 1469, 236^{v}), reapare, exact în aceeaşi sintagmă, în manuscrisele muntene (*pachila de împărat*, ms. 2757, 293^{r}; ms. 1070, 303^{r});

papiia < mgr., ngr. *παπίας* „ofiţer din garda palatului împăraţilor bizantini” (Sophocles, GL, 2, p. 839): *pusésă şi slujitori de-l păzâia şi pentru mai mare credinţa, pus-au şi pe un credincios den casa împăratului ce să dzâcea papiia, adecă vornic de casă ... să vadză au străjuiaşte papiia pre Mihail bine ... papiia şedea deştept de-l păzâie ... păzéşte bine papiia pre Mihail ... papiia au fost zărit pre împăratul ... ceru Mihail de la papiia hărtie şi călămări* (ms. 3517, 362^{r}; ms. 86, 286^{v}–287^{r}). În copia din 1620 a *Cronografului* atribuit lui Mihail Moxa cuvântul este folosit în acelaşi context, în capitolul despre împăratul bizantin Leon V Armeanul (813–820), fiind explicat la prima apariţie (din cele numai două), când copistul îl transcrie greşit, dar nu prin *vornic de casă*, ci prin *postelnic*[8]. Şi aici, ca şi acolo, provine din originalul traducerii (KNS, p. 343). Îl regăsim, în toate cazurile, şi în copiile din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 254^{r}; ms. 1469, 249^{r}; ms. 2757, 308^{v}; ms. 1070, 319^{v});

pelatic – cf. mgr. *πέλεκυς* „securis” (Sophocles, GL, 2, p. 869), mgr. *πελέκι* (= *πέλεκυς*), *πελεκητής* „cioplitor”: *să slobodzî după lup, ţâind în mâna lui pelaticul cel împărătescu de voivodzâie. Şi cumu-l agiunsă, cum aruncă cu pelaticul în lup de-l zbură giumătate de cap şi nu să mai mişcă lupul de acolea* (ms. 3517, 405^{r}; ms. 86, 308^{r}). Utilizat aici cu un sens special, care priveşte simbolurile puterii împăraţilor bizantini, la fel ca în original (*το πελατίκω τῆ̃ Βασιλέως*, KNS, p. 366), cuvântul, neglosat de traducător, este preluat, în ambele cazuri, de copişti (a se vedea şi ms. 108, 275^{r}; ms. 1469, 269^{r}; ms. 2757, 332^{v}; ms. 1070, 345^{v}: *peletic*);

preposit „demnitar bizantin (mai mare peste garda de eunuci a împăratului)” < mgr., ngr. *πραιπόσιτος* < lat. *praepositus* „şef, superior, ofiţer” *au chemat pre un boiariu credincios al său, anume prepositu, şi-i spusă acel vis ... iară prepositu încă începu a spune către împăratul un vis ... i-au spus împăratul visul său şi au spus şi preposâtu al său ...aşijderea şi preposit încă au murit* (ms. 86, 214$^{r–v}$). Termenul este utilizat şi de Dosoftei, în *Viaţa şi petrécerea svinţilor* (242^{v}, 28 decembrie; 70^{v}, 16 februarie etc.);

protostrator „demnitar bizantin (mai mare peste membrii gărzii imperiale răspunzători de cai)” < mgr., ngr. *πρωτοστράτωρ* ← *στράτωρ* < lat. *strator* „cel

[8] Al Mareş, *Note filologice pe marginea Cronografului lui Moxa*, în „Limba română”, XXXIV (1985), nr. 3, p. 210–211 şi în vol. *Scriere şi cultură românească veche*, Bucureşti, 2005, p. 447–448; a se vedea şi Mihăilă, ed. Moxa, p. 175 (99^{v}), 176 (100^{r}).

care ajuta pe cavaler să încalece calul; scutier" (Sophocles, GL, 2,p. 959, 1015; Lampe, PGL, p. 1201, 1264): *unul ce să menisă să fie protostrator, adecă sărdariu, acelui Costandin ce să rădicasă împărat* (ms. 3517, 428$^{r–v}$; ms. 86, 333^{v}). Existând explicația traducătorului, dată printr-un aproximativ echivalent autohton, copiștii moldoveni din 1707 şi 1732 procedează, ca de cele mai multe ori în astfel de cazuri, transcriindu-l doar pe acesta din urmă: *unul ce să meniia / menie[a] să fie sărdariu (sardar)*, ms. 108, 294^{r}; ms. 1469, 287^{r}. Copiștii munteni rămân mai aproape de vechile manuscrise din secolul al XVII-lea, dar consideră util să precizeze domeniul: *protostrator de oşti (piste oşti), adecă sărdari(u)* (ms. 2757, 352^{v}; ms. 1070, 368^{v}). Ca şi alți termeni bizantini din această categorie, provine din originalul grecesc (KNS, p. 380);

sandecos, sandâcos „rău intenționat" ← *sandec, sandâc* „intenție" (cf. magh. *szándékos* „intenționat; premeditat" (← *szándék* „intenție; gând"): *la mânie era sandecos şi-ndelungători şi la toată firea lui, de tot om rău ... împăratul, fiind om mânios şi sandâcos, de-[a] pururea tot era scârbit* (ms. 3517, 316^{v}; ms. 86, 248^{v}). În DLR (X, 1, p. 70) există numai *sandâc* „intenție", atestat în 1564, în *Molitvenicul* lui Coresi şi în 1581, în *Pravila* ritorului Lucaci. Derivatul este prezent chiar şi într-o copie munteană din secolul al XVIII-lea (ms. 2757, 263^{r}), precum şi în cele două copii moldoveneşti (*sandic*, ms. 108, 218^{v}; ms. 1469, 214^{v}). Autorul copiei muntene din 1758 („Costandin, săidăcariul cel bătrân, feciorul popii Ioanichie ot Mogoşoaia", f. 549^{v}) face însă dovada clară că nu cunoaşte acest cuvânt, pe care-l asociază în mod eronat cu *adânc(os)*: *la mânie era adânc şi îndălungător ... împăratul fiind om mânios şi adâncos* (ms. 1070, 274^{v});

sătiresău < ngr. *σιτηρέσιο(ν)* „rație zilnică": *i-au dat împăratul sătiresău, adecă venit de hrana lui, şi leafă, şi obroaci*, ms. 3517, 488^{r}; ms. 86, 370^{v}). Cuvânt preluat de traducător din originalul grecesc (KNS, p. 437), păstrat în copii din secolul al XVII-lea, dar substituit în copii mai noi, unde, ca şi în alte cazuri de acest fel, fie rămâne doar sinonimul care fusese dat ca explicație de către traducător (*împăratul iarăşi i-au dat vinit de hrana lui, şi leafă, şi tainuri*, ms. 108, 347^{v}; ms. 1469, 333^{r}), fie se caută un alt sinonim (*i-au dat mertic pentru hrana lui*, ms. 2757, 408^{v}). Numai copistul manuscrisului muntean din 1758 încearcă să transcrie acest cuvânt (*i-au dat împăratul sătires, adică venit de hrana lui, şi leafă, şi mertic*, ms. 1070, 432^{r}). De notat, înlocuirea, în toate cele patru copii de după 1700, a slavonului *obroc*;

schimită „creată; formată" ← *schimă*, poate după ngr. *σχηματίζω* „a crea; a forma": *aicea dzacu eu, cea de trei ori ocainică, care am fost schimită de doi împărați, fata lui Tiverie împărat şi împărăteasa lui Mavrichie împărat* (ms. 3517, 294^{r}; ms. 86, 234^{r}). În original se spune: *στεμμαθυή από δυό Βασιλεῖς* (KNS, p. 291), adică „încoronată de doi împărați". Traducătorul a creat acest cuvânt,

pornind, probabil, de la *schimă* „haină (tagmă) călugărească (monahală)", atestat în epocă la Dosoftei, în *Viaţa şi petrécerea svinţilor* (DLR, X, 1, p. 334). Îl regăsim şi în copiile moldoveneşti din 1707 şi 1732 (ms. 108, 205^{r}; ms. 1469, 202^{r}), dar şi în copia munteană din 1736 (ms. 2757, 246^{r}). În cealaltă copie munteană, din 1758, este substituit, în mod inadecvat, prin slavul *primeni* (*am fost premenită de 2 împăraţi*, ms. 1070, 258^{r});

slătinar ← *slatină* „salină": *slătinarii, carii era ispravnicii sării, să agiunsără cu Dimitrie despot şi tăgăduiră banii sării, ce era venitul împărătesc pre giumătate, că-i furară şi-i împărţâră cu Dimitrie despot* (ms. 3517, 487^{v}–488^{r}; ms. 86, 370^{v}). Creat pe teren românesc, sub influenţa documentelor slavo-române, de unde provine *slatină*, cuvântul a fost utilizat ca sinonim al lui *sărar*. Apare şi în copii mai noi ale aşa-numitului „Cronograf Danovici" (ms. 108, 347^{r}; ms. 1469, 338^{v}; ms. 1070, 431^{v});

stipiot – probabil înrudit cu ngr. *στύπ(π)ινος* (fig.) „fără putere"; „onorific": *învaţă împăratul de marsă patriiarhul şi Mihail, patrichiul cel mare, stipiot, şi Ioan, boiariul cel de tainǎ, ce-i dzâcea misticos*, ms. 3517, 430^{r}; ms. 86, 335^{r}). Atât *stipiot*, cât şi *misticos* (< mgr., ngr. *μυστικός* = *secretarius*) provin din originalul grecesc (KNS, p. 382). Există şi în unele copii de mai târziu (ms. 108, 235^{v}; ms. 1469, 288^{v});

stratigopul „prefectul şi comandantul militar al capitalei Imperiului Bizantin": *trimisă împăratul pre stratigopul de-i bătu şi-i tăie ... şi-i cuprinsără pre toţ în Ţarigrad* (ms. 3517, 460^{v}; ms. 86, 352^{v}). Cuvânt provenit, de asemenea, din originalul grecesc (ngr. *στρατηγόπουλλος* ← mgr., ngr. *στρατηγός*; KNS, p. 409), care poate fi regăsit atât în copiile moldoveneşti din 1707 şi 1732 (ms. 108, 326^{r}; ms. 1469, 318^{v}), cât şi în cele muntene din 1732 şi 1758 (ms. 2757, 385^{v}; ms. 1070, 407^{r});

techea „mănăstire de călugări musulmani" < tc. *tekké* „idem" (cf. ar. *tiké, teké*, sb. *tékija*, bg. *teké*, ngr. *τεκές* „idem"): *avea ei* [o populaţie din Persia] *techea, adecă metoh de închinat, şi sate avea multe* (ms. 3517, 506^{r}; ms. 86, 381^{v}). Termen din domeniul islamului, mai bine cunoscut, ca şi *imaret*, în limbi de la sud de Dunăre, provine, în cazul de faţă, din originalul grecesc (KNS, p. 454). În secolul al XVIII-lea îl mai regăsim doar în copiile muntene (*techea, techia*, ms. 2757, 423^{r}; *techiia*, ms. 1070, 448^{v}). Copiştii moldoveni preferă să utilizeze cuvântul *metoh* (< slavon *метохъ*, ngr. *μετόχι*), pe care-l reţin din explicaţia dată de traducător pentru *techea* (ms. 108, 361^{r}; ms. 1469, 352^{r});

tetraod „cele patru cântări" < ngr. *τετραώδιον* „idem": *au săvârşit* [Marco duhovnicul] *tetraodul, nu triodul, cum am dzâce cetvârtopeasneţul* (ms. 3517, 422^{v}; ms. 86, 320^{v}). De observat că explicarea compusului grecesc se face prin

echivalentul slavon. La fel se întâmplă şi în copiile din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (ms. 108, 288^{r}; ms. 1469, 281^{v}; ms. 2757, 346^{v}; ms. 1070, 362^{v});

ţéstilişte ← *ţeastă* „carapace (capac)” + *-ilişte* (= *-elişte*): *să acopere o ţéstilişte pre deasupra chivotului* (ms. 3517, 561^{r}; ms. 86, 417^{v}). Derivat creat cu ajutorul unui sufix slavon (eventual, sub influenţa unui model slavon), pe care copiştii manuscriselor moldoveneşti din 1707 şi 1732 evită să-l mai folosească (*să acopere pe deasupra chivotului*, ms. 108, 407^{r}; ms. 1469, 392^{r}). Apare, în schimb, în copiile muntene, sub aceeaşi variantă (notată însă marginal de către copistul manuscrisului 2757 (475^{v}); în text este lăsat un spaţiu liber), ori sub varianta *ţéstileşti* (în ms. 1070, 507^{r});

vasâlopator < ngr. *βασιλοπάτορ*: *vasâlopator, cum am dzâce părinte de împăraţi* (ms. 3517, 429^{r}; ms. 86, 334^{v}). Un alt compus, de această dată preluat din originalul grecesc (KNS, p. 381), dar explicat prin traducerea în limba română a celor două elemente care-l alcătuiesc (nemaifiind vorba, ca în cazul lui *tetraod*, de un termen din domeniul cultului ortodox). Poate fi întâlnit şi în unele copii din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 295^{r}; ms. 1469, 287^{v}; ms. 2757, 353^{v}). Autorul copiei muntene din 1758 se încumetă să-i dea o nostimă interpretare personală: *şi-l făcu credincios la toate, în casă şi pre afară* (ms. 1070, 369^{r}).

3. Nu putem încheia această trecere în revistă, fără câteva consideraţii generale, privitoare la cuvintele discutate până acum.

În condiţiile în care nu am avut în vedere cazurile de prime atestări (anterioare faţă de cele menţionate în dicţionare) şi nici slavonismele, care, după cum am anunţat la început, vor face obiectul unor prezentări separate, două categorii, derivatele româneşti şi împrumuturile din greacă (de obicei, provenite din original), acoperă, aproape în întregime, fondul lexical prezentat.

Derivatele pe teren românesc au la origine, uneori, neologisme greceşti (*ambăcar, africhian, măghistrie, moraiţi* (pl.), *orgănar, schimită*) sau un cuvânt turcesc (*îndovleţi* ← *dovlet* = *devlet*), la vremea respectivă, în fond, tot un neologism, alteori cuvinte mai vechi, în special regionalisme (*cumpătareţ, măgărareţ, sandecos (sandâcos), slătinar, ţéstilişte*).

Ar mai fi de amintit *băiaţi* (pl.) (= *băieţi*), ca variantă regională, utilă pentru explicarea formării cuvântului (← *băia* ← *baie*) şi *gâltan* (*gâtlan*), pentru sensul figurat („strâmtoare”) pe care înţelege să i-l dea, în acest caz, traducătorul.

În privinţa împrumuturilor neogreceşti, putem distinge, de asemenea, mai multe categorii:

– cuvinte neogreceşti propriu-zise: *achefali* (pl.), *catadisă* (pl.), *ierosâl, iperifanie, malamă, osprii* (pl. tant.), *pachilă, papiia, pelatic, tetraod, vasâlopator*;

– cuvinte neogreceşti de proveniență latină (prin mediogreacă): *bail, candilar, chentinar, domestic, chinson, preposit, protostrator* (al doilea termen al compusului), *stratig*;

– cuvinte neogreceşti de proveniență venețiană: *ambac, întradă, mor*.

Dacă exemplelor ilustrând ultimele două categorii, le adăugăm pe cele asupra cărora am tras atenția cu alte prilejuri (*ambasador, bantieră, bastard, caduc* (*boală de* ~ „epilepsie"), *conte, cursar* (= *corsar*) *dux* (= *duce*), *general, mamuluc* (= *mameluc*), *marchez, monedă, pact, pălărie, tesaur* etc.)[9], înțelegem că, prin astfel de traduceri, limba greacă modernă însemna atunci o punte de legătură nu numai cu moştenirea Bizanțului (incluzând componenta sa latină), ci şi cu Occidentul romanic, în cazul de față, venețian, unde exilul grecesc îşi aflase, în secolul al XVII-lea, principalul centru de manifestare.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

BER	=	*Български етимологичен речник*, 1–5 (*а – пускам*), Sofia, 1971–1996.
DA	=	Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DDA	=	Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general şi etimologic*). Ediția a doua augmentată, Bucureşti, 1974.
DÎLR	=	Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, 1992.
DLR	=	Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–
Hérodote, I	=	Hérodote, *Histoires*. Livre I. Texte établi et traduit par Ph. – E. Legrand. Cinquième tirage revu et corrigé. Société d'Edition „Les Belles Lettres", Paris, 1970.
Kigalas, NS, KNS	=	Matei Kigalas, *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν* ..., Veneția, 1650.
Kriaras, LMEDG	=	Emmanuil Kriaras, *Λεξικό τῆς Μεσαίωνικης ελληνικής δημώδους γραμματείας*, 1–9, Salonic, 1968–1985.
Kriaras, ELMEDG	=	I. N. Kazazis, T. A. Karapastis, *Επιτομί τοῦ Λεξικόυ τῆς Μεσαίωνικης ελληνικής δημώδους γραμματείας* 1100–1669 τοῦ Εμμανουήλ Κριαρά, I–II, Salonic, 2001–2003.
Lampe, PGL	=	G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1972.
LLP	=	*Lexicon linguae palaeoslovenicae (Slovnik jazyka staroslověnského*), Praga, 1958.
Mihăilă, ed. Moxa	=	Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, 1989.

[9] A se vedea, în afara celor discutate în lucrările menționate în nota 1, alte exemple de acest fel, în capitolul *Neologisme latineşti şi greceşti anterioare față de cele mai vechi mențiuni din* ***Dicționarul limbii române*** (DA, DLR), din volumul *Contribuții etimologice şi lexicale* (Etymologica 19), Bucureşti, 2005, p. 131–155.

Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*. Rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke. Collaborateur Valentin Putanec, I–IV, Zagreb, 1971–1974.

Sophocles, GL = E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods* (from B. C. 146 to A. D. 1100), I–II, New York, Frederick Ungar Publishing Co. (f.a.).

TDRG^2 = H. Tiktin, *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. 2, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, I–III, Wiesbaden, 1986–1989.

Ursu, IL = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, I–II, Iaşi, 2004–2006.

D'AUTRES ÉLÉMENTS INCONNUS (TERMES, VARIANTES, ACCEPTIONS) CONCERNANT LE LEXIQUE DU „CHRONOGRAPHE DANOVICI"

(Résumé)

Ce n'est pas dans le domaine historique qu'on doit chercher avant tout les mérites des versions roumaines de cette chronique universelle de tradition byzantine, mélange d'histoire biblique et laïque, de légendes, croyances, superstitions et tant d'autres du même genre.

Traduite en roumain au cours des premières trois décennies de la seconde moitié du XVII-ème siècle, principalement, d'après *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν* ... de Mattheos Kigalas (Venise, 1650), devenue ici, malgré les dimensions des manuscrits qui la renfermaient (400–500 f., *in folio*), la plus populaire parmi d'autres écrits similaires, son rôle a été particulièrement important en ce qui concerne le domaine de la langue: d'une part, sous l'aspect de l'enrichissement de lexique, d'autre part, d'un point de vue regardant l'unité de la langue roumaine (grâce à la diffusion tout à fait remarquable que des dizaines des copies manuscrites de cette chronique ont connu, à travers presque deux siècles, en Moldavie, en Valachie, en Transylvanie).

On peut trouver ci-dessus un nombre de preuves en ce sens, concernant le domaine du vocabulaire, parmi lesquelles il faut remarquer surtout des emprunts comme *ambac, bail, candilar, chentinar, chinson, domestih, intradă, mor, preposit, protostrator* etc., qui, s'ajoutant à ceux que nous avons antérieurement étudiés (*ambasador, bantieră, bastard, caduc (boală de ~), conte, cursar (= corsar), mamaluc (= mameluc), marchez, monedă, pact, pălărie, tesaur* etc.), montrent que, par de pareilles traductions, le grec moderne a représenté à l'époque un moyen de communication non seulement entre l'héritage du Byzance (y compris sa composante latine) et le roumain, mais aussi entre l'Occident roman (vénitien) et la langue roumaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

Maria Dobre

PRECIZĂRI ŞI INTERPRETĂRI ETIMOLOGICE PRIVIND UNELE NUME DE SATE DIN MUNTENIA ŞI OLTENIA

Specificul toponimiei unui anumit teritoriu este profund marcat de configuraţia solului şi de resursele subsolului, în strânsă legătură cu vegetaţia, pe de o parte, iar pe de altă parte, de ocupaţiile, obiceiurile şi tradiţiile localnicilor, de graiul şi onomasticonul local. Nume ca: *Janţu, Muncelu, Picuiu; Baia de Aramă, Baia de Fier; Brădet, Gârniţa; Blidari, Măglaşi, Maialu, Titila, Ududoiu; Circovi, Frumoasele, La Hulă, Pe Hunie* trezesc în mintea cercetătorului imaginea unei aşezări de munte, în cuprinsul căreia cresc conifere sau stejari, că în alte localităţi au fost exploatate zăcăminte de fier şi cupru, că printre ocupaţiile localnicilor unor sate au fost acelea privind tăierea, transportarea şi depozitarea bulgărilor de sare, sau meşteşugitul unor obiecte de uz casnic: *blide,* că idiomul lor face parte din subdialectul muntenesc: *titilă, ududoi*, iar că printre tradiţiile lor sunt unele legate de sărbători religioase: *circovi, sânziene (frumoasele)*, sau de petreceri câmpeneşti: *Maialu*.

Cercetarea onomasticonului local reprezintă şi ea o modalitate de pătrundere în taina toponimelor, dar, în lipsa unor inventare antroponimice exhaustive, apelul la documente, facilitat de indicii de nume ai colecţiilor arhivistice, poate constitui o cale eficientă de explicare mai ales a toponimei istorice.

Dacă în cazul toponimelor minore, formate pe baza unor termeni geografici populari, a unor cuvinte regionale sau toponime, prin derivare şi plurale toponimice, explicaţiile de ordin etimologic sunt obiective, etimoanele antroponimice şi cele exprimate prin aşa-zisele nume de grup – deonomastice, au un grad de relativitate. De aceea, pentru toponimele formate de la nume de grup, s-a optat, în DTRM, să se facă trimitere şi la presupusul etimon îndepărtat, toponim sau antroponim, dar şi aici opţiunile sunt teoretice, în privinţa antroponimelor. Din păcate nici documentele nu ne dau întotdeauna date cu privire la întemeierea unor aşezări umane, numele acestora apărând cu totul întâmplător, cu ocazia unor vânzări / cumpărări ori în judecarea unor litigii: pricini apărute între stăpânii moşiei, fie ei boieri sau mănăstiri şi localnici.

Există însă şi situaţii când cercetarea documentelor ne oferă informaţii legate de întemeietorul / proprietarul unui sat sau al unei moşii, ori date privind formarea acestuia de la numele unei aşezări mai vechi.

Este ceea ce ne-am propus să semnalăm în paginile următoare.

LR, LVII, nr. 2, p. 181–217, Bucureşti, 2008

Albéşti. Antroponimul Albu este foarte frecvent în onomasticonul românesc desemnând oameni obişnuiţi dar şi boieri, sfetnici domneşti, proprietari de moşii pe teritoriul cărora s-au format aşezări umane cu numele: **Albeni, Albeşti, Albu, Albuleşti,** fapt demonstrat de toponimia din Oltenia şi Muntenia. Pe teritoriul Munteniei sunt atestate 16 sate cu numele **Albeşti**, dintre care numai patru au dăinuit de-a lungul secolelor. În DTRO, ca etimon, s-a optat pentru frecventul *nume de grup*, deci: *albeni, albeşti*, fără alte explicaţii. Ca etimon îndepărtat pentru numele de grup *albeşti* care a generat toponimele în discuţie, se face trimitere, în DTRM, la n.p. *Albu* şi toponimul *Alba*, fără să se poată identifica cu precizie etimonul. Apelul la izvoarele istorice ne poate oferi unele indicii. Astfel, într-un document de la 1502 este menţionat un anume *Albu*, spătar din Runcu – Gj, dar satul **Albeni** din Gorj, are atestări încă de la 1486. Pentru un singur sat cu numele **Albeşti**, a. **1520** în c. Bucşani – Il, azi dispărut, se face în acelaşi document o trimitere directă: „Neagoe Basarab voievod întăreşte lui *Albu* frate cu Manciu, şi lui Badiul trei ogoare în **Albeşti**, din partea lui Bunămasă …"(DRH II 383). Să fie acesta actul de naştere al satului ? Este doar o ipoteză.

Alimănéşti, numele unui sat dispărut din c. Ciofrângeni – Ag, menţionat prima dată într-o copie a unui document de la **1581,** cf. DTRM, omiţându-se faptul că o variantă fonetică a aceluiaşi toponim **Alămăneşti** apare la 1515, redactată ca intrare separată în Dicţionar. Forma se repetă şi în documente datate 1684, 1685, **Alămăneşti, hotarul Alămăneştilor**, reţinute, de această dată la articolul **Alimăneşti.** Problema este că tocmai documentul în care apare această primă variantă ne poate oferi cheia etimonului: într-un act emis la 1515, Merişani [Argeş], Neagoe Basarab voievod întăreşte *lui Alăman şi nepoţilor săi ocini la **Alămăneşti***. (DRH II 273).

Aldéni, sat c. Cernăteşti – Bz, (hotarom) **Aldenimu** a. **1532**, **Aldeni,** a. **1577**. Un anume *Aldea cu ceata lui*, din Pârscov, Bz, apare, într-un document al lui Vladislav voievod, la 1523, implicat într-o pricină cu jupăniţa Neacşa pentru o moşie în Cislău (DRH II 420).

Băléşti, numele unui sat dispărut, c. Baia de Fier – Gj, a. **1492**. La 1480, într-un document al lui Basarab cel Tânăr, printre boierii dăruiţi de domn cu moşii în Gorj este şi un anume *Balea* cu fiii săi (DIR XIII-XVI, 166)

Bârtcovéşti, numele unui sat dispărut din c. Baia de Aramă – Mh, a. **1482**. Dacă s-ar fi luat în consideraţie întregul context în care apare toponimul, atunci s-ar fi optat pentru forma **Bratcoveşti**, în consens cu etimonul probabil al acestuia. Astfel, deşi numele satului apare într-o formă **Bârtcoveşti,** într-un act de danie: „Să le fie Clăşneştii toţi şi Bârtcoveştii … ", „boierilor domniei mele jupan *Bârta* Pătru cu fiii lui …", mai departe se adaugă: „pentru că au cumpărat de la *Bratco* …". Şi totuşi, la o analiză mai atentă, toponimul pare derivat de la o construcţie formată prin contaminarea celor două nume implicate în procesul de vânzare – cumpărare: *Bârta* şi *Bratco*, la genitiv: *Bârtcov* „al lui Bârtcov" (DIR XIII–XVI, 179).

Beléţi, sat c. Beleţi – Negreşti –Ag, a. **1526**. Pentru explicarea toponimului, am putea lua în consideraţie un document de la **1520**, care face referire la un *Beleţ,* vânzătorul unui ogor la Ueşti – Ag, azi Oeştii Pământeni c. Corbeni (DRH II, 384).

Bodăiéşti, sat c. Melineşti – Dj. Prima atestare a satului apare într-un act de vânzare a unei moşii în Bodăeşti, din partea lui Stan Bodăescu, la 1560 (DRH V 232).

Brătiánii de la Brădét, numele unui sat dispărut din c. Brăduleț – Ag, a. **1508**, într-un document al lui Mihnea cel Rău, prin care acesta întăreşte lui Neagoe şi fiilor săi, anume *Brătiian* şi Neagoe, ca să le fie la **Brătianii de la Brădet** jumătate, pentru că le este veche şi dreaptă ocină. (DRH II 120).

Călinéşti, sat or. Brezoi – Vl, a. **1575**. Într-un document emis de Alexandru voievod, fiul lui Mircea voievod se menționează: „au cumpărat Dragotă şi Vlad ocină în **Călineşti,** partea lui *Călin* toată, pentru 500 aspri" (DRH VII, 350).

Dăduléşti, numele unui sat dispărut, c. Târguşoru Vechi – Ph, a. **1510**: (hotarul) **Dăduleştilor**, despre care se face referire, trei decenii mai târziu, într-un act de danie al lui Radu voievod: „cinstitului boiarin … jupân Dragomir parte în … **Dăduleşti** … bătrână şi dreaptă a *Dediului* moşie", pierdută de acesta într-o judecată pentru omor: „el au căzut într-o şugubină 'amendă pentru crimă' … şi neavându de unde să plătească, ci şi-au plătit capul lui cu moşia" (DRH IV 167).

Drăghicéşti, sat c. Cosminele – Ph, a. **1538.** Apare într-un act al lui Radu voievod, prin care se confirmă dreptul de proprietate dregătorului domnesc *Drăghici* spătarul şi fratelui său, ca fiind „veche şi dreaptă ocină … dobândită de bunicul lor, *Drăghici* vornicul …" (DRH IV 86).

Giuléşti, numele unui sat dispărut, de pe raza municipiului Bucureşti, pe locul cartierului cu acest nume, a. **1548**, apare într-un act al lui Radu voievod, prin care Stroe din Giuleşti şi fraţii săi cumpără „ocină toată partea lui Giulea" (DRH IV 293).

Rădéşti, sat c. Oporelu – Ot, a. **1561,** apare într-un document al lui Petru voievod, în următoarele contexte:

„Şi iar au cumpărat Radul şi Neagoe ocină în Rădeşti, pentru 770 aspri".

„Şi să stăpânească Radu din ocina pe care au cumpărat-o de la Avram şi de la Neagu trei părţi" (DRH V 255).

Răguléni, numele unui sat dispărut din or. Motru – Gj, a. **1624**, acelaşi cu **satul Răgulii** a. **1559.** Astfel în documentul datat 1559 şi în altul la 1562, se face referire la pricina avută de cetaşii (n.n., M. D.) lui *Răgulea* cu călugării mănăstirii Tismana pentru ocina de la Ploştina, din apropiere: „iar apoi satul **Răgulii** nu s-au lăsat aşa, ci iarăşi au pârât şi înaintea domniei mele că sunt cotropiţi de călugări" (DRH VI 149).

Sitéşti, sat or. Novaci – Gj, a. **1549**, în acelaşi document în care apare şi un probabil erou eponim al aşezării gorjene, într-un act emis de Mircea voievod, fiul lui Radu voievod, prin care Draghiţibă cumpără de la *Sitea* din Siteşti o moşie. (DRH IV 328).

Slivilésti, sat în județul Gorj. Varianta fonetică **Slăvileşti** în care este atestat numele satului la **1465** conduce la etimonul acestuia, într-un act de danie al lui Radu voievod „slugilor domniei mele Vrabeț şi fraților săi … ca să le fie Padeşul de Sus şi de la **Roşia lui Slăveiu** a treia parte … şi din Vădeni jumătate şi **Slăvileşti**" (DRH II 140).

Vrabéți, numele unui sat dispărut din or. Motru – Gj, a. **1487**, poate fi pus în legătură cu un anume *Vrabeț*, care la **1465**, într-un document al lui Radu voievod,

alături de fraţii săi primeşte danie domnească în judeţul Gorj, Padeşul de Sus, din Bujoreşti, Berivoieşti şi Vădeni jumătate (DRH II 140).

Indicii sigure asupra originii toponimelor formate de la nume de grup sunt date de numele mai vechi ale acestora cum ar fi:

Câmpul lui Bálotă, a. **1571**, nume mai vechi al s. **Baloteşti** c. Izvoru Bârzii – Mh, a. **1590**, **Câmpu Fomii** (cf. Foma, variantă a lui Toma, rostit greceşte) a. **1644,** numele vechi al s. **Câmpofeni** c. Arcani – Gj a. **1773**, toponim greu de explicat în lipsa primitivului, având în vedere şi transformările fonetice pe care le-a suferit derivatul.

În cazul altor nume cu etimonul estompat datorită schimbărilor fonetice, toponimele cu etimoane similare aflate în acelaşi areal ne sunt de folos.

Cerşáni, sat c. Suseni – Ag. Formele din documente: (hotarul) Ceresarom a. **1520**, Cereşani a. **1571** şi identificarea satului **Cireşu** c. Căteasca – Ag, în vecinătate, atestat şi el la **1520**, ne conduc la ideea unui sat format prin roire. Deci: *cireşani* < **Cireşu,** forma **Cerşani** fiind mult mai târzie, probabil şi o greşeală a lui Dimitrie Frunzescu, **1872**, preluată apoi pe cale administrativă.

Comoşténi, sat c. Gângiova – Dj. Numele de grup *comoşteni,* dat ca etimon al oiconimului doljean nu ne spune mare lucru asupra eponimului. Trebuie reţinut însă că prima formă atestată este **Comăşteni,** la **1558**, iar pe teritoriul Olteniei sunt două sate cu numele Comăneşti, în Gorj şi Mehedinţi. Prin urmare, **Comăşteni** este o formă sincopată de la *comăneşteni*, un detoponimic desemnând localnici din **Comăneşti**, numele satului gorjean, atestat la **1475** (DIR XVI, III, 87).

Nu odată, lipsa corelării toponimelor în acelaşi areal a dus la interpretări etimologice greşite. Este şi cazul numelui satului mehedinţean **Corzu** c. Bâcleş, explicat în DTRO printr-un antroponim *Corzea.* S-au omis două elemente importante, care ne-ar fi putut duce la o soluţie etimologică adecvată şi anume: prima atestare documentară a satului este cu o formă de plural: **Corzi**, la 1554–1557, 1591, 1619, 1629, 1782. Cam în acelaşi timp cu prima atestare documentară a formei **Corzi** apare şi numele unei moşii pe teritoriul comunei Bâcleşu: **Coardele Drăgoicii**, a. **1556–1557**, iar etimonul ecestui toponim nu are în componenţa sa termenul *coardă* „lăstari de viţă de vie", cum se spune în dicţionar, ci sensul de „măsură agrară", aşa cum reiese din izvoarele istorice. Astfel, într-un document de la 1579, cu referire la un sat vâlcean, se menţionează: „au cumpărat Lăudat cu fratele său o prăjină şi o coardă pentru 30 aspri", „să le fie ocină în Ciorăşti 2 fălci şi o coardă" (DIR XVI, IV 403). Aşadar, un sat a cărui moşie era împărţită pe *corzi* „fâşii de pământ" asemenea sforilor de moşie, aflate în posesia localnicilor, aceasta ar fi imaginea satului **Corzi** în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Orodél, sat c. Orodel – Dj, explicat în DTRO printr-un nume de persoană *Orodel*. O privire mai atentă asupra primei atestări documentare a toponimului: **Horu Dealului,** la **1567** (DIR XVI, III 239), iar la **1735 Horodel**, ne poate duce cu gândul la altă soluţie etimologică, anume o construcţie aglutinată, tautologică, din doi termeni slavi: *hora* şi *deal*, după modelul **Ciorogârla**. Că au existat influenţe ale slavilor de răsărit cu **h** pentru **g** şi în Ţara Românească o dovedeşte numele satului din Giurgiu, **Hulubeşti** a **1587** (DERS) sau **Hora,** numele unei coline din Buzău, menţionată de Iordan **T** p. 37–38, printre sinonimele lui *gora* „munte" sau „deal".

Alteori toponimele conservă termeni al căror sens a dispărut din uz. Astfel, un toponim ca **Spata Hoțului** c. Tismana – Gj, s-ar putea explica prin termenul popular şi învechit *spată*, variantă fonetică pentru *spadă* „sabie" (DEX), nu *spată* „omoplat", şi un determinant substantival *hoț* „haiduc", cât despre sintagma *spata dealului*, întâlnită în terminologia geografică populară, aceasta semnifică „dosul dealului", în care *spată* este o variantă fonetică pentru spate, în accepție geomorfologică.

Ar fi de dorit ca, atunci când se propune un etimon antroponimic, să se încerce identificarea acestuia în spațiu şi timp, dar această dorință este greu de realizat, dacă ne raportăm la un inventar numeros cum este cel din DTRO şi DTRM.

Grija pentru soluții etimologice corecte date toponimelor din lucrarea ce urma să se elaboreze ar fi trebuit să călăuzească cercetătorii încă din faza de excerptare a numelor proprii din documente, fie ele toponime ori antroponime. Să luăm ca exemplu toponimul **BĂNIŞOREANCA**, numele unei moşii din c. Leordeni – Ag, a. **1825** (DTRM) explicat printr-un nume de persoană *Bănişoreanca,* omițându-se informația prețioasă din document: „proprietate a bănişorului Stan" (COTR 69/1).

ABREVIERI

COTR	=	Arhivele Statului, Bucureşti, Fondul Mănăstirea Cotroceni.
DERS	=	Gh. Bolocan (redactor responsabil), *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1981.
DIR XIII–XIV XVI (III, IV)	=	*Documente privind istoria României. B. Țara Românească , veacul XIII, XIV şi XV (1247–1500), veacul XVI, vol. III (1551–1570), vol. IV (1571–-1580),* Bucureşti, 1951–1954.
DEX	=	*Dicționarul explicativ al limbii române,* Bucureşti, 1996.
DRH II, IV, V, VI, VII	=	*Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, Bucureşti, vol. II (1501–1525), 1972, vol. IV (1536–1550), 1981, vol. V (1551–1565), 1983, vol. VI (1566–1570), 1985, vol. VII (1571–1575), 1988.
DTRM	=	*Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, Bucureşti, vol. I (A–B), 2005,vol. II (C–D), 2007.
DTRO	=	*Dicționarul toponimic al României. Oltenia,* Craiova, vol. I (A-B), 1993,vol. II (C-D), 1995, vol. V (O-R), 2004, vol. VI (S-Ț), 2006, vol. VII (U-Z), 2007.
Iordan T.	=	Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

PRÉCISIONS ET INTERPRÉTATIONS ÉTYMOLOGIQUES CONCERNANT CERTAINS NOMS DE VILLAGES DE MUNTÉNIE ET D'OLTÉNIE

(Résumé)

L'article apporte des précisions fondamentées par des documents sur certains noms de villages aux bases déonomastiques comme: *Albeşti, Alimăneşti, Aldeni, Băleşti, Călineşti* etc., d'un côté, mais de l'autre côté propose d'autres solutions étymologiques sur des toponymes comme: *Bănişoreanca, Corzu, Orodel, Spata Hoțului* etc.

Viorica Goicu

NUME DE FAMILIE DE ORIGINE TOPONIMICĂ DIN ȚINUTUL BEIUȘ

1. Cercetarea diacronică a antroponimiei are un rol determinant pentru cunoaşterea evoluției sistemului de denominație personală. Cu ajutorul documentelor istorice pot fi puse în evidență diversele categorii de nume de persoane, capacitatea lor de individualizare şi caracteristicile lor formale, ceea ce ne permite uneori să avansăm în cunoaşterea societăților medievale pe baza antroponimiei.

Din punctul de vedere al originii tematice, numele de familie se clasifică în patru categorii: nume de botez, nume de origine toponimică, nume de meserii şi profesii precum şi poreclele cu întreaga lor varietate.

Sunt de origine toponimică acele nume care leagă individul de pământul, de casa ori de domeniul unde el locuieşte, de localitatea sau țara de unde este originar. Făcând referire la acest tip de nume din Franța, Paul Lebel[1] a arătat care sunt condițiile generale de denominație a oamenilor după locul de origine: când un nou-venit se stabilea într-un sat sau oraş, vecinii săi îi dădeau imediat ca supranume denumirea localității de origine. Astfel de nume sunt considerate de Albert Dauzat[2] ca fiind cele mai vechi supranume din Franța. Potrivit cercetărilor întreprinse de cunoscutul onomast, frecvența numelor de sate ca supranume coincide cu emigrarea spre oraşe începând din secolul al XII-lea, ca urmare a dezvoltării comerțului şi industriei artizanale. Aceste mişcări de populații au avut loc mai ales în sud, în urma întemeierii de noi sate şi oraşe.

În textele medievale din Franța s-a remarcat faptul că satele al căror nume individualizează o persoană aparțin în întregime aceleiaşi regiuni. Cele 120 de nume (din 400 consemnate de Albert Dauzat) presupun o imensă migrare rurală spre oraşe. La aceleaşi concluzii a ajuns şi Marie-Thérèse Morlet în teza sa de doctorat despre numele de persoane din Haute Picardie[3], unde numele de origine toponimică reprezintă pentru secolul al XIII-lea 34,6% din totalul numelor de persoane. Acest procent descreşte uşor în timpul celor trei secole studiate: 32,2% (secolul al XIV-lea), 28,4% (secolul al XV-lea).

Numele de familie de acest tip sunt deosebit de importante pentru toponimie nu numai pentru că ele conservă forme vechi pe care numele de locuri le-au pierdut, dar ele permit, uneori, să se descopere localități dispărute de la sfârşitul

[1] „Annales de Bourgogne”, XI, 1939, p. 95.
[2] *Les noms de famille de France*, Paris, 1942, p. 135.
[3] *Les noms de personne en Haute Picardie au XIIIe, XIVe, XVe siècles*, Paris, 1967, p. 288.

Evului Mediu. Între numele de locuri şi antroponime se află aşadar o strânsă legătură. De-a lungul istoriei se observă un perpetuu du-te-vino: omul a dat numele său pământului, iar pământul, numele omului. Din Antichitate până la începutul epocii feudale, a predominat al doilea procedeu, oamenii, în frunte cu nobilii, luându-şi numele de la terenurile lor. Au loc însă şi unele reveniri, astfel încât mutaţiile de nume nu sunt întotdeauna uşor de stabilit. În principiu, numele de familie vine de la un nume de loc, când acesta este vechi, dacă el a existat înainte de formarea patronimului.

2. O importantă categorie a numelor de familie româneşti o constituie numele de origine toponimică. O simplă consultare a dicţionarului cuprinzând numele de familie româneşti al lui Iorgu Iordan[4] poate confirma acest lucru. Foste supranume, acest tip de nume de familie desemnează, în marea lor majoritate, locul naşterii, dar şi reşedinţa sau proprietatea. Astfel de nume deveneau funcţionale în alte aşezări decât în cele de origine, atunci când individul sau familia se mutau.

Consultând colecţia de documente din Transilvania între anii 1351–1355 (DRH, C, X) şi 1361–1365 (DRH, C, XII), am constatat că sunt numeroase cazurile când numele persoanelor apar însoţite de numele localităţii de reşedinţă, conform sistemului latin medieval de denominaţie personală: Mihail, fiul lui Blasiu *de Sâncel* (DRH, C, X, p. 12); magistru Ioan, fiul lui Toma *de Lazuri* (p. 54); Simion al lui Simion *de Teiuş* (p. 245); Toma, fiul lui Laurenţiu *de Tileagd* (DRH, C, XII, p. 26); Nicolae *de Zlatna* (p. 122); Ioan, fiul lui Nicolae *de Ciortea* […]; Ştefan, fiul lui Dominic *de Giulvăz* (p. 317); Toma, fiul lui Nicolae *de Cherechiu* (p. 410). Am selectat doar câteva exemple, astfel de construcţii fiind prezente aproape în fiecare document.

3. Acest tip de nume alături de alte tipuri apare în documentele din Ungaria încă din secolul al XIII-lea, unde identitatea nobilului proprietar este redată prin următoarele construcţii latineşti:

a) 1201: *Alexius filius Gude* (ÁÚO I, p. 91), unde se menţionează numele tatălui;

b) 1228: *Job de genere Woyk* (ÁÚO VII, p. 457), unde este desemnat clanul de origine;

c) 1245: *Marcellus de Baghe et Sebretus de Szantou* (SoprVm. I, p. 20), unde la numele individual se adaugă numele locului de origine sau al proprietăţii;

d) 1326: *Petrus dictus Orros* „cu nasul mare” (HédOkl. I, p. 21), unde la numele individual se adaugă un supranume, mai exact o poreclă, prin formula *dictus* „zis, numit”.

Aceste tipuri diferite sunt adeseori combinate:

[4] *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983.

e) 1303: *Moys filius Nicolai dicti Ayakas* („cu buzele groase") *de Iwanch* (AnjouO. VII, p. 281) etc.

Desigur că astfel de construcţii nu au fost folosite în maghiara vorbită. Dacă în secolul al XIII-lea asemenea formulări pot sau, în cea mai mare parte, trebuie considerate ca fiind specifice documentelor oficiale, arată Géza Bárczi[5], este aproape sigur că, din secolul al XIV-lea, nobilii proprietari erau denumiţi prin nume duble în limba vorbită, deşi adeseori este destul de dificil să se constate evoluţia acestui uz, mascat de formulele latineşti din documente. Tipurile de nume maghiare de familie din această perioadă corespund în general formulelor latineşti din documente, care, probabil, au influenţat formarea acestora, dar mai puţin în privinţa supranumelor sau mai exact a poreclelor, construcţia latină reflectând întotdeauna o denumire maghiară.

Aşa se explică faptul că sunt foarte frecvente supranumele formate de la nume de locuri cu sufixul *-i*, care formează adjective indicând originea. Deşi, aşa cum s-a arătat mai sus, latina documentelor a mascat formele din limba vorbită, totuşi sunt numeroase exemple care atestă că acest tip de nume este relativ vechi: 1270–1290 *Endre Mazlay* (= de Maszló) *dicti* (ÁÚO VIII, p. 332); 1353 *Egrimihal* (= Egri Mihály „Mihály de Eger") (OklSz.) şi multe altele. Probabil că numele de acest tip se ascund sub formula latină construită cu prepoziţia *de*, ca în următorul exemplu din 1468 *Georgio de Byb*, *Georgij Byby* (HédOkl. I, p. 330–332) etc. Astfel de nume s-au păstrat în familie chiar şi atunci când proprietatea pe care o evocă şi-a schimbat stăpânul: 1492 *Mathia Dobózy de Pewked* (HédOkl. I, p. 477). De asemenea, anumite nume indică naţionalitatea sau originea persoanei, ca în exemplele din 1138-1329 *Bulgar*, *Huruat* „croat", *Lengen* „polonez", *Scerecen* „sarazin" (MNy. XXXII, 57, 132, 203, 205).

4. În studiul despre nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului, Ştefan Paşca[6] a evidenţiat faptul că „numele care indică apartenenţa sau originea locală a indivizilor sau a familiilor se bucurau de o deosebită circulaţie în sistemul antroponimic documentar", apreciind că acestea „au precedat întrebuinţarea patronimicelor sau a matronimicelor". Exemplele consemnate de autor sunt din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea şi ele apar, de obicei, în acte redactate într-o altă localitate decât cea de apartenenţă a indivizilor amintiţi în ele. Ştefan Paşca arată apoi că nu toate formele documentare au fost purtate, în realitate, de indivizii numiţi cu ele, acestea fiind creaţii ale notarilor.

În acelaşi timp însă, pe baza cercetărilor documentare la care a adăugat şi materialul cules din localităţile din Ţara Oltului, Ştefan Paşca arată că numele de

[5] *L'anthroponymie hongroise du Moyen Âge*, în „Atti e Memorie", III, *Memorie della sezione antroponimica*, Firenze, 1963, p. 13.

[6] *Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 86–91.

familie româneşti formate prin derivare de la nume de localităţi, unele de importanţă în viaţa administrativă a Ardealului şi a Munteniei, se datorează unei mişcări de populaţie printre satele din Ţara Oltului. Aceste nume de familie, atestate destul de des şi în toate regiunile Ţării Oltului, demonstrează că în trecut mişcările de populaţie au fost remarcabile, întrucât „condiţiile vieţii economice pe care iobăgimea din această regiune a avut să le îndure din partea *domnilor nemeşi* [n.n., V.G.] nu erau din cele mai uşoare. Ele sunt cuprinse în urbariile curţilor boiereşti din satele făgărăşene şi sunt, în unele cazuri, extrem de grele”[7]. De aici rezultă că urbariile, listele parohiale şi listele fiscale reflectă o onomastică mai apropiată de realitate decât convenţia scriptuară din documentele redactate în latină.

5. Pentru domeniul Beiuş, o regiune care a făcut obiectul unor studii istorice şi dialectale[8], dispunem de două conscrieri din anii 1600[9] şi 1721[10], deosebit de importante pentru istoria acestui vechi ţinut românesc. Numele de familie din cele două conscrieri vor fi analizate sub două aspecte, amândouă complementare: numele de familie revelatoare pentru stabilirea migraţiilor şi modul cum au fost asimilate în onomastica locală. Chiar dacă în perioada dintre cele două documente (1600–1721) numele de familie nu era fixat într-un mod stabil, cauza fiind legată de constrângerile socio-economice, al doilea nume ereditar este un instrument de reper social mai eficace decât înlănţuirea numelor paterne.

6. Domeniul Beiuş făcea parte din marele domeniu al Episcopiei romano-catolice din Oradea, reconstituit la începutul secolului al XVIII-lea în urma rescriptului imperial din 1693[11], prin care episcopiei i se restituiau toate bunurile stăpânite până în 1566. În atenţia stăpânului feudal, prioritare au fost reconstituirea şi organizarea domeniului în scopul obţinerii de venituri cât mai mari.

Întocmită pentru împărat, conscrierea din 1600 înregistrează târgul Beiuş cu 64 de sate, din care, după cum arată David Prodan[12], 61 sunt româneşti, caracter unguresc având doar Beiuşul, Tărcaia şi Şoimuşul, iar Băiţa e „amestecată”. Conscrierea este un izvor documentar preţios, atât prin întinderea şi bogăţia

[7] *Idem*, p. 90.

[8] Pentru întreaga bibliografie privind istoria şi graiul acestui ţinut, vezi monografia lui Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, 1961, p. 19, nota 1 şi Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*. *Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, 2005.

[9] David Prodan, *Domeniul Beiuşului la 1600* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, V, 1962, p. 36–110. Originalul se află în Arhivele Statului din Budapesta, U. şi C., fasc. 17 nr. 6. Fotocopie în Arhiva Institutului de Istorie a Filialei Academiei din Cluj.

[10] *Conscrierea domeniului Beiuş la anul 1721* a fost publicată de Ana Ilea, Gheorghe Mudura, Veronica Covaci în „Crisia”, X, Oradea, 1980, p. 353–443.

[11] Bunyitay Vincze, *Schematismus historicus venerabilis cleri diocesis Magno-Varadinensis latinorum*, Oradea, 1896, p. 33; Jakó Zsigmond, *Bihar megye a török pusztitás elött*, Budapest, 1940.

[12] *Op. cit.*, p. 35.

informaţiilor sale redate în latină, cât şi prin faptul că este printre puţinele documente din această perioadă care consemnează atât numele iobagilor, cât şi starea lor materială, reprezentată de animalele pe care le deţineau.

Conscrierea consemnează pe domeniul Beiuşului trei crainici: Petru Burdan (*Petrus Burdan Krainik*), care are în subordine şase sate, în frunte cu satul Burda unde locuieşte şi de la care şi-a primit numele; al doilea este Ion Uscat (*Ioannes Vskat alter Kranik*) din Hârşeşti având în subordine şapte sate, în frunte cu satul său; al treilea e Mihail Hitraş (*Michael Hitras Krainik* sau *Hitras Mihal* cum e înscris în lista supuşilor) din Burdeşti, având în subordine şase sate, în frunte cu satul său. Nota de pe margine îl consemnează ca fiind crainic şi cnez (*Krainik et kenez*). Urmează 11 sate aparţinând de topitoriile de fier şi 6 de topitoria de aramă.

În acelaşi timp, localităţile maghiare au în fruntea lor juzi: târgul Beiuş are înscris un *Judex primarius Michael Literatus*, la Tărcaia, la fel, *un Judex primarius Petrus Sebestien*, iar în Şoimuş, *un Judex juratus Joannes Egied*.

În cele 65 de localităţi din domeniul Beiuş sunt consemnaţi 1773 capi de familie cu o medie de 27 pentru o localitate. Cel mai populat este târgul Beiuş cu 168 de înscrişi, iar celelalte 64 de sate însumează 1605 capi de familie cu o medie de 25 pentru fiecare sat. Între cele mai populate este satul Fânaţe cu 53 înscrişi, urmat de Beiuşele şi Vărzarii de Sus cu câte 50, Tărcaia cu 49, Budureasa cu 44, Câmpanii de Sus cu 43, Gurani şi Băiţa cu câte 42, Poienii de Sus şi Şuştiu cu câte 40, celelalte sate fiind cu o populaţie mai redusă.

În cadrul fiecărui sat sunt nominalizaţi capii de familie, majoritatea dintre ei fiind consemnaţi cu supranumele familial urmat de numele de botez, conform uzului din administraţia maghiară. Doar în localităţile cu populaţie maghiară (Beiuş, Tărcaia şi Şoimuş), numele de botez în forma sa latinizată apare pe primul loc.

7. Într-o zonă de contact lingvistic româno-maghiar, mai evident în localităţile Beiuş, Tărcaia şi Şoimuş, am constatat o similitudine şi în plan onomastic. Astfel, în fiecare din cele trei localităţi, numele care apare mai frecvent este *Olah* (< magh. *olah* „român") Beiuş – 1, Tărcaia – 3, Şoimuş – 2. Cea mai veche atestare a supranumelui este 1283 şi provine din toponimul maghiar *Olahteluk* „pământul lui Olah"[13], iar ca al doilea nume este înregistrat în toate comitatele fostei Ungarii cu variantele sale fonetice şi grafice: 1439 *Wolah* [Jánost] (Cluj-Mănăştur), 1449 *Walah* [Isván] (Cluj-Mănăştur), 1461 Barla et Georgio *ola*, 1614 *Vola* Gergely (Ciuc), 1720 Martinus *Olach* etc[14]. În cele trei secole care au urmat primei atestări a toponimului (1283), numele *Olah* este purtat atât în interiorul spaţiului românesc cât şi în exterior, ceea ce presupune ideea că etnonimul a fost folosit de maghiari

[13] *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen,* Budapest, 1992, p. 1057.

[14] Kázmér Miklós, *Régi magyar családnevek szótára, XIV–XVII század*, Budapest, 1993, p. 783–784.

pentru a-l denumi mai întâi pe membrul poporului român *in loco*, apoi pe emigrantul originar din acel popor şi, în sfârşit, pe emigrantul reîntors în ţara sa. De-a lungul Evului Mediu, potrivit atestărilor documentare, purtătorii numelui *Olah* sunt destul de numeroşi, aşa cum s-a arătat deja, în toate regiunile care au aparţinut Ungariei, fapt ce demonstrează că etnonimul l-a denumit atât pe locuitor cât şi pe emigrant.

Pe de altă parte, numele *Vngor* [= Ungur] apare în localităţile româneşti Beiuşele – 1, Brădet – 2, Seghişte – 1 şi în Băiţa – 1, cu o populaţie mixtă.

După distribuţia acestor două nume putem deduce că etnicii maghiari s-au regrupat în anumite localităţi şi s-au condus ca alte grupuri minoritare: aceeaşi izolare genetică, aceeaşi alegere a partenerului de viaţă. Este un comportament rural identic de coabitare a minorităţilor etnice cu populaţia indigenă.

Tot în Beiuş sunt înregistrate şi alte nume care fac trimitere la etnia persoanei: *Horvatt* – 1, *Horwatth* – 1 (< magh. *horvát* „croat"), *Magiar* – 1 (< *maghiar*), *Racz* – 1 (< magh. *rác* „sârb"), *Zaz* – 1 (< *sas* din Transilvania sau din Zips), *Gall* – 2 (< magh. *gall* „francez")[15] şi *Török* (< magh. *török* „turc").

Acest tip de nume apar, sporadic, şi în unele sate din domeniul Beiuşului: *Koman* – 5 (< *coman*, *cuman*) Beiuşele şi în Boy – 1, sat contopit cu Vaşcău; *Toth* – 1 (< magh. *tót* „slovac") Băiţa; *Cheh* – 1 (< *ceh*) Băiţa, *Czeh* – 1 Vărzarii de Jos; *Polak* – 2 (< magh. *polyák* „polonez") Băiţa, Câmpanii de Jos; *Tatar* – 1 (< *tătar*) Bunteşti; *Arab* – 1 (< *arab*) Poienii de Jos; *Horat* – 1 (< magh. *horvát* „croat") Poienii de Sus; *Szerbul* – 1, *Zerbul* – 1 (< *sârb*) Mizieşul de Jos, *Szlaw* – 1 (< *slav*) Ştei; *Racz* – 1 (< magh. *rác* „sârb") Tielec.

Prin acest tip de nume putem evalua contribuţia nou-veniţilor la patrimoniul antroponimic local. Cu excepţia numelor *Olah*, *Ungur* şi *Magiar*, care în cele mai multe cazuri îi denumesc pe băştinaşi, celelalte nume le-au fost atribuite de români şi de maghiari imigranţilor de alte etnii în momentul când s-au stabilit în această zonă.

Numele de origine locală formate cu sufixul *-(e)an* sunt foarte puţine şi cu o frecvenţă redusă, fapt ce demonstrează că în această regiune, până în anul 1600, au avut loc doar deplasări individuale sau în orice caz foarte restrânse, probabil prin căsătorii, doar în interiorul domeniului Beiuş. Este vorba de *Burdan* – 2 (< *Burda*), numele a două familii care, probabil, au revenit în satul natal, *Korban* (< *Corbeşti*) Boy, *Kodran* (< Munţii *Codrului*) Beiuşele şi *Poienar* (< *Poiana*) Boy.

Pentru alte trei nume în *-(e)an* nu am putut identifica denumirea locului de origine: *Hanczgan* – 2, *Okian* – 2 (Bleheni) şi *Vidosouan* – 1 (Boy). De asemenea, în satul Câmp (Keómpólsboy), azi un cătun înglobat oraşului Vaşcău, sunt înregistrate patru familii cu numele *Sidoua* Miklos, *Sidouan* Grozan, *Sidouan*

[15] *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen,* p. 443.

Mattias şi *Sidouan* Lup în structura cărora apare numele etnic *jidov*. De altfel, numele maghiar notat *Sido* (< *szidó* „evreu") este consemnat în 1599 în Bihor şi în toate comitatele Ungariei începând din anul 1372, având uneori şi forma *Sidow*[16]. După modul cum s-au format, *Sidoua* şi *Sidovan* (= Jidova, Jidovan) pot fi nume de origine toponimică la baza cărora se află etnonimul *jidov*.

Dacă urmărim primele atestări ale localităţilor din domeniul Beiuş înregistrate de Coriolan Suciu[17], observăm că, cu excepţia Beiuşului atestat foarte de timpuriu (1270 *Benenus*, *Belyenes*, *Belenjnes*), celelalte localităţi nu au atestări mai vechi de începutul secolului al XVI-lea. Pe baza numelor de origine toponimică însă, putem spune că unele dintre ele sunt cu mult mai vechi. Astfel, în satul Burd, atestat sub aceeaşi formă în 1588[18], în conscrierea din 1600 sunt înregistraţi doi capi de familie cu numele *Burdan* Peter (Krainic) şi *Burdan* Farkas; la fel, de la numele satului *Poiana*, cu prima atestare în 1600 sub forma *Poian*[19] apare un *Poianar* Mihal în conscrierea din 1600 în satul Boy. Alta este situaţia satului *Corbeşti* atestat abia în 1828, 1851 sub forma *Korbest*[20], în timp ce 4 capi de familie cu numele *Korban* Theodor – 2, *Korban* Istuan şi *Korban* Mattias sunt consemnaţi în satul Cociuba Mică [Koczuba] la 1600.

8. Cea de-a doua conscriere a domeniului Beiuş este din anul 1721 unde sunt înregistrate cele trei districte româneşti – Beiuş, Vaşcău şi Beliu – cu un târg, 126 de sate şi 13 latifundii organizate în 6 şpanate, adică şase subunităţi sau oficii economice: şpanatul Vaşcău cu 20 de sate, al lui Petru Pörff cu 12, al lui Petru Nica cu 24, al lui Ioan Roman cu 24, al lui Ioan Ciune cu 26 şi şpanatul Groşeni sau Beliu cu 20 de sate. Târgul Beiuş este înregistrat separat, putând fi însă încadrat în şpanatul lui Ioan Ciune de care aparţineau şi satele din jur, mai ales că observaţiile generale ale acestui şpanat se referă de cele mai multe ori la întregul district Beiuş. Ca unităţi economice, şpanatele erau subordonate unui administrator şi erau conduse de şpani, care se ocupau de bunul mers al activităţilor economice, gospodăreşti şi judecătoreşti în raza lor de acţiune. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că şpanii din domeniul Beiuş erau români din partea locului, unii dintre ei menţinându-se ani în şir în această funcţie.

În cadrul fiecărui sat sunt nominalizaţi capii de familie, majoritatea dintre ei fiind consemnaţi cu numele de familie urmat de numele de botez, conform uzului din administraţia maghiară. Sunt însă şi localităţi ca Vaşcău şi Beliu unde numele de botez în forma sa latinizată apare pe primul loc. La fiecare cap de familie sunt

[16] Kázmér Miklós, *op. cit*., p. 1167–1168.

[17] *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, A–N; vol. II, O–Z, Bucureşti, 1967, 1968.

[18] *Idem*, vol. I, p. 114.

[19] *Idem*, vol. II, p. 51.

[20] *Idem,* vol. I, p. 165.

notate suprafaţa casei, terenul arabil, fânaţul, animalele mari şi mici, cazanele de fiert ţuică şi morile. Sunt consemnate apoi obligaţiile faţă de stăpânul feudal, edificiile şi terenurile domeniale sau alte observaţii specifice localităţii respective. La sfârşitul fiecărui şpanat sunt centralizate toate datele satelor aparţinătoare cu unele observaţii privind organizarea administrativă şi judecătorească, obligaţiile, edificiile şi pădurile.

Conscrierea a fost publicată în forma în care se păstrează, fără traducere, pentru că în cea mai mare parte este constituită din tabele care nu necesită acest lucru, iar observaţiile în limbile latină şi maghiară sunt bine rezumate în partea introductivă. De asemenea, numele de persoane, de localităţi şi de locuri au fost transcrise în grafia textului original[21].

Din totalul de 1397 familii de iobagi şi de birnici beiuşeni precum şi din 267 familii de jeleri[22], 25 respectiv 10 familii erau lipsite de capul de familie, acesta fiind reprezentat de văduva rămasă în viaţă. Documentul consemnează doar clasele şi categoriile sociale amintite mai sus, din care lipsesc nobilii din zonă. Nu sunt înscrişi nici oamenii liberi, preoţii, oficialii de la primărie, de la podul de vamă din Holod sau slujbaşii domeniali: paznicii, meşterii fierari şi de la berărie, cârciumarii, măcelarii, morarii şi arendaşii. În şpanatul lui Ioan Ciune sunt amintiţi şi locuitorii ţigani, care plăteau o taxă anuală de 80 de florini şi prestau munci pe lângă edificiile domeniale.

Conscrierea din 1721 cuprinde un număr mai mare de sate decât cea din 1600, în plus fiind şpanatul Beliu şi alte câteva sate de pe Valea Crişului Negru, de unde rezultă că şi numărul locuitorilor a crescut simţitor.

9. Prin compararea numelor de familie care apar în aceeaşi localitate la un interval de 121 de ani în cele două conscrieri, am constatat că în cele mai multe localităţi acestea s-au păstrat într-o proporţie de 10–30%; alteori însă numele apare în alte sate aparţinând domeniului Beiuş. Procentul care indică păstrarea sau stingerea numelui în aceeaşi localitate variază în funcţie de numărul capilor de familie care purtau acelaşi nume în anul 1600. Apoi mai trebuie să ţinem cont de faptul că, aşa cum am arătat mai sus, în conscrierea de la 1721 nu au fost înregistraţi oamenii liberi, preoţii, meseriaşii şi o serie de alţi slujbaşi.

Pentru a ilustra modul cum s-au păstrat unele nume de familie cu modificările lor grafice, prezentăm situaţia din târgul Beiuş şi din alte 10 sate: Fânaţe, Cresuia, Brădet, Saca, Seghişte, Câmpanii de Sus, Câmpanii de Jos, Gurani, Beiuşele şi Burda.

[21] Pentru modul cum sunt redate numele în această conscriere şi particularităţile lor dialectale, vezi Viorica Goicu, *Cercetări de onomastică istorică*, cap. *Evoluţia sistemului antroponimic în Transilvania*, Timişoara, 2008, p. 82–93.

[22] Nume atribuit în Evul Mediu ţăranilor fără pământ sau cu pământ puţin din Transilvania, care munceau pe moşiile nobililor, dar care nu aveau regimul juridic al iobagilor (din magh. *zsellé*) DEX[2].

1600	1721
Oppidum Bellenes	*Oppidum Belinyes*
Fazakas 1, Fazokas 1	Fazekas 1
Pap 3	Pap 1
Kouacz 4, Kouaczy 1	Kovats 3
Zabo 6	Szabo 6
Török 1	Török 1
Varga 6, Warga 2	Varga 2, Vargha 1
Zwczy 7, Zeöczy 1	Szücs 2, Szucs 1, Swczy 1, Zweczj 1
Fonacz	*Fanacz*
Doma 2	Duma 1
Andras 3	Andreas 1
Akin 2	Akim 2
Krezulia	*Kreszua*
Drago 2, Dragoj 3	Drago 1
Lajko 3	Vlajko 1
Bredel Falua	*Bragyet*
Vngor 2	Hungur 1
Guller 2	Guller 1
Nan 1	Nan 1
Szaka	*Száka*
Gligan 1, Glegan 2	Gligan 1
Cerno 1	Cserno 2, Cserne 1
Mera 1	Mora 1
Segesd	*Segess*
Mihocza 2	Mihucza 2
Nazta 1	Nyaste 1
Drogosa 1	Dragesan 1
Barna 1	Borna 1
Felseó Kompantth	*Felsö Kimpan*
Stan 1, Sthan 1	Stoan 1
Bajko 1	Bajk 1
Handa 1	Handa 1
Fresza 1	Fresze 1

Also Kompanth	*Also Kimpan*
Bele 1	Pele 4
Dusa 4	Dusa 2
Dys 1	Gis 2
Petrasko 1	Petraska 2

Goraniy	*Gurani*
Lukuz 1	Lukutza 1
Tomocza 1	Thomutza 2
Firez 4	Füresz 1

Kis Bellenes	*Kis Belenyes*
Koman 5	Koman2, Komanics 1
Drin 1, Dring 1	Dring 1
Maczoran 1, Maczalan 1	Moczoran 1
Labos 1	Labos 1
Ztana 5	Sztana 1
Kara 1	Chora 1

Burda	*Burda*
Fauor 1, Faul 1	Favur 1
Nan 3	Nan 1

Numele de familie *Kovács*, *Szábo* şi *Szücs* din târgul Beiuş formate de la nume de meserii pot fi şi numele unor români, o situație similară fiind înregistrată de noi şi în localitățile din Țara Zarandului[23].

La numele care indică etnia unei persoane înregistrate în conscrierea din 1600 se adaugă nume noi în cea din 1721: *Czigány* – 3 (< *țigan*) Sohodol; *Görög* – 2 (< magh. *görög* „grec") Seghişte, Drăgăneşti; *Lengyel* – 1 (< magh. *lengyel* „polonez") Beiuş; *Nemcz* – 1 (< *neamț*) Petrileni; *Szekely* – 1 (< magh. *székely* „secui") Beiuş.

Tot în categoria numelor etnice, două dintre ele apar acum şi sub forma unor derivate cu sufixe: alături de numele *Turk* – 1 (Cusuiuş) apare şi diminutivul *Turkus* (= Turcuş)– 2 (Rieni, Vălani), iar alături de *Koman* – 1 (Beiuşele) şi *Komanics* – 1 în aceeaşi localitate.

A crescut şi numărul numelor de familie formate de la denumiri de localități din domeniul Beiuş, cum ar fi *Sustyán*[24] (Şuştiu), *Varzaran*[25] (Ştei), *Feriszan*

[23] Viorica Goicu, *op. cit.*, cap. *Nume de familie la origine nume de meserii din județul Arad în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, p. 68–81.

[24] Probabil că familia a revenit în satul de origine Şuştiu.

[25] Satul de origine este Vărzarii de Sus sau Vărzarii de Jos.

(Fânațe), *Fericsan*[26] (Poienii de Jos), *Szakan*[27] (Valea Neagră de Jos, Pocola), *Bregyan*[28] (Săud), *Borzan*[29] (Cusuiuş) etc., dar şi de la localităţi şi regiuni mai îndepărtate: *Skrofan*[30] (Briheni), *Devan* (Seghişte), *Abrudan* (Drăgăneşti), *Halmacsan*[31] (Haşmaş, Sâc); *Mocz*[32] (Ghighişeni, Beliu), *Moczok* (Pietroasa, Gurani), *Szalagsán*[33] (Petrani, Vălenii de Beiuş).

Cel mai frecvent însă este numele *Erdelan* cu variantele *Erdilan*, *Erdilyan* [= Ardelean] – 24, la jumătate dintre purtătorii acestui nume fiind notat pe margine că sunt *inquilini*, adică jeleri.

În paralel cu numele româneşti de origine toponimică apar şi nume maghiare de acelaşi tip. Este vorba de numele derivate cu sufixul *-i*, echivalent al sufixului românesc *-(e)an*, care a format nume de familie atât de la denumiri de localităţi din domeniul Beiuş cât şi de la nume de sate şi târguri mai îndepărtate.

Acest tip de nume sunt înregistrate doar în târgul Beiuş: *Lugosi*[34] – 5, *Baranyi*[35], *Thordai*[36], *Csanadi*[37], *Debreczeni*[38], *Varadi*[39] etc. Tot în Beiuş sunt înscrişi trei capi de familie cu numele *Erdély* Istvany, *Erdelyi* Grigor şi *Erdelyi*[40] Ignat, echivalentul numelui românesc *Ardelean(u)*, numele unui alt cap de familie *Erdilyan* Pascul.

10. În studiul de faţă am prezentat numele de origine toponimică din ţinutul Beiuş în raport cu referenţii lor: numele strămoşilor care au trăit în anul 1600 şi numele descendenţilor posibili din aceleaşi localităţi sau din alte aşezări din ţinut în anul 1721. Prin aceasta nu am făcut decât să procedăm într-o manieră identică folosită în studiul toponimiei: un nume se referă la un loc precis, el nu este un semn lingvistic abstract, ci îşi datorează existenţa unor fapte exacte. Atât numărul cât şi aria numelor de origine toponimică a crescut simţitor în acest interval, mai ales datorită migraţiilor, dar şi prolificităţii familiilor purtătoare ale acestor nume.

[26] Din satul Ferice.
[27] Din satul Saca.
[28] Din satul Brădet.
[29] Din satul Borz.
[30] Satul de origine s-a numit *Scroafa* (azi *Stejerel*) lângă Brad, jud. Hunedoara.
[31] Localitatea de origine este *Hălmagiu* din jud. Arad.
[32] Din *moţ* „român din Munţii Apuseni”.
[33] Din *sălăjan* „locuitor al ţinutului Sălaj”.
[34] Din magh. *lugosi*, *lugasi* < *Lugos* (mai vechiul *Lugas*, nume de localităţi în fostele comitate Bihor, Caraş, Szabolcz, Vas) + suf. *-i*.
[35] Din comitatul sau localitatea *Baranya* + suf. *-i*.
[36] Din magh. *tordai* < *Torda* „comitatul sau localitatea Turda”.
[37] Din magh. *csanádi* < *Csanád* „comitatul sau localitatea Cenad”.
[38] Din magh. *debreceni* < *Debrecen*, numele mai vechi al localităţii Vădurele, jud. Sălaj (Suciu, *op. cit.*, vol. II, p. 239).
[39] Din magh. *váradi* < *Várad* (= Oradea) + suf. *-i*.
[40] Din magh. *erdélyi*, *erdéli* < *Erdély* (= Ardeal) + suf. *-i*.

Cunoaşterea numelor de locuri şi a etnonimelor din structura numelor de familie este deosebit de utilă pentru stabilirea migraţiilor în această zonă: în jurul anului 1600 o migraţie redusă în satele domeniului, dar destul de ridicată în Beiuş, care ar putea fi considerat chiar din această perioadă „un târg cosmopolit", dată fiind diversitatea etniilor reflectată în numele de familie. Apoi migraţiile au crescut vizibil la începutul secolului al XVIII-lea, cele mai multe fiind din afara domeniului, fluxul cel mai mare venind din Ardeal.

ABREVIERI

Anjou O.	=	*Anjoukori Okmánytár* [Culegere de documente din epoca dinastiei de Anjou], I–VI, Szerkesztette Nagy Imre, Budapest, 1878–1891; VII, Szerkeszti Tasnádi Nagy Gyula, Budapest, 1920 [A Monumenta Historica sorozatban].
ÁÚO	=	*Árpádkori új okmánytár*. [O nouă culegere de documente din epoca dinastiei Árpád], Közzé teszi Wenzel Gusztáv, I–XII, Pest [később], Budapest, 1860–1874 [A Monumenta Hungariae Historica sorozatban].
DEX^2	=	*Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.
DRH C, X–XII	=	*Documenta Romaniae Historica*. C. *Transilvania*, vol. X (1351-1355), vol. XII (1360–1365). Sub redacţia: Acad. Ştefan Pascu, Bucureşti, 1977, 1985.
HédOkl.	=	*A Héderváry-család oklevéltára* [Documente ale familiei Héderváry], I. Közlik Radvánszky Béla és Závodszky Levente, Budapest, 1909; II. Közli Závodszky Levente, Budapest, 1922.
MNy.	=	„Magyar Nyelv" [Limba maghiară], periodic.
OklSz.	=	Szamota István, Zolnay Gyula, *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz* [Vocabularul cuvintelor maghiare din documente], Budapest, 1902–1906.
SoprVm.	=	*Sopron vármegye története. Oklevéltár* [Istoria comitatului Sopron. Culegere de documente], Nagy Imre, I–II, Sopron, 1889–1891. Név-és tárgymutató. Összeállította Házi Jenö, Sopron, 1922.

NOMS DE FAMILLE D'ORIGINE TOPONYMIQUE DANS LA RÉGION DE BEIUŞ

(Résumé)

Nous avons présenté dans cette étude, sur la base de deux conscriptions de 1600 et de 1721, les noms de famille d'origine toponymique de la région de Beiuş, par rapport à leurs référents: les noms des ancêtres qui ont vécu en 1600 et les noms des descendants possibles des mêmes localités ou d'autres villages existant dans la région en 1721.

Le nombre et l'aire des noms d'origine toponymique se sont accrus considérablement dans cette période, surtout grâce aux migrations, mais aussi à la prolificité des familles portant ces noms. La connaissance des noms de lieux et des etnonymes qui se trouvent à la base des noms de famille est très utile pour établir des migrations dans cette zone: environ 1600, une migration réduite dans les villages de la région, mais assez élevée à Beiuş, qui pourrait être considéré dès cette période «un bourg cosmopolite», étant donné la diversité des etnies reflétée dans les noms de famille. Puis les migrations se sont accrues visiblement au début du XVIIIe siècle, la plupart étant du dehors de la région, le plus grand flux venant de la Transylvanie.

Universitatea „Tibiscus" Timişoara
Str. Lascăr Catargiu nr. 4–6

Alexandru Mareş

VECHIMEA TOPONIMULUI *OLTENIA*

1. Potrivit *Dicţionarului toponimic al României. Oltenia* (DTRO), vol. 5, p. 47[1], cea mai veche atestare a toponimului *Oltenia* provine dintr-un text redactat în germană în anul 1721: „in Oltenia". Asupra acestui text a revenit de curând Ecaterina Mihăilă, care a precizat că a fost emis la Sibiu la o dată la care Oltenia se afla sub ocupaţie austriacă. Totodată, autoarea a reprodus pasajul cu preţioasa atestare după ediţia lui C. Giurescu („... In dem weitheren erachte ich den Herrn Obristen Schram, seiner gutten Aigenschaften und in Wallachischen Sachen erlangter besonderen Kantnus halber, alldorthen (in Oltenia) zu Ihrer höchstged"), însoţindu-l de traducerea în limba română datorată lui Lucian Hoancă („...Şi astfel îl consider pe colonelul Schram, având în vedere bunele sale calităţi şi cunoştinţele sale deosebite în problemele Valahiei, cunoscând toate locurile peste tot acolo (în Oltenia) [demn] pentru bunăvoinţa Înălţimii Dumneavoastră")[2].

Prezenţa toponimului *Oltenia* în documentul precitat ni s-a părut de la bun început suspectă. Motivul? Nu reuşeam să întrezărim modalitatea prin care membrii Consiliului imperial de război, cărora li se adresa autorul raportului, generalul austriac Damian Virmond, ar fi putut fi familiarizaţi cu acest toponim, câtă vreme toate actele austriece din acea perioadă, redactate în germană şi latină, desemnau ţinutul respectiv prin denumiri precum *Walachia Minor, Walachia Caesarea, Walachia Austriaca, Transalutana, Cisalutana* etc[3]. În consecinţă, am presupus că glosa „(in Oltenia)" nu-i aparţine lui Virmond, ci editorului C. Giurescu. Adresându-ne volumului publicat de istoric, am putut constata în unele dintre documentele conţinute prezenţa unor intervenţii ale acestuia, notate de regulă, ca şi în cazul semnalat, între paranteze rotunde[4]. Dar constatarea cea mai importantă, care venea să confirme bănuiala noastră, ne-a fost furnizată de însăşi glosa amintită (vezi fig. 1), în componenţa căreia prepoziţia care precedă numele *Oltenia* este *în*, şi nicidecum *in* (vezi fig. 2 şi fig. 3, detalii mărite).

[1] Sub redacţia lui Gheorghe Bolocan, Craiova, 2004.

[2] *Prima atestare şi etimologia toponimului* **Oltenia**, în LR, LV, 2006, nr. 5–6, p. 336.

[3] Vezi semnalarea acestora chiar de către Ecaterina Mihăilă, *op. cit.*, p. 334.

[4] C. Giurescu, *Material pentru istoria românilor supt austrieci*, vol. I (1716–1725), Bucureşti, 1913, p. 117, 126, 167, 198, 200, 474, 477, 483 etc.

.....In dem weitheren erachte ich den Herrn Obristen Schram, seiner gutten Aigenschaften und in Wallachischen Sachen erlangter besonderen Kantnus halber, alldorthen (in Oltenia) zu Ihrer höchstged. Kays. Mayt. Dienst gar anständig zusein, bleibe mithin ohnvergessen, wan die sich langsamb anlas-

Fig. 1

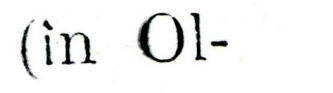
(in Ol-

Fig. 2

in Wallachischen

Fig. 3

2. Care este vechimea reală a toponimului Oltenia? Două sunt ipotezele spre care ne-am putea îndrepta atenția pentru a răspunde la această întrebare: una care plasează apariția toponimului în secolul al XVI-lea şi alta care fixează această apariție în secolul al XIX-lea.

Prima dintre ele, popularizată prin lucrările cu caracter enciclopedic ale lui O. G. Lecca[5] şi L. Predescu[6], nu se sprijină pe nicio probă concretă. Avem de-a face cu o simplă presupunere, desmințită de altfel de mărturiile cronicarilor. În scrierile acestora, ne referim la cele aparținând autorilor munteni, teritoriul actualei Oltenii este denumit *țara de preste (du peste) Olt (Letopisețul cantacuzinesc*[7]*,* Radu Popescu[8], Axinte Uricariul[9]), iar realitățile din această regiune sunt, în mod obişnuit, localizate prin sintagma *de (du) peste Olt:* „județele de preste Olt", „roşii de peste Olt" (*Letopisețul cantacuzinesc*)[10], „oamenii du peste Olt", „toată partea du peste Olt" (Radu Popescu)[11], „boiarii du peste Olt", „acea parte de peste Olt" (Axinte Uricariul)[12]. Ar mai fi de reținut numele *Țara Mehedințului* şi, respectiv, *Țara Mehedinților*, prin care Miron Costin denumeşte Oltenia în *Cronica polonă*[13], precum şi numele *Țara Oltului* şi chiar *Oltul*, atribuite aceluiaşi teritoriu într-un document de cancelarie emis în 1750 în Țara Românească[14], denumiri semnalate şi de Ecaterina Mihăilă[15], şi care ulterior nu au mai fost întâlnite în alte surse istorice.

[5] *Dicționar istoric, arheologic şi geografic al României*, Bucureşti, 1937, p. 379–380.

[6] L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, [1940], p. 615.

[7] *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 149.

[8] *Ibidem*, p. 515.

[9] *Cronica paralelă a Țării Româneşti şi a Moldovei*. Ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, II, Bucureşti, 1994, p. 10.

[10] *Cronicari munteni*, vol. I, p. 147, 148.

[11] *Ibidem*, p. 343, 499.

[12] *Cronica paralelă a Țării Româneşti şi a Moldovei*, II, p. 327.

[13] Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, [Bucureşti], 1958, p. 215 şi 217.

[14] Ion Donat, *Despre numele Olteniei*, în „Arhivele Olteniei", XIII, 1934, nr. 74–76, p. 483–484.

[15] *Op. cit.*, p. 334.

În scrierile administrative, geografice, istorice şi literare de la începutul secolului al XIX-lea, Oltenia apare menţionată sub diverse denumiri, între care nu se regăseşte însă denumirea actuală: *cinci judeţe de peste Olt* (Zilot Românul[16], Dionisie Fotino[17], Aron Florian[18]), *cinci judeţe ale Craiovei* (Dionisie Eclesiarhul)[19], *cinci districte ale Craiovei* (Fraţii Tunsuli)[20], *cinci districte* (document 1808[21], Naum Râmniceanu[22]), *cinci judeţe* (Dionisie Eclesiarhul[23], document 1823[24]), *Banatul Craiovei* (Dionisie Fotino[25], N. Bălcescu ante 1852[26]), *Craiova* (*Geografie* 1814[27], I. Genilie 1835[28], V. Popescu-Scriban 1838[29]), *ţara oltenilor* (V. Popescu-Scriban 1838)[30], *Valahia Mică* (Zilot Românul[31], document 1821[32], *Tunsul* 1844[33]), *România Mică* (I. Genilie 1835[34], V. Popescu Scriban 1838[35], N. Bălcescu 1844[36]).

[16] B. P. Hasdeu, *Înainte de Tudor Vladimirescu. 1800–1821. Ultima cronică română din epoca fanarioţilor [a lui Zilot Românul] reprodusă după manuscriptul din Arhiva Statului din Bucureşti*, Bucureşti, 1884, p. 28: „cinstite (cinci?) judeţe de peste Olt".

[17] *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţărei Munteneşti şi a Moldovei* de Dionisie Fotino, traducere de George Sion, Bucureşti, Tomul III, 1859, p. 265.

[18] *Elementuri de gheografie pentru trebuinţa tinerilor începători*, 1834, p. 51.

[19] *Hronograf (1764–1815)*. Transcriere după original, indice şi glosar de Dumitru Bălaşa. Studiu introductiv de Dumitru Bălaşa şi Nicolae Stoicescu. Note şi comentarii de Nicolae Stoicescu, Bucureşti, 1987, p. 46.

[20] *Istoria politică şi geografică a Ţărei Româneşti de la cea mai veche a sa denumire până la 1774.* Tradusă de George Sion, Bucureşti 1863, p. 11.

[21] C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei şi a Catedralei mitropolitane din Iaşi*, Bucureşti, 1888, p. 520.

[22] *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă.* Textul grecesc şi traducerea românească, lucrare făcută de Constantin Erbiceanu, Bucureşti, 1888, p. 278.

[23] *Op. cit.*, p. 31.

[24] N. Iorga, *Scrisori de boieri şi negustori olteni şi munteni către casa de negoţ sibiană Hagi Pop*, în „Studii şi documente cu privire la istoria românilor", VIII, Bucureşti, 1906, p. 160.

[25] *Op. cit.*, p. 145.

[26] Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*. Prefaţă de Paul Cornea. Ediţie îngrijită şi note lexicale de Andrei Rusu, [Bucureşti, 1965], p. 34.

[27] *Geografia sau scrierea pământului întocmită după orânduiala cea noao, aşezată pentru patru părţi ale pământului, adecă Europa, Asia, Africa, America cu tot cuprinsul lor*, Tomul I, Buda, 1814, p. 45.

[28] *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă a continentelor în general şi a României în parte*, Bucureşti, 1835, p. 191.

[29] *Mică geografie a Daciei, Moldaviei şi a Ţării Româneşti prelucrată de ...*, Iaşi, 1838, p. 41.

[30] *Ibidem*.

[31] B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 97.

[32] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI, Bucureşti, 1906, p. 204.

[33] *Propăşirea. Foaie ştiinţifică şi literară*. Studiu introductiv, note şi comentarii de Paul Cornea. Ediţie îngrijită de Mariana Costinescu şi Petre Costinescu, Bucureşti, 1980, p. 441.

[34] *Op. cit.*, p. 191.

[35] *Op. cit.*, p. 41.

A doua ipoteză aparţine geografilor, care, fără a produce vreo dovadă, susţin că „numele Oltenia apare în secolul al XIX-lea”[37]. Acest enunţ este uşor modificat de Ecaterina Mihăilă, după care autorii respectivi ar fi plasat apariţia toponimului menţionat „abia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, dovadă că nu există atestări cartografice până în această perioadă”[38]. Cum s-a văzut însă, geografii nu au afirmat aşa ceva, ei mărginindu-se să consemneze că *Oltenia* este un nume de dată recentă, o creaţie a secolului al XIX-lea.

3. Când însă în secolul al XIX? Din investigaţiile noastre rezultă că cea mai veche atestare a toponimului *Oltenia* provine din manualul de geografie al lui I. Genilie, a cărui primă ediţie apare în 1835 în tipografia lui Heliade Rădulescu: „România de demult se împărţia în două mari părţi: România Mică sau Oltenia sau Craiova spre apus şi România Mare, spre răsărit de Olt”[39]. Următoarele atestări ale toponimului se recrutează tot din lucrările geografice ale lui Genilie, una apărută în 1841, care cu un titlu uşor modificat[40] va cunoaşte între 1845 şi 1858 opt reeditări („România se împarte fireşte în două părţi: Muntenia sau partea despre munţi şi Câmpenia sau partea despre câmpuri; iar după împărţirea civilă se subtîmparte în 18 părţi numite judeţe, cuprinzând şi Oltenia (dintre Carpaţi, Dunăre şi Oltu), cel mai vechiu stat românesc, ce s-au întrupit cu România după anii 1290 până acum”)[41], şi alta retipărită în 1855 (ediţia a II-a a *Geografiei istorice, astronomice* ...). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, denumirea *Oltenia* se regăseşte şi la alţi autori. În 1874 îşi face apariţia la Craiova ziarul „Oltenia”[42], iar după acest an atestările toponimului se înmulţesc: 1875 („Craiova, pe Jii, oraşul principal al Olteniei”)[43], 1876 („Ce este şi ce voieşte Oltenia?”)[44], 1878 („El cată să fi fost scris în Oltenia, poate la Bistriţa)[45] etc.

4. Nu putem neglija faptul că toponimul *Oltenia* apare în acelaşi deceniu patru al secolului al XIX-lea în care înregistrăm şi cele dintâi atestări ale numelui *România* cu sensul „Muntenia”: prima într-un act din 15 ianuarie 1833 emis, după

[36] *Propăşirea. Foaie ştiinţifică şi literară* (ed. Mariana Costinescu şi Petre Costinescu), p. 357.
[37] *Geografia României*, vol. II, Bucureşti, 1984, p. 34.
[38] *Op. cit.*, p. 335.
[39] *Op. cit.*, p. 191.
[40] *Principe de geografie şi astronomie sau începături de geografie politică, fisică şi astronomică pentru tinerimea şcoalelor publice*, Bucureşti, 1845.
[41] *Prinţipuri de geografie sau începături de geografie statică, politică, fizică şi astronomică pentru tinerimea şcoalelor publice* de ..., Bucureşti, 1841, p. 18; cf. şi p. 20: „Capitala Craiova... fiind veche capitală a Olteniei ...”
[42] Vezi *Publicaţiunile periodice româneşti (ziare, gazete, reviste). Descriere bibliografică* de Nerva Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, cu o introducere de Ioan Bianu, Tom I, Bucureşti, 1913, p. 461.
[43] P. S. Aurelian, *Tera nostra. Schiţe economice asupra României,* Bucureşti, 1875, p. 9.
[44] N. B. Locusteanu, în „Oltenia”, anul II, nr. 4, 7 martie 1876, p. 2.
[45] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, Tomul I, Bucureşti, 1878, p. 5.

cum indică antetul, de „Eforia şcoalelor naţionale din Prinţipatul Romanii”[46], a doua în titlul lucrării citate a lui Genilie din 1835[47]. Tot lui Genilie, pe atunci profesor de geografie şi „hronologie” la Colegiul Naţional „Sf. Sava”, îi datorăm şi prima atestare a toponimului *Muntenia* (vezi mai sus, p. 201, lucrarea citată din 1841). Probabil sub influenţa acestuia, colegul său de colegiu, profesorul de istorie Aron Florian, va prelua şi el termenul *România* în titlul unui ziar înfiinţat în 1837 împreună cu G. Hill[48], termen pe care îl va introduce şi în titlul ediţiei a II-a din 1839 a *Manualului de istoria Principatului României*[49]. Se poate, prin urmare, susţine că cei doi profesori de la Sf. Sava, originari deopotrivă din zona Sibiului[50], au avut un rol însemnat în impunerea noii denumiri *România* în locul celei tradiţionale *Ţara Românească*[51]. În egală măsură lui I. Genilie îi revine meritul de a fi pus pentru prima dată în circulaţie, prin mijlocirea manualelor sale şcolare, toponimele *Oltenia* şi *Muntenia*.

HOW OLD THE TOPONYM *OLTENIA* IS

(Abstract)

The oldest record of the toponym *Oltenia*, so far considered to be in a document written in German, issued in Sibiu in 1721, proves, at close examination, to be just a modern note made by C. Giurescu. In actual fact, the toponym *Oltenia* is a modern creation. Its first record is found in a geographical handbook written by I. Genilie, published in Bucharest in 1835. The author was a teacher at “Sf. Sava” national highschool. It is to him that we also owe the circulation of the toponym *Muntenia* (which he registered in 1841). I. Genilie also contributed, by the side of other scholars, to the circulation of the toponym *Romania* with the meaning “Muntenia”.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

[46] N. Bănescu, *Un dascăl uitat: Grigore Pleşoianu*, în „Analele Academiei Române”, Seria II, Tomul XXXVII, Mem. Secţ. Ist., Bucureşti, 1915, p. 381; cf. Victor Popa (*Câteva date în legătură cu adoptarea numelui de „România”*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Series IV, Fasciculus 1, 1959, Historia, Cluj, p. 4, nota 17), care atribuia prezenţa în acest act a numelui *România* profesorului Aron Florian „sau influenţei lui”.

[47] Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, Bucureşti, 1983, p. 147.

[48] Victor Popa, *op. cit.*, p. 84; Vasile Arvinte, *op. cit.*, p. 149.

[49] Victor Popa, *op. cit.*, p. 84.

[50] Vezi N. Isar, *Ideile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la Colegiul Naţional „Sf. Sava” (1831–1852)*, în „Studii”. Revistă de istorie, tomul 26, 1973, nr. 6, p. 1251–1262; Victor Popa, *Aron Florian (1805–1887)*, în „Buletinul Universităţii V. Babeş şi Bolyai”, Cluj, Seria: ştiinţe sociale, vol. I, 1956, nr. 1–2, p. 225–239.

[51] Cf. Victor Popa (*op. cit.*, p. 84), care necunoscând lucrările lui I. Genilie considera că în impunerea acestei denumiri un rol determinant i-ar fi revenit lui Aron Florian.

Adrian Rezeanu

TOPONIMIE URBANĂ. TERMINOLOGIE VICONIMICĂ

1. Ansamblul urbanonimic cuprinde o serie de segmente, variabile în funcție de dezvoltarea culturală şi economică a unității administrativ-teritoriale, între care denumirile căilor de circulație formează un corpus în evoluție permanentă şi care va condiționa denominativ, prioritar de cele mai multe ori, celelalte formule de desemnare urbană.

Cele mai multe dintre denumirile căilor de circulație depăşesc etapele din istoria urbană în care au fost create şi, în perioade de tranziție, asigură o anumită stabilitate şi coerență în sistemul denominativ urban. Alt grup de denumiri caracterizează numai o epocă, în speță cea care le-a creat, şi dispar odată cu ea.

Denumirile căilor de circulație urbană ca şi toate celelalte toponime urbane, încadrate într-un sistem, le-am individualizat prin termenul general **urbanonim**, creat după modelul altor compuşi ai domeniului, precum *toponim* ori *hidronim*, împrumutați din franceză.

De-a lungul timpului, termenul a fost adoptat şi s-a încetățenit în literatura de specialitate ca termen valabil pentru toate reperele urbane, perimate sau în evoluție, în structuri simple sau în scheme derivative[1].

2. Individualizarea numelor căilor de circulație în ansamblul urbanonimiei a fost cu atât mai necesară cu cât acestea constituie scheletul formativ în jurul căruia se asamblează toate reperele, microreperele, secvențele şi „lanțurile derivative" din spațiul urban în toate perioadele istorico-administrative. În ultimele studii de specialitate[2], am propus termenul **viconim**, creat la fel ca *urbanonim*, având însă ca element distinctiv nu un adjectiv, la origine lat. *urbanus*, ci un substantiv: lat. *vicus*, ca formație lexicală obținută prin contaminare semantică livrescă.

3. În urbanonimie, toponimul apare, de cele mai multe ori, ca o structură compusă, în care intră un termen generic, ca purtător al sensului unei „ipostaze"[3] şi

[1] Vezi Mihai Petre, *Introducere în toponimie urbană românească*, Deva, 2001, p. 52, 53; Irina Stănculescu, *Apariția şi evoluția denumirilor de străzi din Bucureşti*, în Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie, XIV, 2000, p. 144–145.

[2] Vezi Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană. Burgul medieval transilvan*, în LR, LVI, 2007, nr. 4; idem, *Toponimie urbană. Formule de desemnare urbanonimică*, în LR, LVII, 2008, nr. 1.

[3] Prin „ipostază" urbanonimică într-un „lanț derivativ" înțelegem asocierea toponimului primar, de fiecare dată cu un alt denotat, evidențiat prin termenul generic. În acest context, termenul generic reprezintă noua realitate care marchează o „ipostază" concretă, situată în vecinătățile imediate sau depărtate față de denotatul inițial.

secvența fixă, adică toponimul primar, care glisează din aproape în aproape, în cadrul unei „lanț derivativ”[4] şi care, treptat, pierde semnificația sa primară.

Prezența termenului generic în structurile urbanonimice compuse este prioritar obligatorie atunci când, într-un „lanț derivativ” amplu, „ipostazele” urbanonimice trebuie identificate prin raportare la realitatea denotatului marcat, de fiecare dată, printr-un alt element lexical generic.

Există şi situații când termenul generic (clasă de cuvinte care desemnează categorii de denotate toponimice de acelaşi fel) este omis din comunicare. Aceste posibilități de exprimare toponimică, ce-i drept reduse ca număr, sunt valabile în situația în care urbanonimul nu este productiv „derivativ”, iar determinantul din structură preia întreaga informație topografică şi toponimică:

– **Cafeneaua Fialkovski** (Bucureşti, **1892–1893** D) → **Fialkovski, La Fialkovski; Cafeneaua Regală** (**1880** BAC) → **La Regală**.

Alteori însă, compusul alcătuit din termenul generic şi determinant formează o structură de monolit, însă neproductivă derivativ:

Restaurant Zur Schleuse (*Restaurant* **La Zăgaz**) (Lilienthal RFD, p. 248); **Pflegstraβe (Strada Îngrijită)** (Donauworth, RFD, p. 86); **Wittener Straβe (Strada în furtună)** (Bochum, RFD, p. 56); **Provinzialstraβe (Strada de provincie**) (Bonn, RFD, p. 60)[5].

4. Pentru faza de început a analizei structurilor viconimice în ansamblul lor, propunem analiza semantică şi etimologică a câtorva termeni generici, caracteristici pentru desemnarea căilor de circulație urbane, precum şi gruparea şi distribuția lor pe categorii distincte de denotate.

Avem în vedere aici tipuri de căi de circulație, diferite topografic şi de finalitate urbană dar şi posibilitatea realizării unor asocieri lexico-semantice.

4.1. Este falsă compartimentarea termenilor generici viconimici potrivit unor etape distincte din istoria urbană şi posibila perimare a lor, concomitentă cu dispariția unor realități socio-culturale urbane. De exemplu, termenul *uliță* a penetrat suficiente etape din istoria urbană şi a ajuns în dialogul oral citadin actual ca termen peiorativ, dar frecvent utilizat.

De asemenea, este eronată stabilirea unor etape din istoria urbană potrivit utilizării unora sau altora dintre termenii generici viconimici. Aceştia penetrează oricum epoca de formare şi de utilizare maximă şi apar cu frecvență, ce-i drept redusă, şi în alte segmente denominative, dar cu circulație orală.

[4] Prin „lanț derivativ urbanonimic” înțelegem înlănțuirea de „ipostaze” toponimice individualizate separat, prin termenul generic pe orizontală, în cadrul căreia se realizează transferuri de sens. Am asociat această înlănțuire cu noțiunea de „extensiune urbanonimică derivativă” – Vezi şi Rezeanu Adrian, Modoran Filofteia, *Stratificarea în toponimia urbană*, în SCL, XLIX, 1998, nr. 1–2, p. 303–310; Ecaterina Mihăilă, *Extensiune toponimică derivativă*, în SCO, 2002, 7, p. 5–11.

[5] Siglele folosite reprezintă următoarele fonduri arhivistice şi publicații; **1892–1893** D = C. Dellatre, *Planul oraşului Bucureşti*; **1880 BAC** = C. Bacalbaşa, *Bucureştiul de altădată*, I; **RFD** = *Restaurantführer Deutschland*, 1999/2000, Neckarsulm.

Considerăm că termenul generic viconimic nu identifică epoci istorice urbane, de exemplu perioada arhaică urbană. Pentru o astfel de operație există particularități legate de modelele de desemnare, de structurile formative şi de transferurile de nume şi de sens, ca trăsături distinctive pentru urbanonimia diacronică.

Utilitatea imediată a termenului generic viconimic o reprezintă desemnarea denotatului, care este acelaşi ca realitate extralingvistică, depăşind orice graniță istorică urbană[6].

Există însă şi situația când aceeaşi entitate topografică stradală, nemodificată arhitectural şi nici din punctul de vedere al utilităților publice, a fost desemnată alternativ, când prin termenul generic **uliță**, când **stradă**, existând chiar posibilitatea unei sinonimii toponimice. Este vorba de traiectul comercial bucureştean **Lipscani**[7]. În acest sens, în secolul al XVII-lea s-a produs chiar şi o secvențializare denominativă a traiectului unic stradal; între **Uliţa Şelari** şi **Hanul Zamfir**, secvența s-a numit **Strada Lipscani**, iar între **Smârdan** şi **Şelari** era secvența numită **Uliţa Marchitani**[8].

4.2. Treptat, în urbanonimie se realizează la nivel viconimic o strictă specializare a termenilor generici, potrivit cu statutul urban şi topografic al căii de circulație desemnate. Acest fapt i-a determinat pe analiştii esteticii urbane să opereze, pentru perioada contemporană, mutații la nivel semantic în sistemul denominativ urban.

Astfel, *drumul* din perioada rurală sau de tranziție a aşezărilor umane se transformă în *bulevard* citadin, iar *drumul* cu finalitate în cetatea seniorială devine în oraş o *alee*, uneori miniaturală, raportată la un traiect urban restrâns. Semnificația de „cale triumfală", ca drum al stăpânului feudal local s-a perimat, păstrându-se uneori doar aspectul vizual îngrijit „de *drum* de legătură"[9].

Specializarea semantică a termenilor generici utilizați în compuşii viconimici a fost determinată şi de compartimentarea spațiilor urbane, urmărind direcția radială de la centru spre graniță. Deşi, la nivelul ansamblului structural urban, compartimentarea în spații centrale şi de periferie este arbitrară, totuşi acest proces secondat şi de informația viconimică poate să aibă, chiar şi parțial, caracterul de

[6] Vezi în acest sens Mihai Petre, *op. cit.*, p. 67–68, care limitează, de pe poziții strict personale, circulația termenului generic viconimic numai la o anumită epocă, poziție care este interpretabilă.

[7] Vezi D. Almaş, Panait I. Panait, *Curtea veche din Bucureşti*, Bucureşti, 1974, p. 106, 7 şi urm.

[8] George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti – Biserici, Curți boiereşti şi Hanuri între anii 1790–1791, după două planuri inedite de la sfârşitul veacului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1935; F.B. Purcel, *Plan von der Haupt – und Residentstadt Bukurescht in der Grossen Wallachey*, 1791; Ferdinand Ernst, *Plan der Wallachischen Haupt – und Residentstadt Bucurest*, 1791.

[9] Vezi Marin Simionescu-Râmniceanu, *Urbanism sau raționalizarea esteticii municipale*, Bucureşti, 1937, p. 24.

normă de selectare. Astfel, secvența *şosea*, utilizată în spațiul toponimic urban ca termen generic într-o structură viconimică, de tipul *Şoseaua* **Giurgiului**, *Şoseaua* **Olteniței** (Bucureşti, GHID 1969), plasează calea de circulație de la periferia urbană sau dintr-un punct stabilit prin tradiție ca fiind granița urbană, către un reper din exteriorul îndepărtat.

Stricta specializare semantică a termenilor generici este mult mai evidentă atunci când un traiect viconimic unic şi amplu este secvențializat, iar desemnarea secvențelor este condiționată şi de utilizarea strictă a termenului generic:

Calea Rahovei → *Şoseaua* **Alexandriei** (de la granița urbană spre un exterior îndepărtat);

Calea **Şerban Vodă** (până la reperul urban *Cimitirul* **Şerban Vodă**) → *Şoseaua* **Giurgiului** (Bucureşti, GHID 1934), *Şoseaua* **Olteniței**;

Strada **Stadionului** → *Şoseaua* **Cristianului** (reperul din exteriorul îndepărtat) (Braşov, PL 1999);

Strada **Lungă** → *Calea* **Feldioarei** (reperul din exteriorul îndepărtat) (Braşov, PL 1999);

Strada **Corneliu Coposu** → *Calea* **Baciului** (traiect exterior urban şi către un reper din exteriorul îndepărtat) (Cluj-Napoca, PL 1999);

Strada **Cuza Vodă** → *Calea* sau *Şoseaua* **Turzii** (Cluj-Napoca, PL 1999).

Specializarea semantică, uneori ambiguă, a termenului generic *şosea* din structurile viconimice din interiorul granițelor urbane, de exemplu, este clarificată de sensul toponimului fix din structură, care reprezintă un reper din exteriorul îndepărtat:

Şoseaua **Alba Iulia** (Sibiu, PL 2003), dispusă radial, din interiorul spațiului urban spre exteriorul îndepărtat;

Şoseaua sau *Calea* **Poplăcii** (cu traiect urban desemnat nemodificat, deşi străbate repere locale importante – *Piața* **Tălmaciu**, *Piața* **Sadu** – individualizate însă arbitrar şi cu destinație către un reper din exteriorul îndepărtat) (Sibiu, PL 2003); la fel *Calea* **Dumbrăvii** şi *Calea* **Cisnădiei**.

Şoseaua sau *Calea* **Floreşti** (cu destinație exterioară urbană) (Cluj-Napoca, PL 1999).

Alteori însă, deşi cu parcurs urban şi direcționată către repere din exteriorul îndepărtat, totuşi nici determinantul din compusul viconimic nu clarifică semantica termenului generic.

Şoseaua **Mihai Viteazul** (Sighişoara, PL 2002) este un exemplu tipic de nemotivație urbanonimică, deşi reperul de direcție exterioară este **Rupea**.

5. Vom încerca în continuare ca, pe baza unor asocieri de termeni generici, dar potrivit şi cu modificarea semantică specializată a acestora să realizăm în cadrul formulei de desemnare urbanonimică, pe de o parte, posibile căi de

penetrare a perioadelor din evoluția urbană, iar, pe de altă parte, eventuale similitudini între semantica primară a termenului generic şi aceea din diferitele faze din evoluția sa în toponimie.

5.1. *Drum*, cu următoarele sensuri selectate din MDA:

„cale de comunicație de interes local care asigură legătura cu o cale de comunicație importantă, cu o localitate, cu o gară, cu un port" – MDA (4); „şosea de mare circulație, care leagă două localități principale" – MDA (5).

La aceste sensuri generale, adăugăm câteva sensuri specializate topografic şi toponimic, selectate din cele înregistrate de *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*:

„cale şi cu parcurs urban, individualizată vag topografic, parcursă de animale" – **Drumu Oii** (DTRM II 339);

„cale individualizată în linii generale, cu parcurs rural, urban şi între localități, destinat transportului specializat de mărfuri" – **Drumu Peştelui** (DTRM II 342), **Drumu Sării** (DTRM II 348–349);

„cale cu traiect integral urban care urmăreşte o formațiune de teren, ca reper local" – **Drumu Piscului** – (DTRM II 343);

„cale cu traiect urban, care asigură legătura cu un reper local, care poate fi şi un „toponim aparent" – **Drumu Beilicului** (DTRM II 312) (**Beilicul** poate reprezenta forma contrasă a urbanonimelor **Casele Beilicului, Grădinile Beilicului)**.

Precizări în sfera semantică a termenului *drum* se realizează în structurile toponimice prin aportul secvenței toponimice fixe, corespunzătoare cu denotatul primar:

Drumul **Tunelului** (Buşteni, **1912** – DC 1495) cu traiect urban şi cu destinație către exteriorul apropiat; în acest compus **Tunelul** este, ca toponim aparent, forma contrasă de la *Livedea* **Tunelului**; *Drumul* **Canalului** (Buşteni, **1885** – DC 1434), cu traiect urban; *Drumul* **Reginei** ← *Drumul* **Poiana Reginei** (Sinaia, **1940** – DC 1607 ter); *Drumul* **Şura Buşteni** (Buşteni, **1912** – DC 1495; **1922** – DC 1523), cu traiect urban spre exteriorul apropiat; *Drumul* **Stânei Regale** ← *Drumul* **Poiana Stânei Regale** (Poiana Țapului, **1900** – DC 1607 ter) cu traiect urban spre exteriorul îndepărtat.

5.1.2. *Drum* provine de la *vsl.* **drumŭ** cu sensul de „cale" (MDA, DER) (cf. bg., sb. *drum* „idem"). Cea mai veche atestare a cuvântului *drum* este în Moldova din **1473**, iar în Țara Românească, din **1565**. În structuri toponimice termenul *drum* apare în ȚR la **1505** (**Drum Iasulov**), iar în Moldova la **1446** (**Velichii Drum**). În forma diminutivală apare la **1588** în Moldova (**drumşor**)[10].

[10] Vezi *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române (1374–1600)*, Bucureşti, p. 70, 71, cu sigla **DER**.

5.1.3. În urbanonimia diacronică, termenul generic *drum*, deşi cu o sferă semantică de multe ori ambiguă, se foloseşte cu următoarele sensuri acceptate:

a) „cale şi cu parcurs urban, care face legătura cu un reper din exteriorul îndepărtat”:*Drumul* **Craiovei** (Bucureşti, **1834** PRIM B 245/1834, f. 14); *Drumul* **Ocnei** (Sibiu, PL 2003). În cazul utilizării cu acest sens apare o sinonimie parțială cu alți termeni generici: *cale* (*Calea* **Făgăraşului**, *Calea* **Feldioarei** (Braşov, PL 1999) şi *şosea*: *Şoseaua* **Alba Iulia** (Sibiu, PL 2003); *Şoseaua* **Cristianului** (Braşov, PL 1999); *Drumul* **Pietrelor** (Văleni de Munte – Ph, **1925** OCS 3); *Drumul* **Slănicului** (Târgovişte, **1596** SI 1538 (DIR XVI, VI 227–8); *Drumul* **Lacul Sf. Ana** (Sinaia, **1901** PS 6); *Drumul* **Pişetorii** (Sinaia, **1901** PS 2); *Drumul* **Piteştilor** (Topoloveni, **1830** COTR 4/17); *Drumul* **Ploieştilor** (Buzău, **1880** SF A 18/5); *Drumul* **Retevoiului**.

b) „cale de legătură, cu traiect exclusiv urban, între două repere, între care unul, cel de destinație, se află la granița urbană”:

Drumul **la Sărărie** (Iaşi, PL 2001); *Drumul* **Filaretului** (Bucureşti, **1834** PRIM B 245/1834, f. 14; **1969** GHID, **1998** PA); *Drumul* **Pădurii** (Azuga, **1938** – DC 1607 ter); *Drumul* **Orzelor** (Videle, **1863** AC PL 1037/70; **oarze** „lanuri de orz”); *Drumul* **Târgului** (Buzău, **1635** EB 37/4 (DIR, XVII, IV 535–7); *Drumul* **Țintei** (Roşiorii de Vede, **1898** MDG II 324, V 587; Giurgiu, **1918–1926** Kretzulescu – Lahovary 1585);

c) „cale de circulație cu traiect exclusiv urban, în care lipsesc repere locale şi de destinație din exteriorul îndepărtat care s-ar putea impune motivațional în actul denominativ”. În acest caz, viconimul, în structura căruia intră termenul generic *drum*, formează un tot unitar, cu valoare simbolică, intrată în uzul curent:

Drumul **Peştelui** (Bucureşti, **1871** P I); *Drumul* **Poştei** (Călăraşi, **1843** AC PL 747/69); *Drumul* **Săcuilor** (Vălenii de Munte – Ph, **1805** COTR 49/53).

d) „cale de circulație deschisă recent, cu un traiect urban aproape miniatural, fără repere locale, prin care s-ar putea marca denominativ”. În această situație, termenul generic *drum* din structură este parțial golit de sens specializat şi generează o formulă fixă, cu posibile evoluții ulterioare:

– *Drum* **Nou** (Sibiu, PL 2003).

e) „cale de circulație cu traiect urban, marcată denominativ prin raporturi de posesie”:

– *Drumul* **Pascului** (Comarnic, **1894** – DC 1449); *Drumul* **Piticilă** (Comarnic, **1919–1945** CAP 61); *Drumul* **Principelui** (Sinaia, **1903** PS 8).

f) „cale de circulație cu parcurs urban, dar şi rural, care urmăreşte traiectul unei forme de teren, uneori cu dispunere paralelă, existând în structura viconimică formată un proces complex de contaminare, prin transferuri permanente de sens”:

– *Drumul* **Slemnei** (Urlați, **1834** GHIG 3/49); *Drumul* **pe Loturi** (Azuga, **1924** – DC 1607 ter); *Drumul* **Şanțului** (Comarnic, **1843** – DC 1397).

g) „cale de circulație care se suprapune denominativ peste alte denotate urbane, creând structuri tautologice". Această categorie de nume este astăzi destul de redusă:

– *Strada Drumul* **Între Vii** (Bucureşti, **1934** GHID); *Strada* **Drumul Taberei** (Bucureşti, **1934** GHID, **1969** GHID).

h) cale de circulație desemnată printr-o structură în care termenul generic *drum* este marcat de semnificații metaforice, nemotivate însă toponimic. Şi aici se creează, pe de o parte, sinonimii între termenii generici *drum* sau *stradă*, iar, pe de altă parte, apare la nivel toponimic o golire de semnificație pentru termenul generic desemnator *drum*.

– *Strada* **Drumul Luptătorilor Antifasciști**, *Strada* **Drumul Belşugului**, *Strada* **Drumul Stegarului** (Bucureşti, GHID **1969**).

5.2. Termenul generic *drum* poate forma perechi corelative cu *cale* şi *şosea*, potrivit şi cu parcursul topografic urban, dar şi rural, precum şi cu structurile viconimice în care aceştia intră.

Etimologic, termenul generic *cale* provine din lat. **callis** „potecă, cărare" (MDA), care a evoluat specializat în urbanonimie.

Din sensurile înregistrate în DEX, reținem următorul, care poate reprezenta un punct de plecare în analiza spectrului semantic urbanonimic; „arteră de pătrundere în oraş, făcând legătura cu o şosea importantă".

Detaliind această informație lexicografică, se poate stabili un parcurs periurban între granița administrativă urbană şi un traiect de circulație exterior, marcat prin termenul *şosea*.

5.2.1. În palierul urbanonimic, termenul generic *cale* poate fi identificat prin următoarele sensuri:

a) „drum de circulație cu parcurs urban redus, cu destinația către un reper din interiorul apropiat":

Calea **Băilor** (Câmpulung Muscel, **1872** DTSR, **1898** MDG II 484);

Calea **Barierei Spirei** (Bucureşti, **1834** PRIM B 224);

Calea **Vadul La Palici** (Bucureşti, **1811**, RV Mss. 266);

Calea **Belvedere** (*Calea* **Palatul Belvedere**) (Bucureşti, 1842 RB);

Calea **Bordeiului** (Făurei, **1879** H IL 48);

Calea **Herăstrăului** (Bucureşti, **1871** P I);

b) „drum de circulație din exteriorul rural către oraşul de destinație, cu traiect amplu şi în interiorul urban, dar pe un segment limitat":

Calea **Moroieni** (Moroieni, **1890–1912** PS 1);

Calea **Brăilei** (Brăila, **1619** DIR XVII, III 375–6).

c) „drum de circulaţie, cu parcurs urban şi cu destinaţia către un reper din exteriorul îndepărtat”. În această grupă apare relaţia de sinonimie, diferenţiată la nivel diacronic, cu termenii *drum* şi *şosea*, care poate duce şi la confuzii semantice:

Calea **Băltacaciului** (Buftea, cr. **1580** DRH VIII, 515–6);

Calea **Cheii** (Breaza, **1919–1945** CAP 50);

Calea **Dobroieştilor** (Câmpulung-Muscel, **1872** DTSR, **1898** MDG II 484);

Calea **La Măgurele** (Bucureşti, r. **1766** MTR 222/21);

Calea **Pietroşiţa** (Sinaia, **1890–1912** PS 1);

Calea **Popeştilor** (Buftea, cr. **1580** DRH VIII 515–6);

Calea **Predeal** (Sinaia, **1890–1912** PS 1);

Calea **Târgovişte**i (Bucureşti, **1852** B II);

Calea **Urechea** (Sinaia, **1890–1912** PS 1);

Calea **Văcăreşti** (Bucureşti, **1834** PRIM B 245/14).

d) „drum de circulaţie, cu parcurs urban, către un reper nedefinit, marcat pe baza unor posibile relaţii de posesie, fără motivaţie toponimică”:

Calea **Ciungului** (Vălenii de Munte, **1926** OCS 8);

Calea **Ghiudului** (Predeal, cr. **1573** DRH VII, 182–3);

Calea **Gontei** (Ploieşti, r. **1600–1601** DRH XI 571);

Calea **Goranii** (Sinaia, **1890–1912** PS 1).

În cadrul acestei subcategorii, reţinem posibila fază a „toponimului aparent”[11] exprimat prin antroponim:

Calea **Filaretului** ← (*Calea* (spre *Câmpia* sau *Viile*) **Filaretului**) (Bucureşti, **1842** RB).

e) „drum de circulaţie cu parcurs exclusiv urban, în care formula denominativă în structura căreia intră termenul generic formează un compus simbolic metaforic, fără nicio tangenţă cu traiectul urban”:

Calea Griviţei (Bucureşti **1885–1890** S, **1892–1893** D, **1895–1899** IGA); **Calea Victoriei** (Bucureşti **1895–1899** IGA); **Calea Dorobanţi** (Bucureşti **1895–1899** IGA, Cluj-Napoca PL **1899**). Există la această subcategorie şi situaţia, mai rară, când termenul generic *cale* intră într-o structură viconimică cu determinant substantival, la rându-i specializat semantic. Traiectul urban astfel desemnat parcurge probabil unitatea administrativ-teritorială precum o magistrală:

Calea Oraşului (Curtea de Argeş,r. **1748** EA 2/91).

[11] Rezeanu Adrian, Modoran Filofteia, *Categoria „toponim aparent” în urbanonimie*, în LR, XLVI (1997), nr. 4–6, p. 319–329.

5.3. Termenul generic *şosea*, cu următoarele sensuri selectate din MDA: „cale de comunicaţie interurbană, pietruită sau asfaltată” (1); „stradă largă, frumos amenajată la intrarea într-un oraş, care continuă căile de comunicaţie interurbane” (2).

Detaliind sensul **2.** înregistrat lexicografic şi adaptându-l la structura reţelei căilor de circulaţie urbane, rezultă că *şoseaua* este un segment topografic limitat, plasat teritorial undeva la intrarea în oraş, care continuă o cale de comunicaţie interurbană, care este, de altfel, tot *şosea*. Neclaritatea unei astfel de determinări semantice reprezintă şi cauza şi efectul utilizării acestui termen generic în spaţiul urban, în mod haotic.

Reţinem pentru determinarea urbanonimică o posibilă formulă explicativă pentru termenul *şosea*: „cale de circulaţie interurbană, cu pornire de la graniţa urbană, care continuă un segment topografic urban marcat diferit, dar specific pentru unitatea administrativ-teritorială urbană”.

Termenul generic *şosea* provine din fr. **chaussée**: „arteră largă de circulaţie interurbană”.

5.3.1. Utilizarea aberantă a termenului generic *şosea* în spaţiul intern urban a determinat individualizarea lexicografică a următoarelor sensuri, precum şi stabilirea unor zone de intersectare a sferei semantice a acestui termen cu altele parţial sinonime:

a) „cale de circulaţie, cu parcurs urban şi cu destinaţie spre un reper din exteriorul îndepărtat”. De cele mai multe ori, această arteră de circulaţie preia un alt traiect secvenţial urban, însă altfel desemnat.

Şoseaua **Cristianului** (Braşov PL 1999);

Şoseaua **Sărărie** (Iaşi, PL **2001**);

Şoseaua **Păcurari**, *Şoseaua* **Moara cu Noroc** (Iaşi, PL **2001**);

Şoseaua **Chitilei** (Bucureşti, PL **1911, 1929, 1969**).

La această subcategorie de desemnare viconimică se produc următoarele intersectări de sfere semantice ale termenului *şosea*, cu alţi termeni generici mergând până la confuzie, alimentată, probabil, şi de organele administraţiei locale:

Şoseaua **Cristianului** preia secvenţa urbană *Strada* **Stadionului**, de la o intersecţie locală, unde o altă secvenţă, cu direcţia **Făgăraş**, se numeşte *Calea* **Făgăraşului**. Aici, *şosea* şi *cale*, sinonime fortuit, desemnează traiecte urbane cu direcţia spre un exterior îndepărtat. Secvenţele *Calea* **Poienii**, *Calea* **Feldioarei** (Braşov PL **1999**) cu traiecte urbane, dar şi exterioare, reprezintă o abatere de la desemnarea semantică exactă a termenului *şosea*.

Şoseaua **Progresului** (Bucureşti, PA 2004), cu parcurs exclusiv urban, ar putea reprezenta o secvenţă urbanonimică motivată prin referire la reperul din interiorul urban depărtat *Gara* **Bucureşti Progresul**. Aberaţia constă, pe de o parte,

în faptul că între reperul motivațional şi artera de circulație intervin alte două secvențe, exclusiv urbane, marcate cu termenul generic *şosea* (*Şoseaua* **Viilor**, *Şoseaua* **Giurgiului**), iar, pe de altă parte, termenul generic *şosea* din cele trei structuri urbanonimice este identificat diferit;

b) „cale de circulație cu parcurs exclusiv de la granița urbană spre exteriorul îndepărtat”:

Şoseaua **Bucium** (Iaşi, PL **2001**); *Şoseaua* **Albinei** (Iaşi, PL 2001); *Şoseaua* **Zamora** (Buşteni, **1910** – DC 1426); *Şoseaua* **Ceairului Mare** (Poiana Țapului, **1940** – DC 1576); *Şoseaua* **spre Loturi** (Azuga, **1914** – DC 1607 ter); *Şoseaua* **spre Frontieră** (Predeal, **1907** – DC 1607 ter); *Şoseaua* **spre Carieră** (Buşteni, **1920** – DC 1607 ter); *Şoseaua* **spre Moară** (Poiana Țapului, **1884** – DC 1423);

c) cale de circulație cu parcurs exclusiv urban, care reprezintă un segment dintr-o magistrală urbană, uneori de dimensiuni reduse, situat între repere de intersecție topografică:

Şoseaua **Arcului** (Iaşi, PL **2001**); **Şoseaua Națională** (Iaşi, PL **2001**); *Şoseaua* **Galata** (Iaşi, PL **2001**).

La această subcategorie apare situația paradoxală, când acelaşi traiect urban, cu destinație finală urbană, este marcat pe un segment, de exemplu, *Calea* **Galata** şi se continuă cu *Şoseaua* **Galata**, apărând la punctul de schimbare denominativă şi compusul *Urcuşul* **Galata**.

5.4. Triada viconimică *uliță/stradă/bulevard*, cu o evoluție marcată de stadiile de urbanizare, este prezentă în spațiul urban, atât în procesul de desemnare practică, prin planuri şi ghiduri oficiale urbane, dar şi în dialogul oral, cu conotații afective şi simbolice, unde distincția semantică dintre aceşti termeni generici este parțial anulată.

Uliță, cu sensurile „drum îngust printr-un sat (mai rar în oraş), mărginit de case” (1), „stradă” (2), provine din v.sl. **ulica**, care înseamnă şi „stradă” (*rue*), dar şi „stradelă” (*ruelle*). Cele mai vechi atestări ale termenului pe teren românesc s-au înregistrat în **1475** (TR) şi **1531** (M)[12].

Pentru perioada medievală a târgului comercial românesc (Moldova şi Țara Românească), stadiu arhaic, incipient urban al viconimiei, care se prelungeşte până la jumătatea secolului al XIX-lea, termenul *uliță* formează pereche cu *hudiță* (**< hudă** + *-iță*) sau *ulicioară*. Distincția se realizează în concordanță cu mărimea denotatului desemnator.

Pentru stadiul de evoluție urbană amintit mai sus, *uliţa* se individualizează prin următoarele sensuri, extrase din descrieri perifrastice viconimice caracteristice vremii[13]:

[12] Vezi şi DER, p. 245.
[13] DGAN, Fond *Ministerul Lucrărilor Publice, Moldova*, dosar 366/1849, 1850, 1851, f. 55–228.

a) „cale de circulație, cu parcurs exclusiv urban, ce leagă două repere majore de pe acelaşi traiect, fără a se prelungi secvențial”:

„Ulița di la d(umnealui) Gheorghii Ivanovici, cari trăci pi la *Crâşma Frumuşâcăi*, până în Bistriță, ciastiia vânătă” (Piatra, **1850**, f. 228);

b) „cale de circulație, cu parcurs urban, care se prelungeşte secvențial cu un drum interurban, individualizat prin termenul generic *şosea* sau *drum*”:

„O uliță ce să începi di la Crâşma neguțitoriului Iordachi Pungă şi merge pi lângă *Hanul Precistii Mari*, până în şoşaoa din capătul uliței” (Roman, **1850**, f. 84);

„Ulița di la d(umnealui) Filip Manoliu, cari mergi pi la poarta Mihălcioai(i) şi iesă în Drumul Bistriței, la Corbeni, ciastiia vânătă” (Piatra, **1850**, f. 228);

c) „cale de circulație, cu parcurs urban magistral, care trece dintr-o mahala în alta”:

„Ulița ci să începi di la *Crâşma Pârlită*, ciastiia vânătă, şî mergi pi la spătar Hristodor spri Vali(a) Vii, păr la Vasâli a Vărvarii, ciastiia galbănă” (Piatra, **1850**, f. 228);

d) „cale de circulație exclusiv urbană, pe traiectul căreia converg alte drumuri minore”, marcate prin termenul generic *hudiță*, de exemplu, cele 8 hudițe care răspund în **Ulița Mare** din **Mahalaua Păpăutii** (Roman, **1850**, f. 84).

Hudița sau *ulicioara* sunt „căi de circulație, cu parcurs minor urban, care fac legătura cu alte căi de circulație ample, prin anumite repere ale lor”. Ar putea exista relații de sinonimie parțială cu termenii generici *intrare* sau *înfundătură*.

Termenul generic *stradă*, cu sensul „cale de comunicație mărginită, de obicei, pe ambele părți de case (şi trotuar), amenajată în interiorul localităților (urbane) pentru circulația pietonilor şi a vehiculelor” (1), provine din it. **strada** (MDA).

Acesta, deşi preia semnificația locală a termenului *uliță*, care are aplicabilitate topografică atât la mediul urban cât şi la cel rural, este caracteristic în exclusivitate spațiului urban. Pe lângă sensul consacrat prin uz şi înregistrat lexicografic, pe baza configurației terenului urban dar şi a utilității imediate a acestei artere de circulație, reținem alte câteva sensuri, care, pe de o parte, îi pot lărgi câmpul semantic, iar, pe de altă parte, conduc către o intersectare cu sfere semantice ale altor termeni generici viconimici:

a) „cale de circulație urbană, amenajată cu toate utilitățile citadine necesare, care însoțeşte un curs de apă pe tot parcursul lui urban, fără altă finalitate decât aceea de arteră urbană laterală, însoțitoare”. În această situație, are loc o intersectare cu sfera semantică a termenului generic *chei* „stradă de-a lungul şi la marginea unei ... construcții, servind la consolidarea malului şi la apărarea acestuia de acțiunea apelor” (DEX):

Strada **Gârlei** (Bucureşti, GHID **1934**); *Strada* (**Gârlei**) **Lânăriei** (Bucureşti GHID **1934**); *Strada* (**Valea)Puristoaca** (Poiana Țapului, **1938** – DC 1607 bis);

Strada **(Valea) Prahovei** (Sinaia, **1938** – DC 1562); *Strada* **Malului**, cu continuare secvențială în *Strada* **(Râului) Cibinului** (Sibiu, PL **2003**); *Strada* **Someşului** (doar secvențial) (Cluj-Napoca, PL **1999**).

Intersectarea semantică se produce şi cu termenul generic *splai* „stradă amenajată pe malul înalt al unei ape" (DEX):

Splaiul Independenței (secvență viconimică de-a lungul râului Someşul Mic (Cluj-Napoca, PL **1999**); *Splaiul* **Bahluiului** (Iaşi, PL **2001**);

b) „cale de circulație urbană, cu traseu transversal, care depăşeşte repere reprezentate prin încrucişări de drumuri, piețe":

Strada **Lipscani** (alcătuită din secvențe topografice care depăşesc intersecțiile cu **Calea Victoriei** şi cu *Bulevardul* **Colței** (Bucureşti, **1754** MTR 205/23, GHID **1946**, GHID **1969**);

Strada **Lungă** (Sibiu, PL **2003**); *Strada* **Transilvaniei** (Predeal, **1940** – DC 1607 bis); *Strada* **Fântânii** (cu parcurs transversal spre **Castelul de Apă**) (Sinaia, **1940** – DC 1607 bis).

În această situație, există puncte de intersectare semantică cu termenul generic *bulevard*; **Bulevardul Victoriei**, **Bulevardul Corneliu Coposu** (Sibiu, PL **2003**), dar şi multiple alte situații în care sinonimiile parțiale conduc spre o confuzie în procesul de desemnare urbană locală; *Strada* **Reginei** ← *Strada* **(Parcul) Reginei** este aceeaşi cu **Şoseaua Reginei** (Azuga, **1938** – DC 1607 ter); *Strada* **Cişmelii** (Predeal, **1921** – DC 1607 ter) este aceeaşi cu *Drumul* **Cişmelii**; *Strada* **Văii Azuga** este aceeaşi cu *Şoseaua* **Văii Azuga** (Azuga, **1914** – DC 1607 ter); *Strada* **Pensiunii Crivăț** este aceeaşi cu *Drumul* **Pensiunii Crivăț** (Poiana Țapului, **1940** – DC 1607 bis);

c) „cale de circulație urbană, cu traseu sinuos, uneori restrâns spațial, care preia dispersat curentul pietonal şi circulația vehiculelor". Acest tip de arteră de circulație poate fi identificat prin *stradă capilară*, cu parcurs predominant periferic; *Strada* **Livedea cu Duzi** (între *Calea* **Piscului** şi *Calea* **Văcăreştilor**) (Bucureşti, GHID **1934**); **Strada Oastei** (între *Şoseaua* **Sărăriei** şi **Bulevardul Carol I**) (Iaşi, PL **2001**). Şi în acest caz, intersectările parțiale de sfere semantice pot avea loc cu termenii *intrare, alee, pasaj*, cu condiția inexistenței unei perechi cu un viconim în structura căruia intră termenul *stradă*:

Intrarea **Târlei** (Bucureşti, GHID **1969**); *Intrarea* **Brotăceilor** (Bucureşti, PA **2002**).

Aleea **Mitropoliei** (Bucureşti, **1834** PRIM B 245) → *Strada* **Mitropoliei**; *Aleea* **Băneasa** (numită ulterior **Şoseaua Kisselev**) (Bucureşti, **1834** PRIM B 245).

Pasajul **Hanul cu Tei** (între *Strada* **Lipscani** şi *Strada* **Şelari**) (Bucureşti GHID **1934**).

Termenul generic *bulevard*, cu sensul „arteră urbană de mare circulație, de obicei plantată pe margini cu arbori” (DEX), este utilizat relativ târziu în spațiul urban.

În urbanonimie, termenul mai poate fi decriptat şi prin sintagma medievală „drumul mare”, fără repere de început şi de sfârşit, care poate avea traiect transversal, circular sau semicircular:

Bulevardul Ghica (Sinaia, **1890–1912** PS 1); **Bulevardul Dacia** (Bucureşti, GHID**1934**); **Bulevardul M. Kogălniceanu** (Braşov, PL **1999**).

În sensul utilizării haotice a acestor termeni viconimici în procesul de desemnare urbană, reținem şi câteva microsecvențe semantice actuale, caracteristice pentru termenul *bulevard*:

a) cale de circulație urbană, de tip magistral, cu direcția către exteriorul urban îndepărtat, dar şi către un reper din interiorul urban.

La această subcategorie, există frecvente confuzii cu alți termeni viconimici, în contextul desemnării urbanonimice neglijente din partea administrațiilor locale. De exemplu, în municipiul Iaşi, de la intersecția centrală **Podul Roş** pornesc următoarele artere de circulație, secvențiate denominativ:

Bulevardul **Țuțora** care se continuă cu *Calea* **Chişinăului** (reper din exteriorul urban îndepărtat).

Bulevardul **Socola** (cu destinația către un reper urban apropiat), care se continuă cu *Şoseaua* **Bucium** (din exteriorul urban), deşi în spațiul urban riveran *Bulevardului* **Socola** există şi o *Stradă* **Bucium**. În interiorul spațiului urban, după intersecția centrală, *Bulevardul* **Socola** se continuă cu **Şoseaua Națională**, secvență topografică urbană redusă, însoțitoare a parcursului hidrografic **Bahlui**. O astfel de utilizare urbanonimică anulează orice specificație semantică a termenilor generici *bulevard, şosea, stradă, cale*[14];

[14] Siglele folosite reprezintă următoarele fonduri arhivistice şi publicații; **GHID 1969** = *Ghidul străzilor municipiului Bucureşti*, 1969; **GHID 1934** = *Ghid oficial cu 20 hărți pentru orientare*, Bucureşti, 1934; **DTRM** = *Dicționarul toponimic al României. Muntenia*, vol. II, Bucureşti, 2007; *DC* = DGAN, Fond *Domeniile Coroanei României*, dosarele referitoare la Valea Prahovei; **PRIM B** = ANB, Fond *Primăria Municipiului Bucureşti*; **OCS** = AN Ploieşti, Fond *Ocolul Silvic Vălenii de Munte*; PS = AN Ploieşti, Fond *Primăria oraşului Sinaia*; **COTR** = DGAN, Fond *Mânăstirea Cotroceni*; **SF A** = DGAN, Fond *Biserica Sfinții Apostoli*; **PA** = *Pagini Aurii*, 1998 Bucureşti; **AC PL** = Biblioteca Acad. Rom., Fond *Planuri de moşii*; **Kretzulescu-Lahovary** = DGAN, Fond *Kretzulescu-Lahovary*; **MDG** = *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I–V, 1898; **P I** = Biblioteca Acad. Rom., Maior D. Pappasoglu, *Bucureşti. Capitala României*, I, 1871; **CAP** = AN Ploieşti, Fond *Consilieratul Agricol Prahova*; **GHIG** = DGAN, Fond *Mânăstirea Ghighiu*; **DTSR** = D. Frunzescu, *Dicționarul topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872; **RV Mss.** = DGAN, Fond *Mânăstirea Radu Vodă, Manuscrise*; **RB** = Biblioteca Acad. Rm., Râmniceanu-Blaremberg, *Planul Bucureşti*, 1842; **H IL** = DGAN, Fond *Hotărnicii Ialomița*; **MTR** = DGAN, Fond *Mitropolia Țării Româneşti*; **B II** = Biblioteca Acad. Rom., Maior Baron Rudolf von Borroczyn, *Planul Bukureştiului*, Bucureşti, 1852; **IGA** = *Planul oraşului Bucureşti*, lucrat de Institutul Geografic al Armatei, Bucureşti, 1895–1899; **EA** = DGAN, Fond *Episcopia Argeş*.

b) „cale de circulație cu parcurs secvențiat denominativ, în care porțiuni din traiectul topografic însoțesc un curs de apă". Pentru această secvență, termenul generic *bulevard* se suprapune semantic peste termenii *chei* şi *splai*:

Bulevardul **Dacia** (secvență riverană *râului* **Bahlui**) (Iaşi, PL, **2001**);

Bulevardul **Consiliul Europei** (secvență riverană *râului* **Târnava Mare** (Sighişoara, PL, **2002**);

Bulevardul **1 Decembrie 1918**, *Strada* **Mamaia**, *Strada* **General Dragalina** (secvențe topografice înlănțuite, riverane *râului* **Someşul Mic**) (Cluj-Napoca, PL, **1999**).

Confuzia semantică dintre termenii viconimici *bulevard* şi *splai* este evidentă pe traiectul urban al *râului* **Bahlui**, unde acelaşi parcurs însoțitor, paralel cu râul, este identificat aleatoriu, când prin *Splaiul* **Bahlui**, când prin *Bulevardul* **Chimiei** (Iaşi, PL, **2001**);

c) „cale de circulație cu traiect central, dar limitat teritorial, ca segment de legătură cu căi de circulație magistrale, unele făcând legătură chiar cu repere din exteriorul urban îndepărtat". În această situație, neclaritatea semantică a termenului generic *bulevard* este amplificată prin vecinătatea teritorială imediată a căilor de circulație cu parcurs amplu, cu deschidere spre exteriorul urban, marcate doar prin termenul viconimic *stradă*.

De exemplu, **Bulevardul Mihail Kogălniceanu** (segment topografic redus) se continuă cu *străzile* **Hărmanului** şi **Zizinului** (ca artere de legătură cu exteriorul îndepărtat) (Braşov, PL **1999**).

6. Evoluția semantică a termenilor generici viconimici în spațiul urban a urmat o cale firească, în acord cu tendințele actuale de evoluție ale limbii române[15]. Acest fapt a însemnat, pe de o parte, o permanentă înnoire lexicală, prin împrumuturi, iar, pe de altă parte, extinderea polisemantismului, adaptat şi acesta la etapele socio-culturale şi istorice.

În urbanonimie, ca segment denominativ specializat, evoluția semantică a termenilor generici, aşa cum am observat în cele câteva exemple analizate, îmbracă o formulă specifică, în care, pe lângă aspectele obiective de primenire şi stabilizare semantică, intervine neprofesionalist, la nivelul procesului de desemnare urbană, şi factorul administrativ local. Din acest punct de vedere, mai ales în epoca actuală, dar nu numai, sesizăm o serie de particularități, din care ne oprim asupra câtorva;

a) tendința de specializare semantică strictă a termenilor generici potrivit cu denotatul desemnat, în cadrul formulei de marcare viconimică. Acest aspect, deşi clar încadrat în structuri urbanonimice, are tendințe de deviere în contextual amplificării rețelelor topografice urbane „derivative" şi a intervenției factorului decizional administrativ. În păienjenişul de artere viconimice comasate şi marcate, *Şoseaua* **Nicolina**, *Strada* **Nicolina**, *Aleea* **Nicolina**, *Fundacul* **Nicolina** din Iaşul actual, *Fundacul* (sau *Fundătura*) **Nicolina** identic cu *Intrarea* „stradă mică,

[15] Vezi Al. Graur, *Tendințe actuale ale limbii române. Vocabularul*, Bucureşti, 1968, p. 280 şi urm.

înfundată la un capăt" (MDA 35), ar trebui să aibă cel puțin un punct topografic comun cu *Şoseaua* **Nicolina**, ca să se justifice semantic. În realitate, *Fundacul* **Nicolina** este paralel cu *Şoseaua* **Nicolina**, precum şi *Aleea* **Nicolina** cu *Strada* **Nicolina**. În această situație, *fundacul* şi *aleea* ar putea deveni *stradele*, iar urbanonimele *Fundacul* şi *Aleea* **Nicolina** îşi pierd motivația toponimică locală;

b) tendința de perpetuare a termenilor generici viconimici, cu o semantică apropiată de cea primară, prin penetrarea diferitelor perioade din evoluția urbană şi de stabilizare a unei anumite sfere semantice la nivelul unui traiect urban. Aici asistăm, pe de o parte, la conservatorismul formulelor de desemnare viconimică cu specific local şi mult mai pitoreşti, iar, pe de altă parte, la lipsa reperelor locale care s-ar putea impune în procesul denominativ. De exemplu, **Drumul Sării** (Bucureşti), cu rezonanțe arhaice şi simbolice, atestat neîntrerupt de la **1844**, dar ca formulă desemnatoare monolit, are traiectul actual urban care poate fi identificat prin *stradă*;

c) tendința de conservare, chiar până în contemporaneitate, a unor similitudini dintre semantica inițială a termenului generic şi aceea din diferite etape evolutive urbane, chiar dacă pot interveni, prin relații sinonimice, confuzii semantice. De exemplu, *Calea* **Văcăreşti** (Bucureşti), cu parcurs inițial spre un exterior urban îndepărtat, se menține şi azi ca formulă desemnatoare urbană motivată, dacă se au în vedere reperele viabile din „lanțul derivațional", *mahala, biserică, mânăstire, cimitir* etc.

Şi aici, *cale* se menține în formula desemnatoare monolit *Calea* **Văcăreşti**, ca urmare a tradiției, deşi între *cale* şi *drum* există o sinonimie parțială.

7. Din punct de vedere al terminologiei viconimice, cu anumite justificate excepții, unitatea administrativ-teritorială urbană se prezintă ca un ansamblu unitar şi coerent, receptiv la influențele determinate de evoluția istorico-socială şi culturală citadină.

TOPONYMIE URBAINE.
TERMINOLOGIE VICONYMIQUE

(Résumé)

Dans cet étude on a analysé, dans une manière sémantique et étymologique quelques termes génériques caractéristiques pour la désignation des routes de circulation urbaine.

Les conclusions d'une telle analyse se rapportent, d'une part, à la tendance de conservation de la sémantique initiale de ces termes génériques viconymiques et, d'autre part, à une spécialisation stricte, en concordance avec la segmentation des espaces urbains.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

TERESA FERRO (1956–2007)

Am scris despre mulți colegi străini care, în timpul vieții lor, s-au ocupat de limba română. De data aceasta sunt într-o situație specială: scriu despre o persoană pentru care ar trebui să inventăm un act de identitate special, un paşaport cu dublă cetățenie. Teresa Ferro a fost o italiancă (îi plăcea să precizeze că este siciliancă) în a cărei inimă a fost implantat ceva din ceea ce ne place să numim „dulcea Românie". Ca urmare a acestui implant a rezultat o persoană cu totul deosebită, care făcea cunoscută România în Italia, dar şi țara ei în România. Mărturisesc că în iunie 2007, când am aflat că Teresa a obosit şi a plecat să se odihnească puțin în lumea drepților, m-am întrebat mereu dacă am să pot scrie şi despre ea. Portretele mele descriu mai mult aspectul fizic, gesturile oamenilor. Acum trebuie să fac portretul unui spirit ale cărui trăsături dominante – discreția, eleganța şi bunătatea – sunt mai greu de surprins în cuvinte; ele trebuie „trăite" ca să vezi cum capătă cele mai variate forme posibile. A mai intervenit şi altceva: vestea că Teresa nu mai este fizic cu noi am primit-o, printr-un apel la telefonul mobil, pe când nu eram acasă, ci la Sankt Petersburg. Şocul a fost la fel de puternic ca în urmă cu mulți ani când, aflându-mă în Munții Apuseni, am aflat, tot la telefonul mobil, că a murit cel mai bun prieten al meu din străinătate, Manuel Alvar. Dar nu numai întâmplarea aceasta mă face să declar acum, când ea nu mai poate protesta, că o consider, alături de Manolo, cea mai constantă şi mai fidelă prietenă a mea din afara României.

A trăit şi a murit la Catania, într-un ținut unde „călduroasa prietenie mediteraneeană [...] se aseamănă cu cea românească". La Catania şi-a făcut studiile universitare. La Catania, datorită profesorului Giuseppe Piccillo, a descoperit limba română, pe care a cunoscut-o apoi mai bine la cursurile de vară de la Braşov, unde, după cum mărturisea, „m-am legat de cultura românească în mod definitiv". La Catania a început, în 1982, să predea istoria limbii române. Şi tot la Catania şi-a cunoscut şi soțul, pe minunatul sicilian Vincenzo Agliata, Enzo pentru cei apropiați lor (la prima noastră întâlnire, Enzo m-a fascinat şi am regretat că nu ştiu bine italiana ca să-i spun de ce m-a fermecat, dar Teresa a „tradus" chiar în siciliană unele dintre sentimentele mele, cu zâmbetul ei unic). Teresa s-a ataşat aşa de mult de română, încât şi-a susținut teza de licență cu o temă românească, *Substratul traco-dac în limbile balcanice cu referire specială la română şi albaneză*, iar doctoratul l-a obținut cu o teză despre concordanțele româno-siciliene. În ultimii 14 ani a predat limba română şi la Udine, unde cu puțin timp în urmă a primit titlul de profesor titular.

LR, LVII, nr. 2, p. 219–232, Bucureşti, 2008

Când vorbim despre Teresa Ferro trebuie să menționăm atât activitatea ei de propagator al limbii şi literaturii române în Italia, cât şi pe cea de cercetător asiduu al istoriei limbii noastre. Distincția este doar de natură metodologică, fiindcă tot ce a realizat ea a fost pentru a face mai bine cunoscută istoria limbii române.

La Udine, unde a fost „fieful" ei în ultimii ani, a reuşit să creeze unul dintre cele mai puternice centre de predare a limbii române. Mi-a spus, cu diverse ocazii, că Udine este un loc ideal pentru studiul românei, fiindcă România este o țară foarte apropiată geografic şi cu vechi legături cu regiunea Friuli. Studenții învață cu mult interes româna modernă şi îşi manifestă dorința de a cunoaşte aspectele culturale, folclorice şi ... economice (mai ales în ultimii ani). Această părere mi-a fost împărtăşită şi de profesorul Vincenzo Orioles, sicilian şi el prin naştere, directorul Centrului Internațional Friuli-Venezia: Udine este la intersecția lumii romanice, germanice şi slave, într-o poziție strategică din punct de vedere cultural. De la începuturi modeste, Teresa a ajuns să aibă zeci de studenți. Toată viața ei „ardea" pentru aceşti studenți, care ajunseseră să vorbească bine româneşte, să scrie în română; unii şi-au dat teze de licență, de masterat şi de doctorat cu teme referitoare la limba şi cultura română. La fiecare întâlnire sau în conversațiile telefonice, dimineața la ora 7, se bucura că sunt tot mai mulți studenți la română; uita să spună şi cum stă cu sănătatea, după ce i se diagnosticase boala care a răpus-o. Ajunsesem să cred că s-a produs un miracol, fiindcă, la întrebările mele discrete, întotdeauna îmi vorbea despre evoluția pozitivă a sănătății ei, despre planurile de viitor. În glumă, mi-a spus odată, într-o discuție „informală", că a făcut tot ce a putut pentru ca româna să intre în rândul „marilor" limbi romanice. Am ghicit în ochii ei că este cea mai mare realizare a sa. Pentru studenții ei a animat schimburile, în cadrul programelor Tempus şi Socrates, cu universitățile româneşti din Timişoara, Bucureşti, Cluj, Iaşi, Oradea, Craiova. Eforturile ei au dat, între altele, şi doi excelenți profesori de italiană în România – Daniele Pantaleone (din a cărui comisie de doctorat am făcut parte) şi Maria Luisa Lombardo. A participat la variate şi numeroase reuniuni ştiințifice în România şi a organizat la Udine reuniuni de acest fel: colocvii şi dezbateri, în colaborare cu profesorul Alexandru Niculescu: „el era mintea, eu eram brațul", spunea Teresa. Îşi amintea de succesul expoziției fotografice pe tema mănăstirilor din Moldova, ținută la Museo Civico din Udine, cu colaborarea Comunei din Udine şi a Institutului de Cultură şi Cercetare Umanistică din Veneția. Îmi amintesc de colocviul intitulat *Romania e Romània; lingua e cultura romena di fronte all'Occidente* (Udine, 11–14 septembrie 2002), organizat exemplar de Teresa Ferro. Imaginat ca o omagiere a marelui lingvist E. Coşeriu, colocviul, cu o participare prestigioasă din Italia, Austria, Belgia şi România, a fost până la urmă un omagiu *post mortem*, la patru zile după moartea savantului român de renume internațional. La acest colocviu, la

fel ca în alte reuniuni culturale şi ştiinţifice care aveau drept scop difuzarea valorilor culturii româneşti în Italia, a atras şi tineri pe cale de afirmare. Am cunoscut şi la Catania o astfel de tânără, care îşi pregăteşte o teză de doctorat cu o temă de limba română.

Cele prezentate până aici sunt fapte rezultate dintr-o stare de spirit. Făcea totul cu pasiune pentru limba română şi România; îi plăcea să spună, cu modestie: „Aş dori să iasă bine". Mi s-a părut că, în asemenea momente, figura ei era învăluită într-o aureolă, un cerc luminos din care se vedeau doar ochii albaştri şi zâmbetul, desprins parcă dintr-o pictură renascentistă italiană. Vocea ei era caldă, expresia unei bunătăţi nemăsurate. Perseverenţa, rezultată din pasiunea cu care trata problemele româneşti, depăşea cadrul universitar: îmi vorbea despre bucuria pe care a avut-o când a pus bazele unei asociaţii culturale italo-române, despre colaborarea cu parohiile româneşti sau cu Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistică din Veneţia. Se felicita, când putea să-i ajute pe românii de la Udine sau de la Catania, ca şi cum ar fi trecut un examen cu nota maximă. Îmi amintesc cu câtă emoţie a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universităţii de Vest din Timişoara sau Diploma de membru de onoare al Institutului de Lingvistică din Bucureşti. M-am întrebat mereu dacă sicilianca Teresa Ferro, care s-a ocupat în teza ei de doctorat de concordanţe româno-siciliene, nu o fi avut printre strămoşii ei şi vreun român. Evident că este o ipoteză neverosimilă, dar mi-a trecut prin minte fiindcă altfel nu puteam explica intensitatea flăcării care o mistuia când era vorba de România. Mă întreb acum cine va mai ţine aprinsă flacăra cu care organiza „Întâlnirile de primăvară şi de toamnă" ale culturii româneşti la Udine.

N-am vorbit încă despre activitatea ei în cercetare, dominată de studierea istoriei limbii române din perspectivă romanică (mai ales în comparaţie cu romanitatea din sudul Italiei) şi balcanică. Amândouă aceste aspecte le-a abordat în cele două teze menţionate, de licenţă şi de doctorat. Rezultatele au apărut sub formă de cărţi, articole, comunicări la congrese sau la sesiuni ştiinţifice. Am avut plăcerea să o invit la ciclul de conferinţe al Academiei Române, să facă o expunere din domeniul în care cercetările ei din ultimii ani au făcut-o cunoscută, şi anume despre misionarii italieni catolici din Moldova. Titlul conferinţei, prezentată la 8 aprilie 2004, a fost *Activitatea misionarilor catolici în Moldova (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*. Este o temă cu tradiţie în lingvistica italiană, încă de la început, o temă ce aparţine aproape în aceeaşi măsură domeniului filologic şi istoric. Din păcate, analiza detaliată a imenselor „zăcăminte" din Arhivele Vaticanului şi din Arhiva Congregaţiei „Propaganda Fide", care era în planurile ei, nu a ajuns să fie dusă la bun sfârşit din cauza zilei fatidice de 9 iunie 2006. Mare păcat pentru lingvistica românească, fiindcă scrierile din Fondul Mezzofanti de la Biblioteca delli

Archiginnasio din Bologna sunt deosebit de importante pentru dialectologia românească şi pentru definirea unor probleme legate de scrierea cu alfabet latin în română. În 2005 a reuşit să publice, la Cluj, ultima sa carte pe această temă: *I missionari catolici in Moldavia*. La fel de importante sunt şi *Conciones latino-moldave* datorate lui Silvestro Amelio (1719) şi manuscrisele lui Th. A. Kavalliotis, două dintre textele la care lucra prietena noastră, a românilor, cu aceeaşi pasiune *ardente* cu care s-a apropiat de tot ce a făcut pentru România.

Ca să înțelegem mai bine starea de spirit a Teresei Ferro, pe care o omagiem la un an de la dispariția ei, mi se pare cel mai potrivit să relatez ce s-a petrecut la 28 august 2003 la Ragusa, unde, după ce primise titlul de *doctor honoris causa* al Universității de Vest din Timişoara, i s-a acordat Premiul anual al ragusanilor iluştri, pentru că s-a născut la Ragusa: în broşura publicată cu această ocazie fotografia Teresei Ferro apare sub drapelul României! Fiind întrebată de un jurnalist ce simte stând sub alt drapel decât cel al Italiei, ea a răspuns: *Me ne sono orgoliosa e il fatto mi commuove* „sunt mândră de acest lucru şi faptul mă emoționează".

MARIUS SALA

LISTA LUCRĂRILOR PUBLICATE ÎN STRĂINĂTATE

1. *Originile limbii române*, în „Pontobaltica", XII, 1983.
2. *Contributi alla storia di una voce balcano-romanza di origine controversa: rom.* **jupân**, în „Revue de Linguistique Romane", 48 (1984), p. 167–185**.**
3. *A proposito dell'origine delle formule romene di identificazione del tipo „nome proprio + genitivo del nome del padre (o della madre)"*, în *Actes du XVII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes* (Aix-en-Provence, 1983), Université de Provence, Aix-en-Provence, 1986, p. 537–550.
4. *Le Conciones Latino-Muldavo di Silvestro Amelio (1725)*, în *Akten der Theodor Gartner-Tagung,* hgg. von G. A. Plangg und M. Iliescu (1985), Innsbruck, 1987, p. 297–304.
5. *I parallelismi romeno-italino meridionali di I. Iordan: concordanze reali o ipotetiche?, (parte I– Vocalismo),* Catania, 1990, 415 p.

6. *Concordanze dei dialetti italiano-meridionali con l'area balcano-romena: la protesi di* ***a-*** (I parte), în „Siculorum Gymnasium"– Rassegna semestrale della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Catania, n.s., XLIV (1991), n. 1–2, p. 103–136.

7. *Note sugli svilippi del latino* **au** *in romeno e nei dialetti siculo-calabro-salentini*, în „Bollettino del Centro di Studi Filologici e Linguistici Siciliani", Palermo, n. 17 (1992), p. 129–146.

8. *Il lessico latino dell'albanese: problemi semantici*, în *Actes du XVIII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes* (Trier, 1986), tom. I, Tübingen, 1992, p. 260–270.

9. *Latino e lingue balcaniche nella formazione del romeno*, CUECM, Catania, 1992, 435 p.

10. *Concordanze dei dialetti italiano-meridionali con l'area balcano-romanza: la protesi di* ***a-***, (II), în „Siculorum Gymnasium", n.s., XLVII (1993–94), n. 1–2, p. 3–43.

11. *La neutralizzazione di apertura in finale di parola tra pronunzia regionale e norma letteraria nel romeno:* **-e***(-)* > **-i***(-)*, în „Revue de Linguistique Romane", 58 (1994), p. 71–95.

12. *Osservazioni sulle concordanze lessicali siculo-romene,* în *Dialetto, lingua e cultura materiale – Atti del Convegno su Giorgio Piccitto (maggio 1993)*, Ragusa, 1995, p. 21–23.

13. *Aspetti morfologici di un testo moldavo della prima metà del Settecento tra arcaismi e innovazioni,* în *Letterature e lingue nazionali e regionali – Studi in onore di N. Mineo,* a cura di S. C. Sgroi e S. C. Trovato, Roma, 1996, p. 167–189.

14. *Ricerca etimologica e lessicografia romena,* Atti del Convegno su *Lessico, lessicografia e insegnamento linguistico* (Roma, 1997), în „Romània Orientale", 10 (1997), p. 35–50.

15. *Ungherese e romeno nella Moldavia dei secoli XVII–XVIII sulla base dei documenti della „Propaganda Fide"*, în *Italia e Romania. Due popoli e due storie a confronto (secc. XIV–XVIII)*, Atti dell'omonimo Convegno di Studi organizzato dalla Fondazione G. Cini, dall'Università Ca' Foscari e dall'Istituto Romeno di Ricerca Umanistica, a cura di S. Graciotti, Firenze, 1998, p. 292–318.

16. *La complessa transizione dal latino al romanzo nell'area carpato-danubiana: aspetti del latino di Iordanes*, în *La transizione dal latino al romanzo* – Atti della Tavola Rotonda di Linguistica Storica (Università Ca'Foscari, 1996), a cura di J. Herman, Tübingen, 1998, p. 173–194.

17. *I missionari cattolici italiani in Moldavia nei secoli XVII–XVIII,* în „Anuario dell'Istituto di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", Venezia, I (1999), p. 67–86.

18. *Cattolicesimo e azione missionaria nella terre del basso Danubio – L'occidente alla scoperta del vicino oriente europeo tra i sec. XVII–XVIII*, în „Il Bianco e il Nero", 1999, p. 79–93.

19. *I caratteri „danubiani" del latino di Iordanes,* în *Processi di convergenza e differenziazione nelle lingue dell'Europa medievale e moderna* – Atti del Convegno internazionale – Udine 9–11 dicembre 1999, Udine, 2000, p. 45–56.

20. *Delle „lingue utili" nella Missione cattolica di Moldavia tra '600 e '700*, în Atti del convegno „Il piacere della ricerca", Roma, gennaio 2000, Roma, 2001, p. 155–164.

21. *Alcuni aspetti del pensiero linguistico di M. Eminescu,* în *Atti del Convegno internazionale „Mihai Eminescu"*, Venezia 18–20 maggio 2000, Iaşi, 2001, p. 135–146.

22. *Per la storia della propaganda cattolica in Moldavia alla fine del sec. XVIII,* în *Studi offerti ad Alexandru Niculescu dagli amici ed allievi di Udine*, Udine, Forum, 2001, p. 61–72.

23. *Alcuni aspetti dell'attività missionaria cattolica in Romania tra la seconda metà del Settecento e i primi decenni dell'Ottocento*, în *Studi in memoria di Guido Barbina*, Udine, Forum, 2001, p. 101–114.

24. *Gli scritti religiosi romeni in alfabeto latino tra XVI e XVIII secolo: autori e destinatari*, în „Siculorum Gymnasium" n.s., LIV (2001), p. 285–302.

25. *Romania e Romània: lingua e cultura romena di fronte all'Occidente* (a cura di), Udine, Ed. Forum.

26. *Gli intellettuali italiani e la scoperta di radici culturali comuni in Romania*, în „*L'identità culturale europea*" (a cura di A. Cosentino). Atti del Convegno

internazionale di studi „Cinque letterature oggi. Russa, polacca, serba, ceca, ungherese", Udine, Forum, p. 189–197.

27. *Eugen Coseriu e la complessa vicenda di un testo romeno del secondo Settecento*, in „*Studi în onore di E. Coseriu*" (a cura di V. Orioles) Udine, Forum, p. 105–110.
28. *La scrittura della lingua romena in caratteri latini nelle opere dei missionari italiani in Moldavia tra XVII e XIX secolo*, în „Quaderni della Casa Romena di Venezia". Rivista dell'Istituto di cultura e ricerca umanistica di Venezia, 3, p. 291–299.

29. *La figura di Stefano il Grande nella Descriptio Moldaviae di Dimitrie Cantemir*, Atti della Tavola Rotonda „Stefano il Grande e il suo tempo" (Roma 2004), în „Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica", nr. 6–7 (2005), Venezia, p. 133–140.

30. *Fattori storici nel processo di integrazione culturale tra Italia e Romania* în „*Sentieri dell'innovazione nel territorio. Dinamiche di sviluppo integrato: il caso Italia-Romania*", (a cura di F. Rosa, con la collaborazione di T. Ferro), Udine, ed. Forum, p.151–158.

31. *Traduzione e storia della lingua: traduzioni in rumeno/Übersetzen und Sprachgeschichte: Übersetzungen ins Rumänische* în G. Ernst, M. Dietrich, C. Schmitt, W. Schweickard, *Romanische Sprachgeschichte. Histoire linguistique de la Romania. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen*, Berlin-New-York, Walter de Gruyter, 2 Teilband, p. 1347–1361.

32. *I verbi „riflessivi" rumeni: un fenomeno linguistico slavo?* in La Sicilia, il Mediterraneo, i Balcani. Storia, culture, lingue, popoli. Antiche e nuove migrazioni e prospettive dell'integrazione socio-economica e culturale (a cura di M. Mandalà). Atti del II Congresso dell'Associazione Italiana di Studi del Sud-Est Europeo (Università degli Studi di Palermo, Facoltà di scienze della Formazione. Dipartimento di Critica dell'espressione DANAE, (7–9 settembre 2006), A.C., Mirror, Palermo, p.213–227.

33. *Di alcuni fenomeni „anomali" nei testi rumeni del fondo Mezzofanti (secc. XVII–XIX)*, în „Quaderni di Studi Italiani e Romeni" 2, 2006, p. 29–49.

Enzo Agliata

TERESA FERRO ŞI ROMÂNIA

Am cunoscut-o pe Teresa în 1971. Întâmplarea a făcut să devenim colegi de clasă la cincisprezece ani, când eram amândoi în primul an de liceu, la secţia umană. De atunci sentimente comune şi o viziune comună asupra vieţii au făcut să se nască o puternică legătură afectivă care ne-a unit pe viaţă.

Această comuniune de experienţe şi o înţelegere profundă îmi permit să povestesc astăzi întâmplările care au făcut ca soţia mea să ajungă să se intereseze de limba şi cultura română.

La terminarea în mod strălucit a studiilor liceale, cu rezultate excelente mai ales la italiană, latină, şi greacă antică, Teresa a găsit cât se poate de normal să se înscrie la Facultatea de Litere a Universităţii din Catania, Specialitatea Litere Clasice. Era pur şi simplu fascinată de această specialitate şi avea o înclinaţie deosebită spre istorie antică şi arheologie.

Îşi imagina un viitor ca profesoară de latină şi greacă într-un liceu bun din provincia siciliană, fără a renunţa la visul aventurilor în Orientul Mijlociu, însoţind temerare misiuni arheologice.

Interesată de toate materiile, în al doilea an de studiu, îşi pune totuşi problema dacă să ceară dreptul de a alege ca temă pentru lucrarea de licenţă un subiect de filologie bizantină, cu profesorul Anastasi, pe care îl aprecia în mod deosebit pentru rigoarea lui intelectuală.

O situaţie neprevăzută a provocat o schimbare, datorită căreia interesele ei s-au îndreptat spre studiul lingvisticii: în 1976 s-a transferat de la Torino la Catania, ca titulară a catedrei de lingvistică generală, profesoara Maria Luisa Porzio Gernia, un cercetător de mare valoare şi un model de viaţă dedicată cercetării.

Profesoara Pozio Gernia a apreciat-o în mod deosebit pe Teresa (pe atunci pasionată de cursul de lingvistică) atât la seminarii, cât şi la examenele pe care le-a luat întotdeauna cu nota maximă, de aici invitaţia de a scrie, sub îndrumarea profesoarei, o teză de licenţă din domeniul „indoeuropean" despre substratul traco-dacic în Balcani, invitaţie primită cu mare entuziasm (şi puţină inconştienţă) de Teresa, care era din ce în ce mai încrezătoare în calităţile extraordinare ale profesoarei.

Din păcate, la câteva luni după acest episod entuziasmant, situaţia s-a schimbat brusc, datorită faptului că profesoara Porzio Gernia s-a reîntors la

Universitatea din Torino. Văzând însă deziluzia Teresei pentru această repetată schimbare, profesoara Porzio Gernia a liniştit-o, dându-i toate asigurările că va fi ajutată în continuare de un colaborator al său, profesorul Giuseppe Picillo, pe vremea aceea asistent suplinitor la catedră, dar cu multă experienţă în domeniu şi o persoană de mare valoare.

Când s-a prezentat la profesorul Picillo pentru a rediscuta partea de pregătire a lucrării, acesta a fost deosebit de sever. Pentru o astfel de lucrare nu era suficient, după părerea sa, să ai un entuziasm general şi să fii dispus să studiezi mult, ci era nevoie de cu totul altceva: în primul rând de studiul limbilor (nu numai al limbilor moarte!) şi apoi de disponibilitatea de a călători pentru a căuta material chiar şi departe de Catania.

Erau nişte condiţii dificile, care cu siguranţă ar lungit timpul de predare al tezei, dar Teresa încrezătoare în capacitatea profesorului Picillo de a o îndruma cum trebuie pe drumul pe care urma să-l întreprindă – în cele din urmă a acceptat, nu numai pentru că se simţea atrasă de temă, dar şi dintr-un instinctiv orgoliu care nu îi permitea să dea înapoi. Într-adevăr a fost foarte greu să-i facă pe părinţi să accepte ideea că, deşi era o foarte bună studentă,urma să-şi dea licenţa cu o întârziere de doi ani din cauza unei teze cât se poate de complexe.

Începu deci să studieze intensiv germana, franceza şi româna, aceasta din urmă la Universitatea din Catania cu profesorul Picillo (în 1977, la un curs special de filologie romanică; catedra a fost apoi creată în 1978). Studia atât franceza, cât şi germana în afara programei, întrucât programa specialităţii de litere clasice nu prevedea învăţarea unor limbi vii, dar entuziasmul cu care a înfruntat aceste studii au făcut-o să-şi descopere o adevărată vocaţie pentru ele, care poate puneau în valoare o aptitudine filologică exercitată în studierea latinei şi limbii vechi greceşti (a regretat atunci faptul că în liceu nu studiase cu suficient entuziasm engleza).

În februarie 1978, apreciindu-i entuziasmul şi conştiinciozitatea, profesorul Picillo i-a propus să facă o cerere la Ambasada României pentru o bursă de studiu, care i-ar fi permis să frecventeze cursurile de vară de la Braşov din luna iulie a aceluiaşi an. Teresa a făcut imediat cererea, convinsă că frecventând astfel de cursuri ar fi avut posibilitatea să înveţe o limbă esenţială pentru completarea tezei, dar şi-a dat imediat seama că, odată obţinută bursa, acea călătorie va duce la o schimbare radicală în viaţa sa: oricât ar părea de ciudat pentru cine a cunoscut-o în perioada maturităţii ei profesionale (de exemplu profesorul Vincenzo Orioles, decanul său de la Udine, avea obiceiul să spună că reuşea să vorbească cu Teresa numai când o întâlnea în aeroport, locul metaforic al eternului călător). Teresa nu călătorise niciodată până atunci, nu părăsise niciodată Sicilia, iar asta nu din raţiuni economice, ci pentru că acesta era stilul de viaţă al familiei sale. Când, şi datorită bunei recomandări şi entuziastei prezentări a profesorului Picillo, Teresa a primit bursa, părinţii, conştienţi de faptul că o asemenea călătorie şi-ar fi pus amprenta pe viitorul fiicei lor, se opuseră cu tenacitate, ajungând chiar să o ameninţe că nu o vor mai susţine material. În cele din urmă s-au resemnat, acceptând călătoria şi implicit schimbările pe care aceasta le-ar fi produs în viaţa fiicei lor.

Pe vremea aceea România reprezenta pentru ea dimensiunea epică a lumii clasice, pământul zeului Pan, Orientul mitic al lui Ovidiu şi al lui Traian. Ştia foarte puţin, dacă nu nimic, despre România contemporană, despre tradiţiile sale religioase ortodoxe şi şi mai puţin despre socialismul real al lui Ceauşescu.

Prea puţin interesată de dezbaterile politice şi deloc atrasă de istoria contemporană, Teresa a trăit cu uluire starea de oprimare a libertăţilor civile din Europa de Est în 1978, într-unul din momentele sale de maximă duritate.

În iulie ’78, a călătorit cu o familie din Messina, care mergea în România la nunta unei surori (doamna era româncă). Au călătorit cu maşina, traversând cu nava de la Bari la Dubrovnik, apoi, prin munţii Bosniei, până la Curtea de Argeş. Călătoria a durat trei zile şi tot atât a durat şi nunta la care, evident, Teresa a fost invitată. S-a dus apoi la Braşov, unde începeau cursurile de cultură şi civilizaţie română pentru studenţii străini.

Deşi vremurile erau dure, cursurile au fost extrem de atrăgătoare în toate privinţele: profesorii erau cu toţii de un înalt nivel ştiinţific, colegii, proveniţi din toată Europa şi nu numai (erau şi canadieni şi japonezi), simpatici şi extrem de interesaţi de materiile predate, organizarea impecabilă, chiar şi prin oferirea unor oportunităţi de cunoaştere a culturii prin excursii în localităţi turistice, vizite la muzee şi în alte locuri pline de interes.

Astăzi, după treizeci de ani, când avem de a face cu o masivă mobilitate a studenţilor, promovată de Uniunea Europeană prin proiectul Erasmus, poate nu reuşim să înţelegem foarte bine excepţionalul efort pe care îl făcea statul român organizând acele cursuri, care chiar dacă erau motivate de raţiuni de propagandă politică, erau la fel de demne de admirat pentru promovarea culturii şi identităţii poporului român.

Teresa a fost fascinată de calitatea primirii şi în special de pregătirea ştiinţifică a profesorilor, de seriozitatea şi pasiunea pe care le puneau în activitatea formativă. Probabil că un rol decisiv în calitatea acestei experienţe formative l-a avut un fapt ieşit din comun: profesorul Giuseppe Piccillo, puţin cunoscut în Italia, era, în schimb, foarte cunoscut şi apreciat în mediile româneşti, atât pentru studiile pe care le făcuse, cât şi pentru numeroasele lui călătorii aici, un lucru pe vremea aceea, cu siguranţă, neobişnuit. Evident că stima pentru profesorul Picillo a creat în acele împrejurări un climat favorabil, de curiozitate şi speranţe în tânăra sa studentă.

La Braşov şi după aceea la Bucureşti, unde Teresa s-a dus imediat după terminarea cursurilor pentru a studia şi a face cercetări în biblioteci şi la Universitate, s-au instaurat relaţii de prietenie cu oameni importanţi din cultura română, ca profesorii: Liviu Onu, Ion Coteanu, Al. Piru, prorector al Universităţii din Bucureşti, Marius Sala, Al. Niculescu şi multe alte persoane, care i-au dăruit Teresei prietenia lor şi sfaturi folositoare pentru continuarea studiilor.

L-a întâlnit (dacă îmi aduc bine aminte, la Casa Oamenilor de Ştiinţă) pe profesorul Iorgu Iordan, iar mai târziu, graţie bunelor oficii ale unor cunoştinţe comune, a fost primită în casa profesorului Al. Rosetti, curios să o cunoască pe această tânără cercetătoare italiană.

A fost, din toate punctele de vedere, o călătorie extraordinară, care a determinat în mod evident perspectivele sale de studiu şi de viaţă: pe de o parte Teresa şi-a dat seama de dificultatea lucrării pe care o pregătea sub îndrumarea profesorului Piccillo (şi-a terminat teza doar în noiembrie 1980, după alte două călătorii în România, în 1979 şi în 1980, cu o şedere aici de mai bine de trei luni), iar pe de alta, a fost definitiv cucerită de întâlnirea cu oamenii de cultură români, creându-se astfel o legătură profundă cu pământul şi cultura acestei ţări, şi devenind totodată conştientă de propriile capacităţi în domeniul cercetării ştiinţifice.

Ciudat, această călătorie s-a încheiat cu o întoarcere acasă destul de zbuciumată: o furtună de o deosebită violenţă a însoţit traversarea mării Adriatice, ducând la o întârziere de peste douăzeci de ore şi nu puţin păr alb chiar şi pentru personalul de bord. A fost pentru Teresa o încercare care a avut însemnătatea unui sigiliu pus asupra unor hotărâri de viaţă, devenite din momentul acela ireversibile. (În orice caz călătoriile următoare le-a făcut în tren).

Bucureşti, 6 iunie 2008

(Traducere Gabriela Lungu)

Ioan-Aurel Pop

TERESA FERRO SAU AMINTIREA UNEI DOAMNE A CULTURII ROMÂNEŞTI

Comemorarea morţii unui om este cel mai adesea un act de pietate sau o datorie creştină a celor rămaşi, care l-au cunoscut şi apreciat. În cazul Teresei Ferro este însă mult mai mult, este un impuls interior de o forţă extraordinară, venit în chip firesc, dincolo de datorii şi tradiţii.

Când profesorul Alberto Castaldini, directorul Institutului Italian de Cultură din Bucureşti, a avut amabilitatea să mă invite la ceremonie, l-am întrebat în ce limbă se va vorbi şi mi-a spus că în italiană sau română, la alegere. Am cugetat o clipă şi am decis: în română, fiindcă Teresei aşa i-ar fi plăcut! Iubea limba română cu toată forţa sufletului său, o simţea în toată profunzimea ei, ca pe o fiinţă adesea nedreptăţită şi marginalizată, care merita un loc demn, de frunte, sub soare. De câte ori vorbeam, mi se adresa în română, chiar şi atunci când îi spuneam că trebuie să-mi exersez italiana.

Aş vrea să evoc la început dragostea Teresei Ferro pentru istoria României, lucru care poate părea ciudat la o iubitoare de studii clasice, specializată în greacă veche şi apoi în filologie modernă, cu accent pe română. Cercetând istoria limbii române şi comparând-o adesea cu dialectele siciliene, calabreze şi friulane, ajunsese la concluzia că, fără cunoaşterea detaliată a trecutului istoric al societăţii, studiul limbii rămâne incomplet, este privat de marea bogăţie a realităţii. Tema misiunilor catolice din Moldova secolelor XVI–XIX, cu accent pe anii 1600, o preocupa foarte serios în ultimii ani, ajungând să parcurgă o bibliografie cvasi-exhaustivă în acest sens şi să cunoască toate izvoarele adiacente, publicate de-a lungul timpului în română, italiană, latină, maghiară etc. Mai mult, făcuse dese şi fructuoase descinderi în arhivele Vaticanului, mai ales la *De propaganda fide*, la *Pontificio Istituto Orientale* şi în cele bolognese. Erau în plan, în total, trei volume care să cuprindă, în afară de erudite studii introductive istorico-filologice, opera inedită a misionarilor catolici din Moldova, mai ales cea de la finele secolului al XVIII-lea şi de la începutul secolului al XIX-lea. Spunea în 2005–2006 că această operă „era aproape de publicare" şi că volumul editat la Cluj, în 2005, în italiană (*I missionari cattolici in Moldavia*) şi în română, în 2006 (*Misionarii catolici în Moldova*), era, „într-un anume fel, *copilul* celor pe care le vom publica în curând". Ce păcat că nu a mai apucat s-o facă! Ea, care pornise sub îndrumarea profesorului Giuseppe Piccillo, de la Universitatea din Catania, cu studiul comparativ al variantelor în româneşte ale rugăciunii „Tatăl nostru" şi ajunsese la subtilităţile limbii române dificile a călugărilor conventuali italieni, avea acum un patrimoniu de oferit limbii şi culturii româneşti şi s-a dus cu regretul de a nu-şi fi putut împlini această menire.

În al doilea rând, vreau să-l readuc în amintire pe omul Teresa Ferro. Teresa avea o căldură umană deosebită şi o lumină în ochi plină de generozitate. Cu studenţii avea un fel de a fi protector şi încurajator, considerându-i pe toţi copiii ei spirituali. Trăia pentru studenţii ei şi era mândră de ei, de alegerea pe care o făcuseră pentru limba română. Se înfiora de poezia lui Nichita Stănescu şi spera la onoarea de a putea spune că limba română era şi patria ei. Nu înţelegea în nici o împrejurare să critice România – chiar şi atunci când s-ar fi impus! – fiindcă credea că poţi critica un om, o idee, o împrejurare, dar nu o naţiune. În plus, spunea că românii şi România aveau foarte multe circumstanţe atenuante, fiindcă suferiseră prea multe nedreptăţi de-a lungul istoriei lor. De asemenea, credea că este un nonsens să iubeşti limba română, să vrei să-i atragi pe studenţi la studiul limbii şi civilizaţiei româneşti, dar să fii critic la adresa lumii româneşti. Cursurile ei erau dinamice, erudite şi simple în acelaşi timp. Invita adesea, prin programele de schimburi interuniversitare sau altminteri, profesori români sau colegi italieni, la cursurile sale, să le vorbească studenţilor. Aşa, au fost la Udine sau în alte locuri alături de ea Doina Derer, Ileana Oancea, Ion Bulei, Ştefan Damian, Oana Sălişteanu, Gabriela Lungu, Dumitru Irimia şi alţii. Studenţii erau încântaţi, recunoscători şi respectuoşi şi veneau în număr foarte mare. Într-un an – mi-a spus

o colegă a Teresei, de la limba cehă – erau mai mulţi studenţi la română decât la franceză, spre bucuria unora şi spre mirarea invidioasă a altora. De aceea, Teresa nu putea înţelege când unii colegi românişti de la alte universităţi italiene se plângeau că nu au destui studenţi, că nu este interes pentru română… La moartea ei, studenţii au rămas nu doar dezorientaţi, dar şi teribil de trişti şi, prin vocea unora dintre ei, au făcut înlăcrimaţi elogiul celei pe care o numeau „Doamna Profesoară"…

Teresa se ocupa cu toată pasiunea de românii din Italia, de parohiile şi de asociaţiile lor culturale. Era mereu prezentă la Biserica românească „San Cristoforo" din Udine, unde, alături de părintele Ioan Mărginean-Cociş, gândea şi organiza programe culturale, participa la sărbători şi la aniversări. A fondat, prin 2004, la Udine, „Associazione culturale italo-romena *Alba Iulia Nord Est*", a cărei preşedintă a fost şi s-a zbătut aprig pentru înregistrarea ei legală şi pentru organizarea activităţilor sub egida ei. Când am întrebat-o despre semnificaţia numelui, mi-a spus simplu: particula „Nord Est" se referă la Italia, la faptul că cei mai mulţi investitori italieni în România sunt din Veneto, din Friuli Venezia Giulia sau din Trentino Alto Adige, adică din zona de nord-est; Alba-Iulia este locul de suflet al românilor, unde s-au încoronat Mihai Viteazul şi regele Ferdinand şi unde, prin urmare, s-a împlinit voinţa naţională de unire. M-a invitat adesea la sărbătorile româneşti de la Udine, inclusiv de 1 mai, când era zi liberă şi pentru italieni. I-am spus odată că ziua 1 mai era asimilată de unii români cu o sărbătoare comunistă şi mi-a replicat: „Dar eu nu vă invit neapărat pentru 1 mai muncitoresc, ci pentru *Armindeni*, sărbătoare românească cu nume şi cu sens aşa de frumos!". Cu gânduri ca acestea, profesoara din Udine a făcut pentru cunoaşterea României în Italia, pentru răspândirea limbii şi literaturii române, a culturii româneşti mai mult decât anumite instituţii, asociaţii sau fundaţii.

Teresa Ferro a colaborat strâns cu instituţiile culturale româneşti de elită din Italia, mai ales cu Institutul Român de Cultură şi Cercetare Umanistică din Veneţia şi cu Accademia di Romania. Institutul din Veneţia, fiind mai aproape geografic de Udine, îi era şi mai aproape şi de suflet. Aici a ţinut conferinţe, a participat la mese rotunde, la colocvii. La multe a fost chiar co-organizator. Cu invitaţii şi cu bursierii institutului a făcut în mare parte, ani la rând, „conferinţele de primăvară şi de toamnă" dedicate României, extinse din martie până în iunie, respectiv din septembrie în decembrie. Aceste manifestări, puse şi sub egida Universităţii din Udine, erau nu doar conferinţe despre limba, literatura, istoria şi cultura românească, dar şi mese rotunde, expoziţii de artă, seri muzicale. Îmi amintesc cât de impresionată a fost de muzica sacră de Crăciun, adusă în Domul din Udine de artiştii români, sau cât de mult s-a implicat în organizarea seratei de lieduri a soţilor Bianca şi Remus Manoleanu, pe care n-a mai apucat s-o vadă, sau cum îi invita (să expună şi să conferenţieze) şi cât îi preţuia pe bursierii „Nicolae Iorga" ai statului român, de la Veneţia. Cineva i-a atras atenţia, la un moment dat, că nu toţi cei invitaţi de ea erau personalităţi de vârf sau artişti de prim-plan. A răspuns

simplu: „Nici societatea nu e formată doar din elite! Peste 90% dintre cei care votează la alegerile europene în Italia nu ştiu mai nimic despre România şi nici nu au pregătirea necesară ca să recepteze arta lui Dan Grigore sau proza lui Mircea Cărtărescu. Mesajul autentic ajunge unde trebuie şi fără personalităţi consacrate. Când sunt la îndemână Dan Grigore sau Mircea Cărtărescu e cu atât mai bine, când nu, e bine şi cu alţi specialişti sau tineri talentaţi care transmit semnale culturale sincere".

Astfel gândea doamna siciliană, devenită friulană prin adopţie şi specializată în limba şi literatura română. Era fericită de preţuirea românilor. Am spus odată, într-o împrejurare, fiind de faţă şi membri ai familiei sale, cât de cunoscută şi onorată era Teresa Ferro în România, de la marile universităţi din Cluj, Timişoara, Bucureşti, Iaşi sau Oradea până la Academia Română şi de la revistele de cultură până la unele case editoriale. Toţi au fost miraţi şi măguliţi, mai ales că în Italia erau şi unele voci firave, între colegi, cu accente de gelozie. Era greu pentru unii să înţeleagă că profesoara de la Udine nu viza locul nimănui, nu participa la competiţii neloiale şi nu era carieristă, chiar dacă se manifesta ferm în convingerile sale.

Teresa Ferro avea o vocaţie pentru altruism; se purta în viaţă cu o discreţie specială, cu un simţ al bunei-cuviinţe şi al echilibrului, cum rar se văd sub soare. Era pătrunsă mai ales de moralitate şi de onestitate şi nu abdica de la aceste valori, nici chiar atunci când era evident nedreptăţită şi când ar fi trebuit să lupte pentru sine cu mai multă înverşunare. Ura răutatea şi ironia, mai ales faţă de cei slabi. Mi-o reamintesc în ultimele zile ale anului 2006 şi în primele zile ale anului 2007 – pentru ea al „marii treceri" – în Sicilia natală. Atunci, alături de Enzo – soţul său şi omul pe care l-a iubit cel mai mult în viaţă – ne-a înfăţişat, mie şi soţiei mele, „patria sa", locul de naştere al părinţilor şi al moşilor săi, o lume-simbol, suprasaturată de civilizaţie. A venit cu noi mai peste tot, de la Scicli – unde se afla mormântul tatălui, unde-i trăieşte încă mama şi unde odihneşte acum ea!– la Piazza Armerina şi de la Siracusa şi Modica până la Taormina şi la Zafferana Etnea. Era ostenită, ascundea cu greu semnele bolii grave, despre care refuza să vorbească. Era sau părea mereu optimistă şi făcea planuri de viitor. Am revăzut-o şi mai slăbită, în aprilie 2007, când, la Padova şi la Veneţia, se vorbea într-un colocviu despre Bucureştii de odinioară, în literatură şi artă. Cum putea să lipsească!?

Va lipsi însă în curând şi pentru totdeauna, în iunie 2007, rămânând doar în amintire. I-am reproşat odată că nu se tratează cu suficientă grijă, că se risipeşte prea mult cu munca, studenţii, scrierile sale. Mi-a sugerat, abia perceptibil, un răspuns ca-n poezia lui Coşbuc: „Din codru rupi o rămurea,/ Ce-i pasă codrului de ea?/ Ce-i pasă unei lumi întregi/ De moartea mea?". Ne pasă tuturor celor care am cunoscut-o sau i-am apreciat opera, dar, din păcate, nu-i mai putem reînvia decât imaginea senină şi discretă. I se potrivesc mai degrabă două versuri care vin, cred, din folclorul nordic: „Învaţă de la vântul ce-adie pe poteci/ Cum trebuie prin lume de liniştit să treci". Ea învăţase asta demult, ne mai rămâne nouă să învăţăm…

ANDRA ŞERBĂNESCU, **Cum gândesc şi cum vorbesc ceilalţi. Prin labirintul culturilor**, Bucureşti, Editura Polirom, 2007, 404 p.

Lucrarea analizează fenomenul comunicării interculturale dintr-o perspectivă multiplă, aşa cum însăşi autoarea afirmă. Bazată pe o bibliografie bogată şi aplicând teoriile recente care studiază această problematică, cartea îmbină abordarea comunicativ-lingvistică cu cea antropologică, oferindu-i cititorului o viziune de ansamblu asupra amplului domeniu pe care-l analizează.

Scopul vizat prin publicarea unei astfel de lucrări este acela de a explica sistematic fenomenul comunicării, în general, şi pe cel al comunicării interculturale, în special, şi de a contribui la formarea a ceea ce autoarea numeşte o „personalitate interculturală".

Structurat în cinci capitole, volumul îmbină, ca modalitate de abordare, perspectiva teoretică cu cea practică şi conţine, pe lângă elementele teoretice, numeroase exerciţii şi situaţii concrete de exemplificare a informaţiilor, ce pot fi regăsite la finalul fiecărui capitol. Această concepere a materialului volumului contribuie la o mai bună înţelegere şi asimilare a teoriilor ce detaliază şi explică fenomenele prezentate în lucrare şi serveşte scopului didactic al acesteia.

În primul capitol al cărţii, *Comunicarea*, se defineşte procesul comunicării cu trăsăturile şi cu elementele sale componente. Sunt prezentate detaliat, prin intermediul recentelor teorii care le analizează, cele şase niveluri ale comunicării în societate – comunicarea intrapersonală, comunicarea interpersonală, comunicarea organizaţională, comunicarea publică, comunicarea de masă şi comunicarea interculturală –, precum şi principiile care guvernează toate aceste tipuri de comunicare.

În acelaşi capitol sunt analizate structura interacţiunii verbale, realizată ca monolog sau ca dialog, precum şi mecanismele comunicative, controlate de cele două principii, cel al cooperării şi cel al politeţii.

Al doilea capitol al volumului, *Cultura*, porneşte de la cele două accepţii date termenului *cultură* şi prezintă, conform teoriei dezvoltate de cercetătorul Geert Hofstede, formele ei de manifestare. Pentru a oferi o imagine cât mai exactă a complexităţii fenomenului, autoarea prezintă şi anumite metafore ale culturii, precum păpuşile etnografice sau miturile şi reprezentările cu care aceasta este asociată la nivel general – *câmp de forţe*, *organism*, *busolă*, *hartă mentală*, *aisberg* etc. În cele ce urmează, sunt descrise caracteristicile culturii în strânsă legătură cu valorile pe care se fondează – religia, familia şi statul.

Ca trăsătură inerentă a culturii, diversitatea este discutată din punctul de vedere al celor mai importante modele care au analizat această caracteristică: modelul lui Kluckhohn şi Strodtbeck, modelul lui Edward T. Hall, cel al lui Geert Hofstede şi cel al lui Ronald Inglehart.

Tot în acest capitol sunt analizate, ca fenomene subordonate, identitatea culturală şi stereotipurile culturale.

Al treilea capitol al cărţii, *Stiluri culturale de comunicare*, abordează relaţia dintre cultură şi comunicare. În sine, între cultură şi comunicare se manifestă o relaţie de intercondiţionare, de „tautologie" (p. 200): cultura modelează comunicarea din cadrul unei comunităţi, iar comunicarea determină înţelegerea şi perceperea realităţii într-un anumit mod.

Pornind de la relaţia amintită, capitolul tratează diferite fenomene subordonate acesteia: diferenţele comunicative induse de tipuri variate de culturi – discutate atât la nivel strict lingvistic – lexical şi gramatical –, cât şi la nivel discursiv – determinat de specificitatea unei culturi –, legătura dintre variabilele culturale şi stilurile comunicative şi, în final, rolul limbii în comunicare.

LR, LVII, nr. 2, p. 233–236, Bucureşti, 2008

Ca o sinteză a celor prezentate pe parcursul capitolului, autoarea observă anumite trăsături ale felului în care limba – ca mijloc de comunicare – este percepută, în funcție de tipul de cultură căruia i se subordonează: astfel, în Occident, limba este percepută ca „un mijloc de autoexprimare şi de dobândire a vizibilității sociale", în vreme ce în Orient constituie „un element de coeziune şi de identitate națională".

În următorul capitol, *Culturi în contact*, autoarea discută modul în care culturile diferitelor comunități pot interfera în mod direct. Ca fenomene specifice „întâlnirii" dintre două civilizații, sunt analizate, în cele ce urmează, şocul cultural, responsabil de aculturarea şi alienarea individului ce suferă de pe urma acestuia, dar şi ciocnirea culturală – proces de o amploare mai mică, având în vedere durata mai scurtă a contactului la care sunt supuse două civilizații.

Comunicarea interculturală are ca rol crearea unor granițe, a unor punți între indivizi şi, implicit, între comunități diverse, precum şi o mai bună cunoaştere a modului în care funcționează propria cultură. Manifestată în grupuri mici, aceasta se caracterizează printr-o cantitate redusă de informații şi, din cauza stilurilor comunicative diferite, poate da naştere ambiguităților, neînțelegerilor sau incertitudinilor. De asemenea, comunicarea interculturală poate fi afectată de mai mulți factori, precum identitatea socială, stereotipurile, etnocentrismul.

Un alt subcapitol al lucrării tratează problema competenței de comunicare interculturală, trăsătură ce poate fi dobândită prin adaptarea locutorului la stilul comunicativ al alocutorului, reprezentant al unei culturi diferite. În cadrul subcapitolului sunt descrise şi cele patru stiluri de comunicare interculturală – comunicarea minimală, comunicarea suficientă, comunicarea maximală şi comunicarea optimă.

Tema identității culturale este prezentată în ultima parte a capitolului, pornind de la ideea de negociere a identității, cu diferitele faze pe care cercetătorii le-au identificat pe parcursul acestui proces.

Ultimul capitol al cărții descrie atributele fundamentale ale culturii române din punctul de vedere al valorilor pe baza cărora aceasta este fondată, afirmând *eclectismul* drept fundamentala trăsătură structurală a spiritului românesc. Aşa cum precizează însăşi scriitoarea, descrierea se constituie ca o sinteză a opiniilor numeroşilor cercetători din diferite domenii care au fost preocupați de definirea şi explicarea spiritului românesc.

Pe parcursul capitolului sunt prezentate variatele aspecte definitorii ale culturii române, dintre care menționăm toleranța pentru diversitate, instinctul autoconservării, asumarea lucidă a legilor firii, frica față de Dumnezeu, gândirea concretă, spiritul practic etc.

A doua parte a capitolului descrie stilul de a vorbi al românilor, pornind de la afirmarea caracterului pitoresc al limbii române, reflex al diversității straturilor etimologice regăsite în alcătuirea vocabularului românesc. De asemenea, sunt prezentate pe scurt strategiile de comunicare ale românilor, temă dezvoltată într-o altă recentă lucrare a autoarei – *Cum vorbesc românii. Studii de comunicare interculturală*, apărută la Editura Universității din Bucureşti, în 2007, precum şi practicile discursive caracteristice românilor, dintre care autoarea enumeră discursul public, cel argumentativ, flecăreala, intriga etc.

Pe lângă complexitate, lucrarea atrage atenția prin varietatea fenomenelor abordate, precum şi prin maniera foarte practică a abordării. Aceasta face din prezentul volum nu numai un obiect al interesului pur ştiințific, ci şi un instrument pe care un cititor oarecare, preocupat de tema cărții, îl poate consulta pentru a-şi explica mai bine şi mai sistematic fenomenele subordonate comunicării interculturale.

IRINA CLAUDIA NICULA
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti" Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

GORAN FILIPI, **Istrorumunjski lingvistički atlas – Atlasul Lingvistic Istroromân – Atlante Linguistico Istrorumeno**, Pula, Znanstvena udruga Mediteran = Societas studiorum Mediterraneum, 2002, I. 785 p., II. 317 p.

Atlasul Lingvistic Istroromân (*Istrorumunjski lingvistički atlas*) este o lucrare de o importanță deosebită pentru studiul dialectului istroromân. Autorul, Prof. Dr. Goran Filipi, specialist în slavistică şi romanistică, a cules materialul pentru acest atlas din 1995 până în 2001,

anchetând subiecţi din Šušnjevica, Nova Vas, Kostrcan, Jesenovik, Miheli, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci şi Žejane. În aceste localităţi istroromâna nu se predă în şcoli (nici ca disciplină opţională), nu este folosită în biserică şi, din 1500 de vorbitori semnalaţi după al doilea război mondial, au rămas în prezent aproximativ 200.

Atlasul este publicat în trei limbi (croată, română şi italiană), iar chestionarul este alcătuit din 1898 întrebări standard, care acoperă concepte din diferite sfere semantice, de exemplu fenomene atmosferice, configuraţia terenului, tradiţii şi instituţii, corpul omenesc şi simţurile, viaţa, căsnicia şi familia, îmbrăcămintea, animalele, plantele, mâncarea, calendarul agrar etc. Pentru fiecare sat s-a notat tipul cuvintelor cu accentul corespunzător. Dintre expresiile şi propoziţiile culese, au fost reţinute câteva, înregistrate în note. Goran Filipi a adăugat dialectului istroromân vorbit în aceste sate şi pe cel românesc din satul Rudna Glava din nord-estul Serbiei pentru a facilita comparaţia cu graiul românesc de cealaltă parte a Dunării, cât şi graiuri croate ceacaviene din Brgud şi Čepić.

Atlasul, editat de Prof. Dr. August Kovačec şi Dr. Petru Neiescu, este o lucrare importantă datorită structurii sale ample şi documentării, în ceea ce priveşte schimbările ce au avut loc la nivelul dialectului istroromân. Prezenta ediţie conţine o hartă a răspândirii dialectului şi mai multe fotografii ale subiecţilor şi localităţilor.

Volumul al II-lea cuprinde mai mulţi indici: al cuvintelor culese, al noţiunilor din chestionar, al denumirilor ştiinţifice etc.

CARMEN IOANA RADU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

LUMINIŢA BOTOŞINEANU, **Graiul de pe valea superioară a Someşului Mare**, Iaşi, Editura „Alfa”, 2007, 402 p.

Volumul reprezintă „în fapt teza de doctorat a Luminiţei Botoşineanu” (*Prefaţă*, 8), susţinută în 2003, altfel spus „varianta actualizată” a respectivei teze (*Argument*, 11).

După cum se subliniază în *Prefaţă*, „lucrarea nu este o simplă teză de dialectologie, în care se trec în revistă particularităţi proprii graiului de pe valea superioară a Someşului Mare, introducerea oferind o perspectivă cuprinzătoare asupra cadrului geografic şi istoric în care se includ satele unde s-au făcut anchete”.

Ca organizare, lucrarea urmează modelul monografiilor dialectale tradiţionale, în cazul de faţă „îmbunătăţit” prin includerea unui subcapitol asupra intonaţiei. Astfel, în structura acesteia întâlnim următoarele diviziuni: *Argument* (11–12): autoarea motivează alegerea unui grai ardelenesc ca subiect de cercetare; *Introducere* (13–41): prezentare complexă a zonei, implicit a localităţilor cercetate din punct de vedere geografic, istoric şi etnografic, însoţită de explicaţii asupra metodelor de culegere, selectare şi interpretare a materialului faptic; capitolele propriu-zise 1. *Fonetica* (41–130), *Fonologia* (131–158), 3. *Morfologia* (159–215), 4. *Sintaxa* (216–232), 5. *Formarea cuvintelor* (233–245), 6. *Lexicul* (247–273), 7. *Aspecte sociolingvistice* (275–285), 8. *Locul graiului de pe valea superioară a Someşului Mare în cadrul dacoromânei* (287–320). Urmează o secţiune alcătuită din *Anexa 1. Chestionarul pentru ancheta prozodică* (323–324), *Anexa 2. Grafuri* (325–331), *Anexa 3. Texte* (331–342), *Le parler de la vallée supérieure de Someşul Mare* (résumé 343), *Bibliografie* (345–363), *Cuprins* (393–400).

Parcurgerea oricât de rapidă a volumului determină cititorul să recunoască contribuţia autoarei la stabilirea fizionomiei specifice a unui grai intracarpatic, prin promovarea unor elemente metodologice moderne şi prin interpretare personală.

Lucrarea se înscrie, între monografiile dialectale consacrate, ca o realizare valoroasă, citindu-se cu mult interes şi cu mult folos.

IULIA MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

„**Fonetică şi Dialectologie**” XXIV–XXVI, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005–2007, 344 p.

Numărul XXIV–XXVI al revistei „Fonetică şi Dialectologie” prezintă un sumar de excepţie, întrucât partea de început a acesteia (1–39) este rezervată omagierii a doi cunoscuţi lingvişti, aflaţi la vârste diferite şi reprezentând generaţii diferite: Nicolae Saramandu – 65 şi Teofil Teaha – 80. În organizarea obişnuită a revistei urmează secţiunile: [Articole] (41–273), *Note lexicale* (225–283), *Recenzii şi note bibliografice* (285–314), *Cronică* (315–318), *Indice* (319–343).

Articolele se înscriu în profilul publicaţiei, ilustrând cele mai diverse aspecte privind limba română din perspectiva dialectologiei: originea (Gr. Brâncuş, *Cuvinte din substratul traco-dac în graiul din Oltenia*, 51–59; Teofil Teaha – *Din lexicul latin moştenit în graiurile româneşti actuale* III, 229–255); dialectele (Andrei Avram, *Consideraţii fonetice şi lexicale cu privire la o concordanţă folclorică dacoromâno-istroromână*, 41–51; Manuela Nevaci, *Forme şi valori ale modurilor nepersonale în aromână,* 179–197; Dana-Mihaela Zamfir, *Particularităţi dialectale ale viitorului în dacoromâna veche. Formele fără* ***v-*** *ale auxiliarului* ***a vrea***, 263–273); graiurile (Mircea Farcaş, *Palatalizarea labialelor în subdialectul maramureşean*, 75–83; Ohara Donovetsky, *Forme şi valori ale supinului în graiurile munteneşti actuale*, 67–75; Maria Marin, *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale* II, 89–165; Maria Mărdărescu-Teodorescu, *Nazala palatală [ń] în graiuri ale limbii române. Analiză acustică* 165–171; Daniela Răuţu, *Aspecte ale realizării unor opoziţii morfologice la substantive din graiurile dacoromâne*, 197–213); toponimia (Maria Dobre, *Observaţii privind statutul unor regionalisme fixate în toponimia din Muntenia*, 59–67; Adrian Rezeanu, *Terminologia geografică populară în urbanonimie,* 213–221); precum şi modalităţi de cercetare introduse de geografia lingvistică: atlasele (Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Hărţi lingvistice motivaţionale*, 221–229).

Pentru secţiunea *Recenzii şi note bibliografice* menţionăm interesul preponderent, acordat, de această dată, publicaţiilor străine. În mod special, semnalăm complexul *Indice* (*A – Autori; B – Materii; C – Cuvinte*) cu care, în mod constant, este prevăzută revista, preţios instrument de lucru pentru cei interesaţi în valorificarea rapidă a densei informaţii oferite de numărul de faţă.

IULIA MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

IONEL CÂNDEA, *Mănăstirea Măxineni.* Lucrare apărută cu binecuvântarea Preasfinţitului dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Editura Dunării de Jos, Brăila, 1996, 280 p.

Lucrarea reprezintă o monografie a mănăstirii Măxineni, fondată în 1636 de Matei Basarab şi soţia sa, Elena. Este structurată în patru capitole, cercetătorul încercând să reconstituie istoria acestui aşezământ, într-un demers cuprinzător, în care sunt folosite date provenite din surse scrise (documente diplomatice), cartografice, epigrafice, arheologice, numismatice sau chiar orale. Pentru filologi partea cea mai interesantă o constituie anexa, în care sunt reproduse 103 documente diplomatice (o parte dintre ele originale) din anii 1570 până în 1859.

MIHAI SORIN RĂDULESCU, *Genealogia românească. Istoric şi bibliografie*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2000, p. 251 + un pliant cu 16 arbori genealogici.

Interesantă din punct de vedere lingvistic mai ales pentru domeniul onomasticii, dar şi ca instrument pentru investigaţiile filologice, lucrarea reprezintă o primă încercare de sinteză a trecutului cercetărilor genealogice româneşti. Datorită vastităţii materialului documentar, autorul este constrâns să repertorieze pe de o parte numai lucrările care tratează în mod preponderent chestiuni genealogice (cărţi, studii, articole), iar pe de altă parte să împartă studiile din acest domeniu pe regiuni, cercetarea de faţă referindu-se doar la Moldova şi Ţara Românească. În încheiere (între paginile 171 şi 251), autorul reia câteva dintre contribuţiile sale din domeniul genealogiei apărute în diverse publicaţii.

CRISTINA-IOANA DIMA
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

SERGIU MANOLACHE, *De la Cucorăni la Eminescu – monografie ilustrată*, Editura Axa, Botoşani, 2007, 269 p.

Monografia de faţă constituie încă o etapă în cercetarea dedicată comunei Cucorăni, actuala comună Mihai Eminescu, după ediţia din 2004, în care autorul prezintă sistematic, din punct de vedere geografic, istoric, demografic, administrativ, economic, cultural, dar şi afectiv, spaţiul în care s-a format şi a trăit şi căruia vrea să-i sublinieze şi să-i păstreze identitatea.

LAURA MANEA, *Dosoftei – viaţa şi petrecerea svinţilor. Studiu lingvistic*, partea I, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2006, 548 p.

Pe lângă importanţa studierii din perspectivă lingvistică a operei respective, prelucrate şi traduse de Dosoftei după anumite surse greceşti şi slavone, autoarea relevă şi rolul precis pe care l-a avut scrierea în cadrul activităţii bisericii ortodoxe române, de apărare a dogmelor şi de combatere a reformelor luterane şi calvine din Transilvania acelei perioade. Studiul lingvistic al textului, care are la bază exemplarul achiziţionat de Eminescu pentru BCU din Iaşi, a fost îngreunat pentru că, la momentul cercetării, nu exista nicio ediţie a operei cărturarului moldovean. Lucrarea aduce importante contribuţii, mai ales de ordin fonetic, dar şi lexical, în domeniul cunoaşterii limbii lui Dosoftei în raport cu normele lingvistice ale secolului al XVII-lea.

LR, LVII, nr. 2, p. 237–238, Bucureşti, 2008

DORU MIHĂESCU, *Episcopia Romanului – 600 de ani de istorie*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, 392 p.

Completând imaginea culturală a Episcopiei Romanului, conturată de alte studii monografice similare apărute în trecut, lucrarea se ocupă în mare parte de prezentarea fondului de carte veche românească aflat aici, referindu-se totodată la inscripțiile din diferite aşezăminte de pe teritoriul Episcopiei şi actualizând cercetarea acestui spațiu, până la ultimele descoperiri realizate în timpul săpăturilor arheologice şi al lucrărilor de restaurare.

In honorem – Gabriel Ştrempel, Editura Muzeului Sătmărean, Satu-Mare, 2006, 850 p.

Volumul, dedicat personalității lui Gabriel Ştrempel, la împlinirea a 80 de ani de viață, cuprinde peste 80 de articole publicate de cercetători din diverse domenii, înalte fețe bisericeşti şi alți oameni de cultură, constituindu-se într-un semn de recunoaştere a bogatei şi îndelungatei sale activități filologice. Corpusul de articole este însoțit de o notă biografică şi de o listă a lucrărilor autorului. De asemenea, un amplu dialog la care sărbătoritul a participat cu sinceritate şi spontaneitate relevă perspectiva acestuia asupra drumului parcurs până la momentul aniversar.

MARIUS MAZILU
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

LIMBA ROMÂNĂ

Calea 13 Septembrie nr. 13
050711, Bucureşti 5
România

Founded in 1952
4 issues every year

Editor-in-Chief: Marius Sala

Assistant Editors: Gh. Chivu and Alexandru Mareş

Editorial Secretary: Doru Mihăescu

Romanian Associate Editors: Gr. Brâncuş, Gh. Chivu, Doru Mihăescu, Alexandru Mareş, Valeria Guţu Romalo, Theodor Hristea, Camelia Stan, Laura Vasiliu, Rodica Zafiu

International Associate Editors: Silviu Berejan, Klaus Bochmann, Anatoli Ciobanu, Jiří Felix, Teresa Ferro, Christian Ionescu, Cicerone Poghirc, Tamara Repina

LIMBA ROMÂNĂ is devoted to the study of the Romanian language: grammar, vocabulary, the literary language and stylistics, the history of Romanian linguistics, dialectology, language refinement, orthography, etymology, onomastics and philology, articles in general linguistics, commentaries, opinions on usage, notes and reviews. The journal also publishes annually an exhaustive bibliography of works in linguistics printed in Romania.

Editorial address: Redacţia revistei LIMBA ROMÂNĂ, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Calea 13 Septembrie nr. 13, 050711, Bucureşti 5, România.

Books for review and publications for exchange should be sent to the address above.

Subscriptions should be sent to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România; tel. (4021) 318 8146, (4021) 318 8106;fax (4021) 318 2444; e-mail: edacad@ear.ro; adresa web: www.ear.ro

RODIPET S.A., Piaţa Presei Libere, nr. 1, sector 1, P.O. Box 33–57, Bucureşti, România, tel. (4021) 318 7000, (4021) 318 7001; fax (4021) 318 7002; (4021) 318 7003; e-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77–19, sector 3, Bucureşti, România, tel./fax (4021) 610 6765, (4021) 210 6787; tel. 0311 044 668; e-mail: office@orionpress.ro